



# خدا آفرین

تورکجه - فارسی

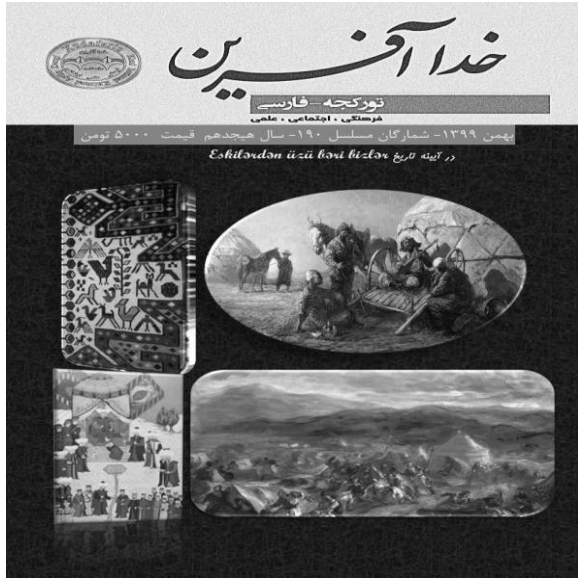
فرهنگی ، اجتماعی ، علمی

بہمن ۱۳۹۹ - شمارگان مسلسل ۱۹۰ - سال ہیجدہم قیمت ۵۰۰۰ تومن

در آینه تاریخ *Eskilərdən üzü bəri bizlər*

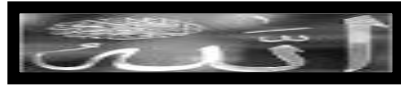


# خدا آفرین 190



ایچینده کیلر:

- ۲--- نیه آراز هر بیر آذربایجانلی اوچون اوزلم و حسرت سیمگه سی دیر
- ۹--- آرازین حسرت ادبیاتی
- ۱۵--- جان لاجین
- ۱۹--- گفتگو با دکتر صدیق درباره قارامجموعه
- ۳۳--- شهنامه سلجوق از زبان لطفی
- ۳۷--- نییه دیلر اولورلر ؟
- ۴۰--- شعیر - حکایه و اورک سوزلری
- ۴۴--- شیخعلی قربان اوو و نوروز بایرامی
- ۴۶--- یاشلانمایان اورکلره سلام اولسون
- ۶۲--- بنوشه بنده دوشه و...
- ۷۰--- شعر و سوز چلنگی
- ۸۵--- زبان ترکی در ایران
- ۹۶--- غازان خان حاققیندا بیلگی
- ۱۰۴--- حکیم محمد هیدجی



شماره مسلسل ۱۹۰ - بهمن - ۱۳۹۹ - ۱۰۴ صفحه  
مدیر مسئول، سردبیر و صاحب امتیاز:

**دکتر حسین شرقی دره جک (سوی تورک)**

خبرنگاران: علی محمد نیا؛

فرید ستاری قر و تانای شرقی دره جک

زمینه مجله:

فرهنگی؛ مسایل اجتماعی؛ معلومات عمومی؛ طنز و سرگرمی سالم

روش مجله:

آموزشی؛ تحلیلی؛ خبری؛ اطلاع رسانی؛ پژوهشی

گستره توزیع: آذربایجانهای شرقی غربی؛ اردبیل؛ تهران

آدرس چاپخانه: تهران چهار راه خانقاه پاساژ گوهری نسب چاپ ارسباران پ ۳

نشانی مجله تهران خیابان وصال شیرازی پلاک ۷ طبقه سوم واحد ۵

تلفن: ۰۹۱۹۲۲۸۱۹۱۶ / ۶۶۴۶۰۸۹۵ - فاکس: ۶۶۴۹۳۰۸۴

نحوه ارسال مقاله:

تایپ شده بصورت **word** به ایمیل یا آدرس ماهنامه به زبانهای

ترکی و فارسی جهت معرفی آثار دو نسخه همراه با توضیح

مناسب ارسال نمایید.

اشتراک ماهنامه: شش ماه ۱۵۰۰۰۰ و یکساله

۲۵۰۰۰۰ هزار تومان به شماره کارت بانک تجارت

۰۷۰۳۸۸۷۰۷۰۳۱۰۳۳۵۳۳۵۲۷۳ به نام حسین شرقی دره جک

واریز نمایید.

**KHUDAFARIN**

*Cultural and social monthly magazin managing Director*

*concessioner and chief Editor: Dr. HÜSSEİN*

*ŞARQİDƏRƏCƏK (SOYTÜRK)*

**XUDAFƏRİN**

Aylıq Elmi, İctimai, mədəni Dərgi

Təsisçi və Baş Redaktor: Dr. HÜSEYN

ŞƏRQİDƏRƏCƏK (SOYTÜRK)

say 190 ocak-şubat 2021, Tehran

tiraj: 4000

Telegram: @xudafarindergisi

khudafarin@yahoo.com

**WWW.KHUDAFARIN.IR**

## نيه آراز هر بير آذربايجانلی اوچون اوزلم و حسرت سيمگه سی دیر؟

### Niyə ARAZ her bir azərbaycanlı üçün özləm və həsrət simgəsidir?

SORUMLU MÜDİR: Dr. HÜSEYN ŞƏRQİDƏRƏCƏK SOYTÜRK  
مدیر مسئول: دکتر حسین شرقی دره جک (سوی تورک)

اونمی هر زمان اوز اهمیتی قوروموشدور. سومر لر، هیتیت لر، اوراتولار دونمینده اکین و بیچین و یاشامین مرکزی کیمی تانینمیشدیر. دونیانین ان قدیم مسکن لریندن ساییلان آنا یوردوموز، گوزل آذربايجانیمیز مختلف دونملرده مختلف اداره چیلیک سیستمی ایله وارلیغینی سوردورموشدور. آنجاق باشی بلالاردان هنج اسکیک اولمامیشدیر، وئریملی تورپاغی، زنگین یئر آلتی و یئر اوستو ثروتی، مساعد انسانی قوه سی و درست، اخلاقی انسان کوتله سی اونو هر زمان آووجیلارین شکارینا چئویرمیشدیر. آنجاق بونا باخمایاراق اونون کوللو مدنیتی و ساغلام دوروشو هر کسی و یا خود هر بير ایشغالچینی زنگین مدنیتینین ایچینده اریتمه یی باشارمیشدیر. هند، عرب، مغول، روم و روس تعرضلرینی لایقینجه آتلاتمیشدیر و اوز دیرلری اساسیندا وار اولوشونا دوام ائتمک ده دیر.

اینسانلاری ساده گورونومه مالک اولسادا، ایلك نوبه ده دوشمانلاری شاشیردا بیلر. هرکس بو ساده و ایچی تمیز اینسانلاری آلدادیب یوخ ائده بیلمه سینی فرض ائتسه ده، تاریخ بویو بونا ناییل اولای بیلمه میشدیر لر. آذربايجانین انسانی ساده و دورو (تمیز) گورونومو ایله زنگین و کوللو مدنیت صاحیبی اولدوغونو هر زمان هر بير کسه اثباتلامیشدیر. هیچ زمان یولوندان ساپمامیشدیر. داغلاری تک وقارلی، دوزلری تک گئیش اورک لی دیر آذربايجان انسانی، توپراغی تک برکتلی، چشمه لری تک دوپ دورو دور. یایلاقلاری تک سرین، آرانلاری تک سیجاقدیر بو دیار. اسکندرلر، چارلار، چنگیز خان لار یولا

آذربايجان خالقی  
توپلوم اولاراق،  
مین ایللر بير آرادا  
یاشامیشدیر. گئنی  
ش بير جغرافیا دا



عین دلیل وعین مدنیتی یاشاتمیش و یاشامیش، تورک لرین ایچینده ان ساغلام بیرلییه مالک اولان تورک خالقی، آذربايجان تورک خالقی دیر. و اونون فیزیکی، جغرافی حدودلاری، قزوین دن همداندان، ساوه دن، سونقوردان، کرکوکدان، موصل دن، ارضروما، ایرواندان تفلیسه، دمیر قاپی دربند دن، انزلیه، طاریما اوزانان، بیر اوجو داغستان، بیر اوجو تورکیه، بیر اوجو تهران اوزانان اراضی دیر. آنجاق اونون گونول اراضی سی داها گئیش دیر. تاریخ بویو آذربايجان تورک کولتورو و مدنیتی اوزریندن قورولان همگون دولت لر اونون کولتور وارلیغینی اوجسوز بوجاقین جغرافیالارا داشیمیشدیر

قید ائتمک لازیمدیر کی، آذربايجان کولتورو الله ها اینام و اینسانلیغا خدمت اساسیندا اولموشدور، تاریخین مختلف دورلرینده سئوگی و اینامین بئشیگی اولان بو دیار زردشت دونمینده مقدس مکان کیمی یاد دا قالمیشدیر. اودلارین گوزتچیلیسی و آتشین قورویوجوسی کیمی تانینمیشدیر. آلبانلارین حاکمیتی دورو تک الله لیقسیمگه سی اولاراق خزر دولتی کیمی تانینماقدادیر. تاریخ اوزایب گلرک آذربايجانین

مغوللارین خانلیق اداره سیندن نوکرچیلیق، عربلرین اداره سیندن رعیت لیک، اوز ایزلرینی آذربایجاندا آشکار شکل ده گوسترمیشدیر. ایلر بویو آغ ساققاللیق، آغ بیر چکلک ، بویوک کیچیک کیمی اداره سیستم میزه صدمه وورسالاردا اونو کوندن یوخ ائده بیلمه میشلر. سون بو ایلر ده ایسه مدرن غرب سیستمی ایله، یعنی مامور و مردم سیستمی ایله ده بیزیم توره لریمیزی لاخلاتسالاردا گینه ده وارلیغیمیزی قوروماقداییق. چونکو بیزیم حایات فلسفه میز تانریا اطاعت، بنده یه مرحمت دیر.

بو حیات طرزنی نوکرچیلیک (مغول)، رعیت لیک (هند، عرب) اصولو ایله زده لنسه ده ژنلریمیز له یوغرولان توره لریمیز و دینی اینانجیمیز هر زمان اوست دوزیده حیات طرزیمیز اولموشدور. ائله بونا گوره ده آذربایجان انسانی ایشلک ، گوجلو، صبرلی و ایناملی دیر. بویوک کیچیک فلسفه سی وار، دولت و دولت چیلیک فلسفه سی وار و هر کسین بو دنیاگوروشونه ایچدن ساییقی و سئوگی سی وار

تورک انسانی اوزللیک له آذربایجان تورک انسانی طبیعت، تورپاغا، داغا، داشا و طبیعتین قانونلارینا باغلی اینساندیر او اوزدن بو تورپاقلارین اینسانیندا وطن و یورد سئوگی سی دانیلماز دیر .

وطنه باغلیلیق و یورد سئورلیک قانیمیزدادیر. دوغانین (طبیعت) قانونو ایسه جانیمیزدا و روحوموزدا دیر.

دنیز ایسه قلبیمیزده دیر. یوردوموزون هر قاریشی بیزیم اوچون مقدس دیر.

مقدس اولان وطن تورپاغینین هر گوشه سی و هر گوشه سینین آدی دا مقدس دیر. اونلاردان بیری ده آراز چایی دیر.

سالمیش، قدیم و قوتسال دیر. اونلارین هئچ بیری هئچ نه بیزدن آلا بیلیمیشدیر، آنجاق ستم لرینین آجیلارینین ایزلری حالا یاشاماقدادیر.

صبرین ، زحمتین ، امه بین خمیری ایله یوغورلموش آذربایجان انسانی، تاریخ بویو دوزوملولویو ایله ثابت قدم لیگی ایله هر کسین گرکن درسینی وئرمیشدیر. آتالار دئمیشکن: ” یئل قایادان نه آپارار؟ ” گلن گلیمیش و ایچیمیزده اریمیش یوخ اولوب گتمیش آنجاق بیزه ائدیلهن سیتیم لر بیزی داها دا سرت قایالارا چئویرمیشدیر. هر بیر تاریخی اولومسوزلوق گوجوموزه گوج قاتمیشدیر، معنوی یوکوموزو آغیرلاشدیرمیشدیر. شیفاهی خالق ادبیاتیمیز ، بو اورنک لر له دولودور. آنالارین آغیتی، آتالارین هایقیرتییسی، نعره سی هله ده داغلاردا اینله بیر و قولقلاریمیزدا دو یولماقدادیر. هر بیر قاریش تورپاگی بیزه دده لریمیزین ، نه نه لریمیزین عزمکارلیغینی خاطرلادیر.

باشیمیزدان اسن فیرتینالار چادیریمیزی ییخسادا دیواریمیزی داشدان یاپمیشدیر. آذربایجان مختلف قوم لارین اداره چیلیک سیستمینه گئچسه ده آنجاق زمان آخاریندا گئنه اوزونه دونموشدور. بیلیریک کی آذربایجان خانلیق ، بئیلیک، و شاهلیق اداره سیستم لرینده وارلیغینی دوام ائتدیرمیشدیر.

عرب لرین خلیفه لیک، مغوللارین خانلیق سیستمی ایله ایلر بویو یونتیلسه ده، اوز توره سینه صادق قالمیشدیر ، عرف و عادتینی یاشاتمیشدیر. آذربایجان تاریخ بویو ، ایشغالچیلار طرفیندن ایشغال اداره سیستمی ایله اداره اولونسا دا آنجاق خالق اوز آراسیندا تورک توره سی و عادت لری ایله حیاتیینی و وارلیقینی

سوردورموشدور

لیک له امپراطور لوق چوکدو، عین اویونو قاجارلارین باشینا گتیردیلر و احمد شاه ییلان وعده لر له اولکه دن خارج ائدی و مشروطه آدی ایله ایران دا یئنی غرب یانلیسی قوندارما حاکمیت قوردولار. بئله لیک له ایران دا ائتیک اولاراق، تاجیک، دری، افغان کونکلی و هندوستانا دایالی کولتورون یاقینلاشماسینا زمینه یاراتدیلار. تورک اصولو و تورک کولتورونو قاجارلا بیرلیکده سیلیب آتدیلار.

عثمانلی و قاجار دئوریلمه سی غرب دونیاسینین خیالینی راحتلاشدیردی، ساختا عرب دولت جیک لر، و ایران دا دا کوکو و منشائی بللی اولمایان رضاشاه خاندانلیغی یاراتدیلار. بونلارین هامیسی اینگیس و یهود مکانیزمینین محصولو ایدی. هامیسی دا نفت و انرژی اوچون ایدی.

اورتا دوغو او جمله دن قدس عثمانلی دئورلیدیکن سونرا تاممیه غربین (انگیسین) یونتمینه کئچدی. دئمک اولار کی اسلام تورپاقلاری غربدن شرقه و تا اوزاق شرقه (مالزی - اندونزی) یه قدر انگلیس اداره سینه گئچدی، و حالا دا ائله دی. صنایع لشمه و صنایع اوچون انرژی و صنایع اوچون یئنی بازارلار دنیا دا یئنی دوزن قوردو، اورتایا اسرائیل دولتی چیخدی. بو دولتجیک عثمانلی دان قوپاریلان و قبیلہ ای اداره اولان - ایندیسه دولت کیمی گورون عرب لره خوف گلکم اوچون تاسیس ائدیلدی. و گوره وینی حالا دوام ائتدیرمک ده دیر. البته بونلارین هامیسی حیاتا گئچیرمک اوچون ایلک نوبه ده هندوستانین فتحی سونرا اسلام دونیاسی ایله چین و چین مدنیتینین قارشینا سد چکمک، پاکستان و ایران کیمی اولکه لرین مدرن دولت کیمی اورتایا چیخماسی افغانستانین اشغال و اورتا آسیا تورک لرینین آنا دولو تورک

آراز چایی باشقالاری اوچون بیر چای و نهر آدی اولسادا، بیزلر اوچون، حسرت، اوزلم، تاریخ، ساواش، مغلوبیت، سئوگی، غیرت، غرق اولماق، واراولماق، بولونمک و... کیمی دئیم لرین وار اولوش یوکودور. معنوی و پیسکولوژی آغیرلیق دیر، قالدیریم و کمپکس دیر. یا دا باسدیریلیمیش ایگید نهره سی دیر.

سلطان محمد فاتح قسطنطنیه نی فتح ائدن دن سونرا اورتاچاغ اسارتینه سون قویدو. کلیسانین انسانلارین اوزونده قارانلیق و قورخولو حاکمیتی سون بولدو. غرب انسانی فکر و دوشونجه اوزگورلوبونه قاوشدو. اسلامین اونلارا گتیردیگی اوزگورلوک ایشیتلیسی اونلاری کلیسانین تانری اولماسیندان قورتاردی. و غرب اینسانی ایجاد ائتمک و یاراتماق چرخینه دوشدو، ۵۵۰ ایل عثمانلی حاکمیتی و غربین اسلام دوشمن چیلیگی اونلاردا نهایت صنعتی انقلاب حادثه سینی یاراتدی، غرب صنایع اوزره ایره ليله دی.

ایکی مسلمان اولکه سی قاجار و عثمانلی هر گون بو قافيله دن گئری ده قالدی. سونرا صنایع اوچون یاناجاق یعنی نفت کشف اولدو. انگلیس بو ایشده اونجوللوک ائتدی. سونرا صنایعین گتیردیگی پارا زنگینلشمه سی اونلاری گوجلندیردی و غرب بازارلارینی گئنیشلندیرمک اوچون اورتا دوغونو (خاورمیانه) اوز بازارینا چئویردی. اونلار ایلک نوبه ده تورک خوفوندان قورتارمالی ایدیلر. یعنی هم عثمانلی و هم قاجار خوفوندان. اونا گوره ده بو ایکی گوج اسلام باغلی اولاراق اونلارین قارشیندا دایاندیردی، غرب خصوصیه ده یهودی عایله لری پارا بارونلاری واسیطه سیله ایلک نوبه ده عثمانلی حاکمیتین ضعیف له دیب و اونو دئوریلر و سلطان عبدالحمیدی مشروطه آدی ایله حاکمیت دن اوزاقلادیردیلار. بیر داها دونه بیلمدی و بئله

واریدی . بو ساواشین نتیجه سینده انگلیس بیر داشلا ایکی قوش ووردو. هم روسلاری محو ائتدی، هم روسلارین الی له تورک لری قیردیردی. قاجار ، چار ، ساواشی آذربایجان اراضی سینده گئدیردی اونون دا سببی بوندان عبارت ایدی کی خزرین شمالیندا تورک لرین واحد بیرلینی ، جغرافی یاپیشیقلیغینی پوزسونلار و بونودا آذربایجان ساواشیندا قاجارلارین یئنیلمه سیله باجاردیلا.

آذربایجان بولوندو. داغستان (اسلام تورپاغی - تورک یوردو) اولاراق مسیحی روسلارا وئرلیدی، بئله لیک له خزرین شمالیندان یعنی هون و قیبچاق تورک لرین مسیری اولان یئرلری ، یاراتدیقلاری مانع لر له تورک اراضی بیرلیغینی پوزا بیلدیله. خزرین جنوبوندا و هندوستان یونوندن (کشمیر، پاکستان، افغانستان بیرحیصه سین) تورک لرین یولونو باغلادیلار.

حال حاضر دا سیز هندوستانا، پاکستان، کشمیره باش وورسانیز اوردا تورک لرین وارلیغینی گوره بیلرسیز. بابر دولتینین شرقدن غربه اوزانتیسی محدودلاشدیردیله، اورتا آسیا، افغانستان، و خراسان ، آنادولو مسیرینی ایسه ایراندا صنعی شاهلیق رژیمی له محدودلاشدیردیله. خزرین شمالیندا ایسه، قرقیز، قزاق، قوموق ، نوغار، تاتارلاری آنادولویا اولاشماسینا مانع اول بیلدیله، داغستان ، چچن، اینگوش کیمی مسلمان و تورک اراضیلرینی مسیحی لشدیردیله. پاز کیمی شمال تورک مسیرینین اورتاسینا سوخودولار بو اثنادا قاجارلارین چار روسیه سینه یئنیلمه سی ایله یاناشی آذربایجان ایکی دفعه بولوندو. بیری گلستان مقاوله سی بیری ده تورکمن چای آنلاشماسی ایله اوندان سونرا ایکی تای دا دا آذربایجانلیلار بیر بیرلینه حسرت قالدیلار. و بو حسرتی خفیف لتمک اوچون حسرت ادبیاتی

لری له آراسین کسمک اوچون ایلك نوبه ده پاکستان، ایکینجی نوبه ده ایسه فارس ائتیک لی ایران یارادماق اولدو. اونا گوره کی خراسان و آنادولونون یاپیشیقلیغینی قطع ائتمک و تورک مدنیتین آرالارینا باشقا ائتیک دوولت لر سوخماقلا بوتولویونو آرادان آپارماق، خراسانین (افغانستان - ترکمنستان - ازبکستان) نین اویغور (تورکستان) قرقیز ، قزاق، و سبیری دن باشلایب تاتارستان و کریم یاریم آراسیندا قدر اوزانان تورک ائلرینین آراسینا پاز سوخاراق اونلارین متصللیغینی یوخ ائتمک. حال حاضردا دا ایرانین مرکزینده بویوک سلجوقلو تورکلرینون ایزلرینی اصفهان، کاشان ، ری و ساوه ده گورمک ممکن. بو اوزانتینین بیر اوجو آنادولو بیر اوجو افغانستان، خراسان ، بیر اوجو مرکزی آسیا ایدی. لکن غرب بونلاری بولمه یی باجاردی، ائتیک بیرلییی تورک لری بیر بیریندن آیراراق بولمه یی باجاردی، دینی بیر لیبی ایسه اسلامی عربی لشدیرمک له باجاردی ، آنجاق غربین ان بویوک مساله سی تورک لردن باشقا روسلار ایدی. روسلار ایسه تورک لردن فرقلی اولاراق اونلارلا عینی دیندن ایدی لکن منافع فرقلری واریدی. روسلار دا سبیری دن بالکانلارا قدر انگلیس تفکرونون قارشیسیندا یئر آلیردی.

انگلیس لر ، روس ( چار ) و ایران ( قاجار ) بو ایکی دوولتی ضعیف لتمک اوچون بیر بیرله ساواشدیردی، البته غرب صفوی لر دونمینده عثمانلی و صفوی ساواشی چیخاراراق تورک لری بیر بیرینین الی له اولدورمک ایسته دی لکن باشا دوشدو کی تورک لر نهایت قارداش اولدوقلارینی ( هم دینی - هم عرقی ) بیله جک لر و سونوندا قرارا گلدیله تورک لری روسلارلا ساواشدیرسینلار. و بونو باجاردیلار اونا گوره کی دینی آیریلیق

دی. یعنی بو ائله بیر پاز دیر کی بو دفعه گنچمک ممکن دئیل ، و بوتون امکانلاری ایله ماسونلار (امپریالیزم ) قومی اوزگورلوک آدی ایله بونو حیاتا گنچیرمک ده دیر، عراق سوریه ساواشلاری بونون ایلکین سانجی علامت لری دیر. آنادولوداکی (تورکیه) تورک لرینی (کایی) لاری، خراسان تورک لری (قینیق لاردان) و افغانستان تورک لری، ایران تورک لری افشارلاردان ، و بیر اوجو اوغورلاردان آیری سالماق تبعید ائدیپ سونرا اونلاری دا بولغار و مجار تورک لری کیمی تورکلوک و اسلامچیلیقدان یوخسون ائتمکدیر.

آرازین دردی تورک دردی دیر. ماسون سانجی سی دیر. اسلام دوشمنچیلیگی و تورک بیرلیگی دوشمنچیلیگی دیر. اونا گوره آراز ماسونلار اوچون قورخولودور. چونکو تورک لری آیلدیر و وارلیق فلسفه سینی دیری توتور.



### آرازین بایاتیلاریندان سئچم

آخما آراز، آخما آراز،  
اینصاف ائيله بیزه بیر آز،  
بیر اورگی ایکی بیتره،  
جللاد کیمی بؤلمک اولماز.

آرازی آیبیردیلا،  
قوم ایله دو بوردولار،

یاراندی، من مقاله نین سونوندا، یارانمیش ادبیات دان نمونه لر وئره جه یم. چار روسیه سی اروپالیلارین الی له دئوریلرک یئرینه سوسیالیستی حکومت ( شوروی) قورولدو. ایلك نوبه ده لنین بیر کاریزماتیک رهبر کیمی اونون باشینا گتیریلدی. آنجاق سونرادان ماسون استالین اونو اربابلاری ماسونلارین تعلیماتی ایله یونتیمین باشینا گنچدی. اونون دا وظیفه سی ایلك نوبه ده روس گنجلینی یوخ ائتمک و اورتا آسیا ایله قفقازلاری واحد بیرلیک مدنییتیندن اوزاقلاشدیرماق ایدی. بونو دا باشاردی، ۲۰ میلیون گنچ ایکینجی دونیا ساواشیندا استالینین مدیریتی ایله یوخ ائدیلدی و شوروی کیمی بویوک جغرافیا دا دینی اینانج بوشلوغو زمینه سی یارادیلدی. اونا گوره کی روس مسیحی و اورتا آسیا (بخارا - سمرقند- خراسان) اسلامی دوشونجه سینی یوخ ائتسین. ماسونلار بو پلانلاری عثمانلی نی ییخاراق دونیادا حیاتا گنچیردیله. و سونرا اورتا آسیا ایله آنادولو آراسیندا صنعی دولتچیک لر یاراداراق ( گرجستان-ارمنستان) تورکیه ده یاشایان تورک لری اوز اقربالاریندان اوزاقلاشدیردیله. سونرا تورکیه ده دیل اصلاحاتی آدی ایله اورتا آسیا، بالکان ، قفقاز، خراسان، ایران ، هندوستان، کشمیر پاکستان ، چین ترکستان آراسیندا دیل فرقلیلیگی یاراداراق مدنی کوک لری و کورپولری یوخ ائتدیله. مسلمان تورک بویوک یوخلوقا معروض قالدی، مین ایل لر قوروب یاراتدیگی وارلیقلار بیر بیر یوخ اولدو، بونو ایسه ماسونلار حیاتا گنچیردی و حالا گنچیرمک ده دیرلر. حال حاضر دا ایران تورک لری ایله آنادولو تورک لرینین باغلارینی (اتصال) کسمک اوچون کوردستان دولتچیی یاراتماق تشببوئونده دیرلر. بو کوردستانین بیر اوجو کرمانشاه بیر اوجو مدیترانه

اونون سوراغیندایام.  
 آراز آخدی، یان آخدی،  
 دیبینه مین جان آخدی،  
 وطن ساری باخاندا،  
 اورگیمدن قان آخدی.

آراز قالماز آخماقدان،  
 شیمشک دویماز چاخماقدان،  
 گۆزلریمه قان گلدی،  
 او تایلارا باخماقدان.

آرازین سولاری غضبلی، داشقین،  
 شیرین نغمه لری آهدیر، هارایدیر،  
 وطن قوشا بنزر قانادلاری نین،  
 بیر او تایدیرسا، بیر بو تایدیر.

آرازدیر غم بیچیدیر،  
 درد اکیب، غم بیچیدیر،  
 دیندیرمگین قان آغلار،  
 آراز حسرت بیچیدیر.

ایمی الیندن اوزمه، آراز،  
 آریلیغا دؤزمه، آراز،  
 گۆز یاشینی میرواری تک،  
 بوینوموزا دوزمه، آراز.

ائله می آراز آغلار،  
 کور گه لر، آراز آغلار،  
 قارداشلار آیری دوشوب،  
 دؤزمه ییب آراز آغلار.

من سندن آیریلماز دیم،  
 زور ایله آیردیلار.

آراز، آراز، داش، آراز،  
 چالخان آراز، داش، آراز،  
 تن بؤلونجه وطنی،  
 قورویایدین کاش آراز.

آراز، آراز، خان آراز،  
 داغلاردان آشان آراز،  
 قارداشدان آیری سالدین،  
 ائویمی بیخان آراز.

آرازا گه می گلدی،  
 ساندیم کی، هامی گلدی،  
 ائوین بیخیلسین، آراز،  
 آریلیق دمی گلدی.

آراز، آراز، خان آراز،  
 گل ائيله مه قان آراز،  
 قوی گندیم، یار گۆزله بیر،  
 ندیر بو طغیان، آراز؟

آرازی بوز باغلادی،  
 دیبی یارپیز باغلادی،  
 بیر ائوه قوناق اولدوم،  
 حسرت دئییب آغلادی.

آراز قیراغیندایام،  
 چئشمه یین چیراغیندایام،  
 قارداشیم او تایدادیر،



آرازدی، بوی وئرنندی،  
 بویلاسان بوی وئرنندی،  
 حسرتدی دوغما سسه،  
 چاغیرسان های وئرنندی.

آرازدا بوز آغلادی،  
 یانندی یارپیز آغلادی،

اوغلان او تایدا قالدی،  
 بو تایدا قیز آغلادی.

خان آراز جوشان یئرده،  
 داغ-داشی آشان یئرده،  
 توریاغی چیچک آچار،  
 کوره قوووشان یئرده.

سولاریندا داملانام،  
 باشینا من دولاننام،  
 حسرت چکمیش بالانام،  
 چاغلا آرازیم، چاغلا.



آراز گلیر داشیننان،  
 سویو قالخار باشیننان،  
 اوُنجه لر دومدرویدو،  
 بولانندی گوُز یاشیننان.

آراز، آراز، جان آراز،  
 سولطان آراز، خان آراز،

چایین، چئشمن قوروسون،  
 منیم کیمی یان، آراز.

آراز، آراز، جان آراز،  
 سولطان آراز، خان آراز،  
 قارداشدان آیری سالیب،  
 نه اندیرسن قان آراز.

او گوُرونن آرازدی،  
 باخماق دا بیر مورازدی،  
 اوستونده کوُریوسو وار،  
 گلن-گئدن نه آزدی؟

آراز قالماز آخماقدان،  
 شیمشک دویماز آخماقدان،  
 گوُزلریمه قان گلدی،  
 او تایلارا باخماقدان.

بیر اوجا داغ، چک منی،  
 زیروه سی آغ، چک منی،  
 گوُزومده قانلی آراز،  
 سینمده داغ، چک منی.

# آرازین حسرت ادبیاتی

ARAZIN HƏSRƏT ƏDƏBİYYATI

PROF. Maarifə Hacıyeva  
Dr. Hüseyin Şərqiderecek Soytürk

پروفیسور معارفہ حاجی اووا  
دکتر حسین شرقی درہ جک سوی تورک

بختیار و اہبازادہ یہ، ممد آراز، نریمان حسنزادہ  
یہ، خلیل رضا اولوتورک، محمد حسین شہریار،  
سہندہ، سؤہراب طاہیرہ، بالاش آذراوغلونا، مدینہ  
گولگونہ، علی تودہ یہ قدر نچہ-نچہ قلم  
اوستادی نین یازدیغی حسرت نغمہ لری دایانیر.  
ہلہ کچن عصرین ایکینجی یاریسیندا  
یاشامیش علی آغا کورچایلی بیزیم " حسرت "  
آدلاندیردیغیمیز مفہوما بئله آچیقلاما وئریر:

" پارچالانسا ایکیبہ واحد بیر تورپاق،  
فقط، سؤبلہ مک اولماز بونا نہ اینتیظار،  
نہ حسرت، یوخ، بونون آدی یوخدور،  
وارسا، قارداش، اؤزون تاپ. "

آراز چایی بویونجا بؤلونمہ دن سونرا آذربایجانین  
طالعی ایله یارانان حسرت موضوعو میلی و  
اونلو خالق شاعیری صمد وورغونون  
یارادیجیلیغیندا خصوصی یئر توتور. اونون بیر  
جوخ شعرلریندہ، خصوصن دە " ۲۰ باہار "  
اثریندہ کی آشاغیداکی کؤنولداغلابیجی  
میصراعلار دیقت چکیر:

آخما آراز، دایان آراز،  
اینصاف ائیلہ بیزہ بیر آز،  
بیر اورگی ایکی یئرہ،  
جللاد کیمی بؤلکم اولماز.

صمد وورغونون " کورپونون حسرتی " شعیری  
ایسہ " خدافرینین کورپوسو " ایله علاقہ دار  
خصوصی اہمیت داشیان شعریدیر. بختیار



حسرت ادبیاتی دئدیغیمیز ادبیات یکی دوستون،  
ایکی سئوگیلی نین، ایکی قونشونون، بیر-بیرینہ  
حؤرمت بسلہ یں ایکی اینسانین حسرتیندن  
یارانان ادبیات دئییلدیر. بو ادبیات بیر سویدان  
اولوب بیر-بیریندن زورلا آیری سالیان قارداش  
خالقین، اونون تورپاغی نین، بو تورپاغین  
یئتیشدیردیگی اینسانلارین یازدیغی جان  
یانغیسی ادبیاتیدیر.

آذربایجانین ہم اوتایندا، ہم دە بوتایندا ۱۸۱۳-  
جو ایلدن یارانان " حسرت ادبیاتی " نین  
مؤوضوعو اؤزونمخصوصولوغو ایله سئچیلن اؤزل  
مؤوضوعور. بو ادبیاتین موضوعوسوندا صمد  
وورغوندان سلیمان روستمہ، ممد راحیمہ،

تاریخینه توتولان دیوان کیمی دیرلندیره رک یازیردی:

جلادا یانیب کول اولسا دا، کوله دۇنن آرزولار،  
طبیعتین آنا قلبی قول دوغمامیش اینسانی.  
...قانلار ایله یازیلیمیشدیر هر آزادلیق داستانی،  
طبیعتین آنا قلبی قول دوغمامیش اینسانی.  
...ازل باشندان دوشمنیمدیر اوزو موردار قارانلیق...  
منم اولدار اولکه سی نین گونش دونلو اوولادی!..  
هر تورپاغین اؤز عشقی وار، هر میلتن اؤز آدی  
- دئییه شاعیر سطیر آلتی میصراعلاری ایله  
شوونیسستره " هر میلتن اؤز آدی وار "

مئساژینی گؤندریر.  
آذربایجان ادبیاتیندا (ایستر بوتای، ایسترسه ده  
اوتایدا اولسون) آراز چایینا موراجیعت بیر خالق  
دیپلوماتیاسینا چئوریلیمیشدی. سئوگیلیدن  
آیریلان دا، وطندن آیری دوشن ده، آغری-آجی  
چکن ده، دوست-دوشمنی تانیان دا و ان عومده  
سی تورپاغی یارییا بؤلونن، حاقی تاپدانان، وطن  
دردی چکن ده، آرازين دیپلوماتییا دیلی ایله  
دانیشیر. چونکی آراز بو چاغیریشدا بؤلندی،  
آییراندی، وطنی تن اورتادان بؤلندی، قارداش-  
باجینی بیر-بیریندن آیری سالاندی. بونا گوره دیر  
کی، ایستر فولکلوردا، ایسترسه یازیلی ادبیاتدا آراز  
اینسان کیمی موراجیعت خالقین دیپلوماتییا  
دیلیلدیر.

آرازين کؤشکونه باخ،  
اوروسون مشقینه باخ،  
درد الیندن اوخورام،  
دئیرلر عشقینه باخ.

آراز، آراز، خان آراز،  
سولطان آراز، خان آراز،

واهابزاده بو شعیرین یازیلماسینی بئله شرح ائدیر:  
" ۱۹۴۸-جی ایله صمد وورغون حیات یولداسی  
ایله برابر ایراوانا گئدیرمیش. آرازين اوستوندن  
سالینمیش " خدافین " کؤرپوسونون یانیندا  
قاتارین دایانماسیندان ایستیفاده ائدن شاعیر  
کؤرپونو سیر ائتمیش، کؤرپونون اوستونده بیتن  
اوتلار شاعیره پوئتیک ماتریال وئرمیشدیر. عادتن  
چایلارین اوستونده کی کؤرپو بو تایدان او تایا  
کئچمک اوچون سالینلر. لاکین بو کؤرپو آراز  
چایی ایله یکی یئره پارچالانمیش واحید بیر  
وطنی بیرلشدیره بیلیمیر. یکی قارداش بیر-  
بیریندن آیری دوشموش، بو تایدان او تایا  
گئدیش-گلیش کسلیمیش، کؤرپو ایستیفاده سیز  
قالمیش و بونا گوره ده اوستونده یابانی اوتلار  
بیتیمیشدیر " (باخ: ب. واهابزاده " صمد وورغون  
" . باکی، ۱۹۶۹، ص. ۲۳۶-۲۳۷).

صمد وورغون همین شعیرده بو کؤرپونو یارادان  
معماری خاطرلایراق یازیر:

بیلدیم، او، معماردیر، او یاراداندیر،  
یاخین گل اوخوجوم، باخ اللرینه،  
او آراز اوستونده خیلی زاماندیر،  
آغلايير خار اولموش عملرینه.

البته، صمد وورغون " خیلی زامان " دئدیگی  
زامان آذربایجان تورپاغی ۱۵۰ ایل ایدی کی، آراز  
بویو بؤلونموشدو، ایندی ایسه تاریخ ۲۰۰ ایل  
گؤستریر.

سووت دؤنه مینین ۴۰-جی ایللرینده صمد  
وورغون " کؤرپونون حسرتی " شعیری ایله برابر  
" یاندیریلان کیتابلار " شعیرینی ده یازیر. او، "   
یاندیریلان کیتابلار " شعیرینده شاهلیق رژیمی  
ایللرینده گونئی آذربایجاندا آنا دیلینده اولان  
کیتابلارین وحشیجه سینه یاندیریلماسینی،  
خالقین دیلینه، اونون میلی-معنوی دیرلرینه،

او تایدان بو تایا مصطفی پایان،  
اوخویور واحیدین غزلرینی.

گوروم سنی یاناسان،  
بیر دردیمی قان، آراز.

سونراکی شعرلرینده ده بختیار واهبازده "آراز"  
موضوعوسونا دفعه لرله قاییداراق :  
آرازین بو تایی وطنیم،  
او تایی وطنیم - دئییر.

آراز، آراز، خان آراز،  
داغلاردان آشان آراز،  
قارداشدهن آیری سالدین،  
قورویاسان کاش، آراز.

آذربایجان شاعیرلری نین یازدیقلاری حسرت  
شعیرلرینده موضوعو و فیکیر دایره لری گئنیش  
اولسا دا، اونلاری بیرلشدیرن آذربایجان خالقن نین  
میللی وارلیغی، تاریخی و طالعی، وطنداشلیق  
غیرتی، بیر-بیرینه اولان سئوگیدن دوغان  
حسرتدیر. بو موضوعودا یازیلان شعیرلرین پوئتیکی  
زیروه سی نین سلیمان روستمله محمدحسین  
شهریار یازیشمالارینداکی حسرت موتیولری  
تشکیل ائدیر.

آراز، سندن کیم کئچدی،  
کیم غرق اولدو، کیم کئچدی،  
سن گل قازاوات ائيله،  
هانسی گونون خوش کئچدی.

آراز بویو ایکیه بؤلونموش تورپاقدان یارانان  
حسرتی دیله گتیرن شاعیرلردن بیری ده بختیار  
واهبازده دیر. ۱۹۵۹-جو ایله یازدیغی "  
گولوستان" پوئماسیندا شاعیر وطنی ایکی  
اؤندلری لعنتلیرک آراز موراجیعت ائدیر:

اورک بیردیر، بدن بیردیر، شهریار،  
وطن بیردیر، وطن بیردیر، شهریار

- دئین سلیمان روستم قان قارداشینا حسرتله  
دئییر:

فیکریم بیر آن آیریلما بیر یانیندان،  
گوروم بلا اوزاق اولسون جانیندان.  
آیری دئییل قانیم سنین قانیندان،  
بیر وطنین اوولادیق، شهریار،  
ماهنی، شعر فرهادیق، شهریار!

ای آراز سپیرسن گوز یاشی سن ده،  
کئچدی کجه اوستوندن چؤلون، چمنین،  
سنی آرزولارا سد ائيله ینده،  
نییه قورومادی سولارین سنین؟

ایگید، شانلی بیر میلتن اوغوسان،  
آدلی-سانلی بیر میلتن اوغوسان،  
ستار خانلی بیر میلتن اوغوسان،  
آیری دئییل آنان، آنام، شهریار،  
جان قارداشین سلیمانام، شهریار.

دمیر چپرلری عشقیم، دیلگیم،  
تاریخیم، عننه م اوسته قویدولار،  
یاریا بؤلوندو جانیم، اورگیم،  
یاریا بؤلوندو آرازدا سولار.

آیرماق کیمسه یه گلمه سین آسان،  
بیر خالقین بیر اولان دردی-سربنی،

آذربایجانین میلی شاعیری شهریارین سلیمان  
روستمه یازدیغی بیر چوخ شعیرلری وار. بونلاردان  
بیری ده " قارداشیم سلیمان روستمه ایتحاف "  
دیر. بو شعیره حسرت، هیجران سیمفونیاسی  
وار.

**آرازیم وورسون باش داشدان-داشا،**

**گۆز یاشی گرک باشلاردان آشا،**

نججه یاد اولسون قارداش قارداشا،

نه دین قانیر، نه ایمان آیریلیق،

آمان آیریلیق، آمان آیریلیق!

محمدحسین شهریارین سلیمان روستمه  
یازدیغی شعیرلرین هامیسی حسرت، آیریلیقدان  
یارانان شیکایت مکتوبلاریدیر. شیکایت - یئنه  
آرازدیر. او، بۆلدویو اوچون تقصیرلیدیر.

گۆز یاشیمسان، آی آراز، قویما گۆزوم باخسا دا گۆرسون،  
نه یامان پرده چکیسنن ایکی قارداش آراسیندا!  
دئمه داغ-داشدی، سلیمان منی سندن آیران شئی،  
بیر چیباندیر کی، چیخبیدیر گۆز ایله قاش آراسیندا،  
شهریارین سلیمان روستمه یازدیغی حسرت  
مکتوبوندان سطریرلر:

**بیز بیر دریا قان وئرمیشیک،**

**زیندانلاردا جان وئرمیشیک،**

**قیرخ نسلی قوربان وئرمیشیک،**

**شریعتی تک اینسانلار،**

**تختی کیمی پهلیوانلار!**

**هردن بئله سسین گل سین،**

**گۆزوموزون یاشین سیلسین،**

**منیم ده بیر اوزوم گولسون،**

**هاچان سنی گۆره بیللم؟**

سلیمان روستمین " تبریزیم " ، " آراز  
قیراغیندا " ، " حسرت چکیرم " ، " آنا دیلیمه  
دیمه " ، " بلی، جنوبلویام " کیمی شعیرلرینده  
موقدس بیر آمال - آذربایجان آمالی واردیر. بو  
یئرده یئنه سلیمان روستم وطن تورپاغینی بیر-  
بیریندن آیران آرازی خاطرلاییر.

قلبیمی آراز اوستونده کی کورپو اوسته آسینلار،  
کئچیب فصیلر اونوتما سین بو شاعیرین شعیرینی،  
تئز کؤچرسم بو دونیادان باش داشیما یاز سینلار،  
ایکی یئره پارچالانمیش اورگیمین دردینی.

آذربایجان تورپاغی نین میلی روحلو شاعیری  
سهندین

**یارادان الینی سیخ سلیمانین،**

**او ائل قدری بیلن یوکسک اینسانین،**

**سؤیله کی، هله ده آخیر آراز،**

**دونیادا هئج بئله اینصافسیز اولماز -**

شعیرینه جاواب اولراق سلیمان روستم یازیردی:

دوشونورم گئجه-گوندوز یئنه من،

بیر میلتنچین ایکی اولماز بیر وطن،

هم او ساحیل، هم بو ساحیل قدیمدن،

تورپاغیمدیر، تورپاغیدیر سهندین،

وطن عشقی بایراغیدیر سهندین.

**بو حاق سؤزو کولکلره وئرمیرم،**

**ندن، نندن او تایدان گول درمیرم،**

**بو گوناھی من آرازدا گۆرمورم،**

**چونکی آراز سیرداشیدیر سهندین،**

**گۆز یاشیمدیر، گۆز یاشیدیر سهندین.**

پاسپورت ایله دئییر گلسن، سؤزوم یوخ،  
پاسپورت دئییر، آدام واردیر، اؤزوم یوخ.

۱۹۴۵-۱۹۴۱-جی ایللرده آذربایجاندا باش وئرن  
اینقیلابی حادثه لره قاتیلان مدینه گولگون  
۱۹۴۰-جی ایللردن بری او زامان سووئت  
آذربایجان آدلانان آذربایجاندا حیاتی نی داوام  
ائتدیرسه ده، حسرت و اومیدله آذربایجان -  
آرازین او تاینی یاد ائدیر، " منی اوزان ائتدی  
وطنین دردی " دئییر. اونون " چاغلا آرازیم،  
چاغلا " شعیرینده دوغولدوغو تورپاق آنیلیر، بو  
وطنله او وطنین آراسیندا قویولان تیکانلی مفتیلر  
شاعیره راحتلیق وئرمیر. " بیرجه یول یوخوما  
گل باری، مگر یوخومدا دا سرحد وار منیم "  
دئییر و غم اورتاغی اولان آرازا بئله موراجیعت  
ائدیر:

نه آجیمیش حسرتین،  
نه شیرینمیش شفقتین،  
سنی اونوتماق چتین،  
چاغلا، آرازیم، چاغلا.

ایراندا شاهلیق رژیمی ایلیرینده شووینیستلر  
آذربایجان تورکلری نین آنا دیلینده مکتبلر،  
مدرسه لر آچیلماسینی قاداغان ائتمیشدی. آنا  
دیلینده یازیب-اوخوماق ایمکانیندان محروم  
اولمانین آغری-آجیسی مدینه گولگونون شاه  
جللادلاری طرفیندن اؤلدورولموش آذربایجانین  
موجدایله چی قیزی مرضیه اوسکوییه ایتحاف  
ائدیگی بیر شعیره ایفاده ائدیلمیشدیر. اوسکوده  
موعیلملیک ائدن، " زبانی مادر " (آنا دیلی)  
درسینده شاگردلرینه اؤز آنا دیلی اولان

قول بوینووا هوره بیللم؟

قارداشلارین گؤزوندن اؤپ،  
بختیارین اوزوندن اؤپ،  
صمدین ده سؤزوندن اؤپ،  
من ده تکم، سیزه قوربان،  
تک جانیم هامیزا قوربان!

یاخشیلیغی الیمیزدن آلیبلار،  
یاخشی بیزی یامان گونه سالیبلار  
- دئین محمدحسین شهریار دا آرازین بو بیری  
تاینی اؤزله بیر، چونکی

او تایدادیر شکی، شیروان، قاراباغ،  
بو تایدادا مئشکین، اهر، قاراداغ،  
بیر-بیرلرین آرازدان آلمیش سوراق،  
آراز بیزی آیرمادا داغلایب،  
سون اؤزو ده گئجه-گوندوز آغلایب.

دئیرکن ایکیه بؤلونموش آذربایجان تورپاقلاری  
نین آراز آدلی بیر دردچکن اولدوغونو خاطرلادر.

آراز دئیر اولدوز کیمی آخارام،  
گؤز آلتیلا ساغا-سولا باخارام،  
قهرله نیب ایلدریمتک چاخارام،  
کسمه لییم ایکی قارداش آراسین،  
آغلادارام باغلتمادان یاراسین.

بیزلر کی وار بیر دیل، بیر قان قارداشیق،  
قارداش قالسین، اینسانلاریق، یولداشیق،  
آیاقلارا پیس ساریشیب سارماشیق،

...من آرازین سسییم،  
 من اونون یاتاغییم،  
 من اونون ساحیلییم،  
 من اونون لپه سییم،  
 داغلاری یارا-یارا،  
 ان بویوک دریالارا،  
 دیلده سۆز، الدهه قلم،  
 اونونلا گئتمه لییم.

آذربایجان تورپاقلاری نین آراز چایی ایله باغلی  
 یارانان بایاتیلار دا خالق ادبیاتیندا خصوصی  
 مرحله یه مالیک حسرت پوئزیاسیدیر.

آراز او تایی داملار،  
 آغزی قیفیلی داملار،  
 او تیا حسرت قالب،  
 بو تایدکی آداملار.

آرازام من بولوننام،  
 ساحیل بویو دولاننام،  
 آیریلیق دوشن گوندن،  
 درددن درده قالاننام.

آرازدیر غم بیچیدیر،  
 درد اکیب غم بیچیدیر،  
 دیندیرمین غم آغلار،  
 آراز حسرت بیچیدیر.

گۆروندویو کی، ایکی قارداشا حسرتیله یازیلان  
 شعرلر جان یاغیسیندان یارانان پوئزییا نومونه  
 لریدیر، آذربایجان ادبیاتی نین دوغماسیدیر. بو  
 شعرلر ادبیاتیمیزین سیاسی شعرلری دئییل،  
 حسرت شعرلریدیر.

آذربایجان تورکجه سی ایله شعر ازبزلدیگی  
 اوچون مرضیه اوسکویی سوچلاناراق شاه  
 زیندانلارینا آتیلیمیشدیر. فقط بو قهرمان موعلیمه  
 خانیم خالق نین قلیبنده یاشاماقدادیر. مدینه  
 خانیم یازدیغی کیمی:

تبریز اوستو اوسکودو،  
 تبریزین کؤکسونده سن،  
 مرضیه  
 آغگون آرزولارینلا،  
 بوتون یئر اوزونده سن،  
 مرضیه - مرضیه.

اؤز خالق نین دیلینی تدریس ائتمک اوچون  
 حیاتی سؤندورولن مرضیه اوسکویی بختیار  
 واهبزدن ده " مرضیه " ادلی پوئماسی نین  
 یازیلماسینا وسیله اولموشدور.

آراز، تبریز... شعرلریمیزده، نثریمیزده، آدیمیزدا،  
 سوی آدیمیزدا یاشایان کلمه لردی. بونلار اؤزونه  
 آراز تخلصو سئچن شاعیر ممدین شعرلرینده  
 پوئتیکلشه رک ممد آراز چئوریلن سوی آدیدیر.  
 " من آراز شاعیریم " ، " آراز یادیم دوشوب "   
 شکلینده اونون شعرلرینده پوئتیکلشه رک شعر  
 چلنگینه چئوریلیر آراز.

منه دئییر بیرسی،  
 چوخ یازیرسان آرازدان،  
 نه بیلیم گاهدان قوزو،  
 گاهدان آسلان آرازدان،

...یوخ آراز دئینده من،  
 یالنیز چای دوشونمورم،  
 او تاریخدیر، باخیرام،  
 آغلاییر دا، گولور ده.

## جان لاجین!

دکتر حسین محمدزاده صدیق (دوزگون)

دارنده ی نشان عالی دوستی



اندرز پدرانہ ی دکتر صدیق بہ سیاستمداران ایران و ترکیہ و تفسیر علمی ترانہ ی «جان لاجین!» از سوی ایشان کہ بند پایانی این ترانہ را آقای رجب طیب اردوغان رئیس جمہور ترکیہ کشور دوست و ہمسیاہ مان در مراسم رژہ ی پیروزی آزادسازی اراضی اشغالی قرہ باغ پشت تریبون خواند و با تفسیرها و واکنش های گوناگونی مواجه شد.

گونه ی بایاتی رایج ترین گونه ی شعری فولکلوریک ترکی آذربایجانی است. هر یک قطعه بایاتی چهار مصراع هفت هجایی با تقطیع ۴+۳ یا ۴+۳ و گهگاه برش ۵+۲ و ۲+۵ دارد که اغلب در ریتم ها و آهنگ های حسرت بار و سوزناک اجرا می شود و رایج ترین آهنگ های عاشیق ها بر روی این اشعار قابل انطباق است. مصراع های اول و دوم هر بایاتی، معمولاً حاوی الفاظ و آوایی برای تأمین روساخت بدیعی از

قبیل چینش آرایبی، آوردن واژه های همگون (متجانس)، هماهنگ (مسجع) و همخوان (متناسب) برای دو مصراع بعدی است که زیرساخت هر بایاتی در آن دو قرار دارد. مانند بایاتی زیر:

عزیزیه م گول اللر،

آغ بیلکلر، گول اللر.

دریاجا عقلین اولسا،

یوخسول اولسان گولر لر.

در این قطعه بایاتی، دو مصراع اول و دوم فقط برای آماده سازی استماع مصراع های سوم و چهارم و تأمین و تطبیق قافیه، وزن و ریتم و تقطیع شعری ساخته شده است و حتی می توان گفت که ترجمه ی تحت اللفظی آن به هر زبانی بی مزه می شود. اما، جان کلام و زیرساخت مفهومی بایاتی در دو مصراع بعدی نهفته است. یعنی بیت اول بایاتی کوک کردن ساز را می ماند تا آهنگ و سخن در بیت دوم نواخته شود؟

بایاتی زیر نیز چنین است که در آن چینش آرایبی دو مصراع نخست از نظر معنا بی ربط هم هستند:

من عاشقیم میانا،

گول سونبوله دایانا.

اوخو بولبولرم، اوخو،

بلکه یاریم اویانا.

سراینده و سازنده ی بایاتی های عامیانه و فولکلوریک ترکی آذربایجان ناشناخته اند. در طول قرون و اعصار از سوی سرایندگان مردمی ساخته شده و شیاع یافته و جزء مخزن سروده های مردمی درآمدند. در ایران نخستین بار مرحوم محمد علی فرزانه ۱۸۰۰ بایاتی فولکلوریک را گرد آورد و در سال ۱۳۴۴ با عنوان بایاتیلار انتشار دادند. این کتاب، نخستین



چایین چشمه ی قوروسون،

منیم کیمی یان آراز.

آی لاجین، جان لاجین،

جان سنه قوربان لاجین!

\*

آراز آخار لیل ایله،

دسته دسته گول ایله.

من یاریمی سئومیشم،

شیرین شیرین دیل ایله.

آی لاجین جان لاجین،

جان سنه قوربان لاجین.

\*

آراز اولوم بولانیم،

گمی اولوم سولانیم.

گؤزلریمی قوربان ائت،

قوی فهم ایله دولانیم.

آی لاجین، جان لاجین،

جان سنه قوربان لاجین!

\*

آرازی آیردیلا،

قوم ایله دویوردولار.

من سندن آیریلمازدیم،

ظلم ایله آیردیلا.

آی لاجین! جان لاجین!

من سنه قوربان لاجین.

این را هم بگویم که عاشیق‌ها در ترانه‌های خود از انواع صنایع بدیعی اعم از تشبیه، استعاره، کنایه، مجاز، تشخیص و جاندار انگاری و جزء آن استفاده می‌کنند بدین گونه زیبایی کلام دو چندان می‌شود و بایاتی راحت و فوری به حافظه انتقال می‌یابد و ماندگار می‌شود. این است که

مجموعه‌ی تدوین علمی از این گونه‌ی ادبیات شفاهی در ایران شمرده می‌شود.

اغلب، اجراکنندگان بایاتی‌ها و خوانندگان آن‌ها عاشیق‌ها هستند که گاهی چند بایاتی هم مضمون را به صورت ترانه‌ای درمی‌آورند و بر روی آهنگ‌های عاشیقی ترنم می‌کنند. این ترانه‌ها در هنگام معمولاً اجرا از ۳ تا ۷ بند هستند. ترانه‌ی آی لاجین! یکی از این ترانه‌ها است و خنیاگری که نامش بر ما معلوم نیست آن را به صورت ترجیع بند درآورده است و شاید از دویست سال پیش ورد زبان تک‌تک آذربایجانی‌ها است. خود من از کودکی تاکنون که در آستانه‌ی هشتاد سالگی هستم، شاید هزار بار و بیشتر آن را شنیده‌ام و بارها اجرای عاشیقی آن را شاهد بوده‌ام در این جا ۶ بند از آن را می‌آورم:

آراز اوسته، بوز اوسته،

کباب یانار گؤز اوسته.

قوی منی اولدورسونلر،

بیر سئودیگیم قیز اوسته.

آی لاجین! جان لاجین!

من سنه قوربان لاجین.

\*

آرازین کور اوستوندن،

مین آتین سور اوستوندن.

بو تر، اجل تریدیر،

آغلاما دور اوستومدن.

آی لاجین، جان لاجین،

من سنه قوربان لاجین.

\*

آراز، آراز، خان آراز،

سلطان آراز، خان آراز.

دارای ۱۲۵ روستای سرسبز است و با شهر باکو ۴۵۰ کیلومتر فاصله دارد.

بنای این شهر را به خاچین شاهزاده ی آلبان در سده ی ششم هجری نسبت می دهند. آلبان های مسیحی از ساکنان قدیمی قفقاز بودند و کلیساهای چندی در آن جا بنا کرده اند. آلبان ها پس از ظهور اسلام اغلب جای خود را به مسلمانان دادند. در قرن دهم که صفویان آذربایجان به سرکردگی شاه اسماعیل اردبیلی کشور مستقل شیعی ایران را تشکیل دهند، این مناطق را نیز به تصرف خود درآوردند. یعنی ایران به دست آذربایجانیان شیعی ایران شد. این مناطق در عهد فتحعلیشاه قاجار، به هنگام جنگ های ایران و روس، علی رغم رشادت های عباس میرزا و سربازان و بسیجان آذربایجانی او، به سبب بی لیاقتی و خیانت درباریان تهران نشین، طبق عهدنامه ی ننگین ترکمان چای به اشغال دولت تزاری روس درآمد. روسیه هم برای بر هم زدن ترکیب جمعیتی قره باغ و سوی های آن، اقدام به کوچاندن آرامنه ی ساکن در اراضی دولت های عثمانی و قاجار به آن منطقه کرد ولی نتوانست بیلاقات لاجین را به تصرف آنان درآورد و این ولایت اغلب از سوی خان نشین های مسلمان قره باغ اداره می شد. آثار تاریخی فراوان اسلامی از قرن سوم هجری به این سوی در شهرستان لاجین موجود است که بسیار از آن ها از سوی دولت ارمنستان در سال های اشغال تخریب شده است.

لغت لاجین در معنای باز شکاری سفید با پاهای سرخ رنگ از جنس شاهین را می دهد که در گذشته برای شکار پرندگان در دربارهای شاهان و امیران نگهداری می شده است. در کتاب دیوان لغات الترك در معنای مجازی رمز جسارت،

اغلب آذربایجانی ها از عالم و عامی معمولاً چند بایاتی از حفظ دارند.

یکی از این صنایع بدیعی در ترانه های چند بندی تکرار یک کلمه در آغاز هر بند است که آن را در بدیع «خوش آغازی» می گوئیم.

مانند «من عاشیق»، «عزیزیم»، «عزیزیه م»، «آی امان» و غیره.

در ترانه ی جان لاجین! این کلمه ی آراز است که در آغاز هر بند برای خوش آغازی تکرار شده است.

دیگر آن که به انتهای هر بند لفظ یا الفاظی مکرر اضافه می کنند و قالب شعری بایاتی را به مستزاد و یا ترجیع بند در می آورند. مانند الفاظ «نئیلیم! نئیلیم!» و یا «آی دلبر! جان دلیر» که به آن در بدیع معاصر «خوش پایانی» می گوئیم.

در ترانه ی آی لاجین! این افزوده ی مکرر در انتهای هر بند دو مصراع زیر است:

آی لاجین! جان لاجین!

جان سنه قوربان لاجین!

که در مصراع اول لفظ «آی» را به صورت «آی» می خوانند تا تعداد هفت هجا در آن مصراع تحقق یابد.

مضمون ترانه، حسب حال جوان دلباخته ای است که ظاهراً از معشوق خود دور افتاده است که او در بیلاقات لاجین زندگی می کند.

اما لاجین، یکی از زیباترین بیلاقات سرسبز کشور همسایه و برادر جمهوری آذربایجان است که در استان قره باغ قرار دارد و هجده سال در اشغال دولت فاشیستی ارمنستان بود. این ولایت از شمال با کلبجر، از شرق با خوجالی، شوشا و خوجاوند و از جنوب با قبادلی و از غرب با کشور ارمنستان هم مرز است. شهر لاجین مرکز آن،

میان ملت‌ها هستند. این کار مهم را باید به ادیبان و شاعران و هنرمندان واگذار کنند. خداوند خود حافظ دین ما و ملت ما و آئین ابدی اسلام است و سیاست بازی‌ها و فرقه‌گرایی‌ها سبب ایجاد خصومت میان ملل مظلوم مسلمان نخواهد شد. لاجچین، بخشی از قره باغ است و قره باغ خاک اسلام است لاغیر.

این جانب به خود حق می‌دهم که هر دو سیاستمدار را پند دهم و به خواندن ابیات زیر از مثنوی مولانا جلال‌الدین رومی، ارزش معنوی هر دو کشور دوست و برادر ایران و ترکیه است دعوت کنم که به اصلاح اندرونی خود بپردازند:

جنگ فعلی است از جنگ نهان،

زین تخالف آن تخالف را بدان.

موج لشکرهای احوالت ببین،

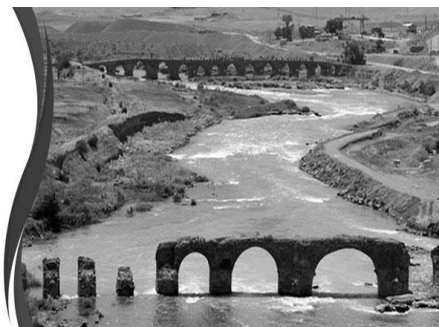
هر یکی با دیگری در جنگ و کین.

مهر و رقت وصف انسانی بود،

خشم و نفرت وصف حیوانی بود.

وقتی آدمی در جامعه بسط ید یافت، نباید خود را گم کند و باید از تفرعن بپرهیزد و میدان را برای اخلاصگران و افراطیون بدخواه آب پاشی نکند.

ای کاش در آن مراسم، رئیس‌جمهور ما نیز در کسوت روحانیت شیعی شرکت می‌داشت تا اخوت و صلح و صفای اسلامی و ایرانی بر فضای مراسم سایه می‌افکند. ۲۲ آذر ۱۳۹۹



جوانمردی، شجاعت و جرأت را می‌دهد: «شاهین. نوعی از پرندگان درنده است. به دلاوران نیز به جهت شجاعتشان لاجچین نام نهادند.»

پی افزوده‌ی -چین çin در کلمات گویرچین و بیلدیرچین در معنای پرنده آمده است. لفظ لا la دگرگون شده یال yal معنای پرتگاه و تخته سنگ تیز را می‌دهد. مانند لغت یالچین yalçin که به عنوان صفت برای سنگ تخته‌های تیز و بلند در ستیغ و کمره‌ی کوه‌ها به کار می‌رود. واژه‌ی لاجچین گذشته از معنای «باز سپید سرخین پای شکاری» در مقام صفت، معنای سخت، استوار، برنده و شدید نیز دارد.

این کلمه در حال حاضر تخلص چند شاعر و شاعره‌ی ترکی سرا در ایران است از جمله خانم نیلوفر شاملی که کتاب «کاغذین بئلی بوکولدو» از ایشان در تبریز چاپ شده است.

بند پایانی این ترانه را که ورد زبان هر آذربایجانی و ترکی آشنا است، آقای رجب طیب اردوغان، رئیس‌جمهور کشور دوست و برادر ترکیه، در مراسم «رژه‌ی ظفر» که در باکو برگزار شد، ضمن سخنرانی خود خواندند.

من از عالم سیاست سر در نمی‌آورم، اما فکر نمی‌کنم که ایشان به قصد ایذاء مسئولان کشور ما آن بند هفت مصرعی از ترانه را خوانده باشند. آقای ظریف ترکی بلد نیستند، تقصیر متوجه مشاوران ترکی زبان ایشان است که احتمالاً در ترجمه و تفسیری که بر شعر نوشته‌اند، سبب تحریک سیاسی ایشان شده‌اند.

باری، به هر جهت، این ترانه از زیباترین ترانه‌های بومی ما ایرانیان ترکی زبان است و جای تأسف دارد که دستاویز سیاستمداران قرار گرفته است. تاریخ نشان داده است که سیاستمداران، فاقد مهارت ایجاد تقریب و دوستی و صلح و آشتی

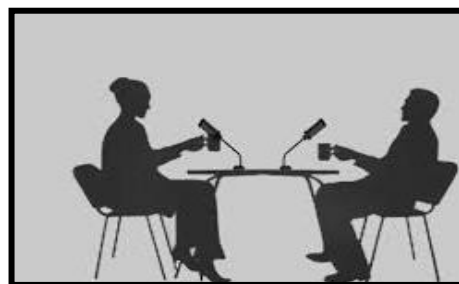
است. یکی از آن رسالات کتابی است که نواده‌ی او جمال الدین ابو روح لطف الله بن ابوسعید نوشته است که در پنج باب است و در آن کرامات و سخنان و وصایا و روایات و حکایات مربوط به ابوسعید را نقل کرده است که تحت نام کلمات و حالات شیخ ابوسعید چاپ شده است.

رساله‌ی دیگر، اسرارالتوحید نام دارد و آن را محمد بن منور بن شیخ الاسلام بن سعد بن ابی طاهر ابوسعید تنظیم و تألیف کرده است و تمام مطالب و نوشته‌های آن را به ابوسعید ابی الخیر، جد پنجم خود منسوب ساخته است. و در واقع او، در کتاب اسرارالتوحید منسوب به ابوسعید ابی الخیر، درباره‌ی احوال و اخبار و اقوال و کرامات جد خویش، از مجموعه‌ی روایات و اطلاعاتی که در این باب داشته، مطالبی گردآورده است.

رسالات متعدد دیگری نیز در باب ابوسعید و از زبان او و یا رسالاتی درباره‌ی دیگر مشایخ صوفیه موجود است که اهل فن از آن‌ها اطلاع دارند. البته این گونه تألیف، خاص صوفیه نیست. شما در نظر بگیرید که کتاب بسیار عزیز ما شیعیان یعنی نهج البلاغه هم از سوی سید رضی و با عشقی که به مولای متقیان حضرت علی بن ابی طالب؟ داشته، تنظیم شده است و دیوان حضرت علی؟ که باز از طرف وی تدوین گشته، منسوب به آن حضرت می‌باشد. کتاب نهج الفصاحه را هم خود پیامبر گرامی ما تألیف نفرموده‌اند بلکه بعدها علاقه‌مندان با استفاده از روایات صحیح و اصح، این کتاب را که حاوی کلمات قصار آن حضرت است، تألیف کرده‌اند. و صحیفه‌ی سجادیه نیز چنین است. و دیگر کتب منسوب به اولیاء و اقطاب و مشایخ که حاوی نصایح و کلمات و سخنان آنان است، بعد از مرگ آنان تألیف و تنظیم شده است.

شیخ صفی الدین اردبیلی هم یکی از مشایخ کبار صوفیه بوده است و به ترکی صحبت می‌کرده است. مریدانش رسالات منسوب به او را جمع آوری کرده‌اند

## سویله شی söyleşi



## گفتگو با دکتر صدیق درباره قارا مجموعه

مصاحبه از: مهندس

ابراهیم رف رف

سؤال: آقای دکتر حسین محمدزاده صدیق، اخیراً شاهد نشر کتاب قارا



مجموعه (منسوب به شیخ صفی الدین اردبیلی) به همت و تصحیح جنابعالی بوده‌ایم، لطفاً برای آشنایی خوانندگان ابتدا مختصری درباره‌ی کتاب قارا مجموعه و مؤلف آن صحبت بفرمایید.

جواب: در گذشته شاید بتوان گفت از قرن سوم هجری به این سو، در ایران و سوی‌های آن در تاریخ ادبیات عربی، ترکی و فارسی، متصوفه، مریدان مشایخ صوفیه، درباره‌ی شرح احوال و مقامات و کرامات و اقوال و سخنان و نصایح و مناقب آنان سال‌ها و حتی قرن‌ها بعد از مرگ مشایخ خود، اقدام به تهیه و تنظیم و نگارش رسالات و کتب می‌کردند و به نام آن مشایخ معروف می‌ساختند. مثلاً در باب یکی از مشایخ صوفیه موسوم به ابو سعید ابوالخیر چندین کتاب جامع در حالات و کلمات و روایات او، نگاشته شده

دیگری انتساب یافته است. تشخیص این موارد بسیار سخت است و مطالعات و پژوهش‌های دقیق سبک‌شناسی می‌طلبد.

آنچه که حقیر چاپ کرده‌ام، همانگونه که در مقدمه‌ی کتاب آمده، در واقع ثمره‌ی آن است که پس از سال‌ها تفحص و تجسس و تحقیق و کاوش در نسخ خطی، توانسته‌ام برخی از این رسالات را کشف کنم و گردآوری نمایم و در چند بخش، با تعیین درجه‌ی انتساب هر کدام به شیخ صفی الدین و نیز با ذکر تحریفات و دگرگونی‌هایی که در آن‌ها رفته و نیز با تصریح به نام و نشان مؤلفان آن‌ها، به چاپ بسپارم. هیچ‌جا هم ادعا نشده است که دستخط شیخ صفی الدین را من دیده‌ام، بلکه این ادعا از آن مریدان وی است، همانگونه که تا کنون کسی دستخط شیخ ابو سعید ابوالخیر و دیگران را ندیده است.

کار حقیری که انجام داده‌ام، مطمئناً نقش عظیمی در کشف آثار دیگر شیخ صفی الدین اردبیلی خواهد داشت. اجازه بدهید من یک مثال بزنم تا موضوع روشن‌تر شود. مثلاً شما کتاب چهل مجلس از مؤلفات و ملفوظات و تقریرات فارسی از علاء الدوله سمنانی را که در آن نکات باریکی از شناخت صوفیه و برخی از کبار تصوف مانند منصور حلاج، جنید بغدادی، ابونصر سراج، محمد غزالی، سعد الدین حمویه، ابن عربی، نجم الدین کبری و مخالفت با حکمت یونان و نقد برخی از آراء ابن سینا و تأویل پاره‌ای از آیات قرآنی و الهام از عرفان اسلامی ترکی خواجه احمد یسوی که نسخ خطی و حتی چاپی آن‌ها را دیگران فراهم آورده‌اند و تحریرات مختلف از آن کرده‌اند، در نظر آورید. بلکه چنانکه یک تحریر را رساله‌ی اقبالیه نامیده‌اند و یکی دیگر رساله‌ی مجالس نامیده شده است. و البته تحریرات از آن علاء الدوله نیست ولی محققان فارسی زبان، تحقیق در آن را مسکوت نمی‌گذارند و همه را بر روی جلد با ذکر «تصنیف احمد بن محمد بن احمد علاء‌الدوله سمنانی» چاپ می‌کنند و کار پژوهشی را دنبال می‌نمایند.

و آنچه را که در باب او و به نقل از کلمات او، نصایح و سخنان او و نظایر آن را به ترکی تألیف کرده‌اند، نام آن را قارا مجموعه گذاشته‌اند که در کتب تراجم احوال و تذکره‌های مربوطه به نام آن اشاره می‌شود. و این مجموعه چنان عزیز بوده است که پیوسته در خزاین کتب شاهان صفوی در اصفهان نگهداری می‌شده است و قبل از انتقال پایتخت به اصفهان نیز، در اردبیل و تبریز و قزوین نسخ متعدد و البته متفاوت آن در صندوق‌های کتابخانه‌ی سلطنتی قزلباشان موجود بوده است و بعد از فروپاشی سلسله‌ی صفویه به تاراج رفته است ولی پیوسته میان مریدان صفویه و قزلباشیه روایات و نسخ شاید بازنویسی شده استنساخ‌های جدید و دستنویس‌های متعدد آن که اغلب بیاض نامیده می‌شده، وجود داشته است.

با توجه به اینکه بعد از فروپاشی صفویه، مریدان شاخه‌های گوناگون دراویش قزلباشیه قلع و قمع شدند و بقیه‌ی السلف نیز به انزوا گرائید، بسیاری از طریقت‌های منسوب به شیخ صفی جهت مصون ماندن از تعرض، نسخه‌های قارا مجموعه را چون جان عزیز می‌داشتند و آن را در سینه‌ها حفظ می‌کردند. به طوری که اکنون در اطراف شهر موصل فرقه‌ی دوازده امامی صوفی مسلکی موسوم به الشبک زندگی می‌کنند که مرحوم حامد الصراف بخش‌هایی از قارا مجموعه‌ی منسوب به شیخ صفی را از صندوق سینه‌ی آنان اخذ و جمع‌آوری و تدوین و چاپ کرده است.

در دوره‌ی عثمانی نیز، دراویش قزلباشیه و مریدان شیخ صفی که در شرق آناتولی زندگی می‌کردند، برای صیانت خود، نام شیخ صفی الدین اردبیلی را از دستنویس‌های قارا مجموعه زائل می‌کردند و یا آن را تبدیل به اسماء مشابهی نظیر شیخ صافی می‌نمودند و جملاتی را که تصریح به نام وی داشت و یا بالصراحه از اهل بیت - علیهم السلام - دفاع کرده بود، حذف می‌کردند. و از این رو نسخه‌های خطی برخی از رسالات چند گونه است و یا به دروایش و مشایخ

اجازه بفرمایید یک مثال روشن دیگر بزنم:

شما کتاب معروف کلیله و دمنه را می‌شناسید که از زبان هندی (سنسکریت) به پهلوی و سپس به عربی و ترکی و فارسی بارها ترجمه شده است. اما، ما می‌دانیم که در زبان هندی (سنسکریت) کتابی به این نام وجود نداشته و این نام را گردآورندگان و مؤلفان و مترجمان به آن داده‌اند. در واقع کتاب کلیله و دمنه تلفیقی از چندین متن و تعدادی رسالات هندی است با برخی مطالب و باب‌ها و روایات و داستان‌های دیگری که به آن مجموع افزوده شده است. اکنون برای پژوهندگان، نام برخی از این رسالات اصلی که در پنج‌تترا (پنج رساله) و مه‌باراتا (سه رساله) و دیگر متون سنسکریت موجود بوده و در نزد هندوان قدر و شأن فراوان داشت، شناخته شده نیست و حتی گردآورنده‌ی اصلی آن در هندی معلوم نیست و ما فقط برزویه طبیب و ابن مقفع و ابوالمعالی و محمد بن عبدالله بخاری و صاحب انوار سهیلی و جز آن را می‌شناسیم. ترجمه‌های ترکی این کتاب که در قرن هشتم از سوی مسعود نصر الله و در سده‌ی دهم از طرف علی بن صالح چلبی به فرجام رسیده، دارای افزوده‌های فراوانی نیز هست که مترجمان و گردآورندگان به تواتر روایت کرده‌اند. بد نیست که اینجا اشاره کنم به نظر «هرتل» آلمانی اصل کلیله و دمنه، تترا (= مجموعه سترگ) نام داشته و از سوی یکی از برهمنان مذهب ویشنو تقریر شده و قرن‌ها بعد، آن را به صورت پنج رساله یعنی پنجا تترا در آورده‌اند که سرنوشت آن با سرنوشت قارا مجموعه (= مجموعه بزرگ) نیز شباهت عجیبی دارد.

این همه را ما زمانی فهمیدیم که بالاخره در سال‌های اخیر متن دو کتاب پنجه تتره و مه‌باراتا از اصل سنسکریت توسط یک دانشجوی هندی دوره‌ی دکتری در دانشگاه تهران به فارسی برگردانده شد و دریافتیم که در آن دو رساله، فقط هشت باب موجود است و آن هم بسیار متفاوت با باب‌های بیست‌گانه‌ی

ترکی و پانزده‌گانه‌ی فارسی است و حکایات موجود در این باب‌ها نیز بسیار متفاوت از هم است.

قارا مجموعه نیز چنین کتابی عظیم و یادگاری عزیز است که شایسته نیست تحقیق در آن را متوقف سازیم و به تبلیغ سوء و تخریب آنچه که تا کنون انجام گرفته است بپردازیم. متأسفانه برای آثار موجود در ترکی کسی چنین خدماتی انجام نداده است و از این روی، خدمت کوچک حقیر، برای بعضی‌ها «مسأله‌انگیز!» شده است.

من معتقدم که متونی از این دست را، مانند فارسی، در ترکی هم باید بازسازی کنیم. اخیراً ترجمه‌ی نهج البلاغه به قلم حجت الاسلام محمد علی شرقی امام جمعه‌ی مراغه به فارسی منتشر شد. ایشان در این ترجمه، نسخه‌های عبده، فیض الاسلام، ملافتح الله و دیگر نسخه‌ها را باطل کرده‌اند و حتی خطبه‌ها، حکمت‌ها، نصایح و کلمات قصار را جایجا نموده‌اند و بر اساس کوتاهی و بلندی آن مرتبشان کرده‌اند گفتار مؤلف نهج البلاغه را به حاشیه برده‌اند، کتاب را با سلیقه‌ی خودشان فصل‌بندی کرده‌اند و برای آن کشف الفصول افزوده‌اند و کتاب را «جزء‌بندی» کرده‌اند و هر یک از خطبه‌ها، نامه‌ها، حکمت‌ها و کلمات و روایات را با سلیقه‌ی خود نامگذاری کرده‌اند و حتی عبارات را مانند آیات قرآن شماره گذاری نموده‌اند و «تدوین» جدیدی ارائه کرده‌اند و به خیلی از تدوین‌ها خط بطلان کشیده‌اند.

حالا اگر کسی بیاید و بگوید که: «این کتاب صرفاً تألیف خود آقای شرقی است!» زهی بی‌انصافی. آقای شرقی تنها «تدوین کننده» هستند، همانگونه که سید رضی نیز به نظر ما، کاری جز تدوین انجام نداده است.

کاری که من در تدوین قارا مجموعه انجام داده‌ام، شبیه کار آقای شرقی در تدوین نهج البلاغه بوده است و آن را «تجربه‌ای» برای برپایی کامل کلمات، حکایات، روایات، نصایح، آداب طریقت و آداب سلوک

حسین گیسو دراز و غیره را آداب المریدین می‌نامیم، در حالی که برخی، حتی خود مدعن هستند که اثر خود را با استفاده از قوت القلوب مکی آداب الصوفیه اثر شیخ نجم الدین کبری، وصیة السفر شیخ باخرزی، حلیة الابدال محی الدین عربی، منازل المریدین شیخ ابی عبدالله مرجانی و نیز آداب المریدین شیخ ابونجیب پرداخته‌اند. حالا چه شده است که وقتی با استنباطات علمی و با ظن قریب به یقین می‌گوییم که این چند رساله‌ی ترکی، بازمانده از قارا مجموعه به شمار می‌رود و این کتاب ترجمه شده به فارسی نظیر صفة الصفا و غیره نیز قارا مجموعه هستند، برخی آشفته حال می‌شوند که قارا مجموعه یک جلد بوده است و آن را سلطان سلیم سرقه کرده است.

گیریم که این فرض درست باشد و سلطان سلیم آن یک جلد را نابود کرده باشد، اما آیا ده‌ها هزار مرید صافی ضمیر شیخ صفی که صندوق سینه‌هاشان مشحون از تقریرات مرشدشان بوده نیز، نابود شدند؟ از سوی دیگر، شما توجه کنید که باخرزی به تن خویش و با خامه‌ی خود اذعان می‌کند که هم اوراد الاحباب و هم فصوص الاداب برگردان و تألیفی از امهات کتب صوفیه است که پیش از وی به زبان عربی ساخته شده بوده ولی در تاریخ تصوف فارسی از نیمه‌ی دوم قرن ششم به این سوی، همه به آن دو کتاب نام آداب المریدین داده‌اند که از تحریر اصلی ابونجیب ترجمه شده است. علت چیست که قارا مجموعه که به زمان ما نزدیک‌تر است چنین نباشد و ذکر حقیقت برخی را بر آشفته کند؟ علت این امر، ضعف ترکی پژوهی در ایران است که جز با تلاشی گسترده و علمی و دراز مدت، نمی‌توان این نقیصه را بر طرف ساخت.

صحبت اینجاست که هم سنت «مناقب» نویسی و هم «تقریر» نگاری از قدیم الایام در میان علمای دین و مریدان طرائق مختلف تصوف معمول بوده است. در مناقب، مریدان در احوال مرشدان خود، حکایاتی از زندگی آنان می‌آوردند. در فارسی، در این باب

و اشعار ترکی بازمانده از شیخ صفی الدین اردبیلی نامیده‌ام و متوقع شده‌ام که دیگران هم آستین‌ها را بالا زنند، ضعف‌های کار مرا گوشزد کنند و خود به رفع آن‌ها و تکمیل این تجربه بپردازند.

من شکی ندارم که قارا مجموعه یک تحریر اصلی به قلم خود شیخ صفی الدین نیز داشته است و آنچه که تدوین کرده‌ام آرزوی دست یابی به این «تحریر اصلی» تحقق یافته است. اما، آن تحریر اصلی به چه سرنوشتی دچار شده است، نیاز به تحقیق دارد. ولی آنچه که گرد آورده‌ایم، بویژه رسالات البویوروق، یول اهلینه قیلاووز و غیره به دلایل سخته و پخته از همان تحریر اصلی نشأت یافته و با اخذ قوت و الهام از روایات اصلی مربوط به شیخ صفی الدین تحریر شده است.

شاید بتوان گفت که سرنوشت تحریر اصلی قارا مجموعه مانند سرنوشت تحریر اصلی آداب المریدین از ابونجیب سهروردی باشد. به گونه‌ای که به قول مرحوم شیخ آقا بزرگ تهرانی در الذریعه، فقط برخی متأخران از آن یاد کرده‌اند و نشانی از آن وجود ندارد. اما در اینکه آداب المریدین از تحریرات اصلی ابونجیب است، ما تردیدی نداریم و قرائن و دلایل ما وجود ترجمه‌هایی است از آن کتاب که در برخی از آن‌ها اسم سهروردی در دیباچه آمده است. و نیز برخی قرائن دیگر نظیر وجود اثر گیسو دراز (متوفی در ۸۱۳ هـ .) و وجود فصوص الاداب و جلد دوم آن یعنی اوراد الاحباب که گاه از آداب المریدین سهروردی یاد می‌کند. و اکنون ما بر اساس همین دلایل و شواهد، این آثار را آداب المریدین می‌نامیم. این نکته نیز گفتنی است، این همه کتب که به آداب المریدین شهره شده‌اند، نه آن آداب المریدین اصلی‌اند که به قول کربلایی تبریزی «مستمسک جمیع ارباب طریقت بوده است».

چگونه است که ما در فارسی این همه رساله را، حتی اثر عمر بن محمد شیرکان و رساله‌ی سید محمد

سوال: در تدوین این اثر کدامیک از نسخ خطی و چه منابعی مورد استفاده‌ی جنابعالی قرار گرفته است؟ و اصولاً به طور کلی این نشر را معرفی بفرمائید.

جواب: کتاب قارامجموعه که اینجانب «تدوین» کرده‌ام در ۹ بخش فراهم آمده است. در بخش نخست پیرامون زندگی شیخ صفی، نگرش منفی کسروی به شیخ صفی و احفاد او، تعریف جامع از قارامجموعه و شرح ویژگی‌های آن، معرفی دیگر آثار شیخ صفی که در قارا مجموعه ذکر نشده است، بحث مربوط به نسخ خطی اسلامی به طور اعم و معرفی نسخه‌های خطی در رابطه با قارا مجموعه به طور اخص، بحث پیرامون انواع نثر ترکی و تعیین نوع نثر قارا مجموعه و ویژگی‌های املائی و آئین نگارش نسخ خطی مربوطه آمده است.

به نظر خودم، مهمترین قسمت این بخش شرح انواع نثر و «سبک‌شناسی نثر ترکی آذربایجانی» است. در آنجا من آثار منثور ترکی ایران را به سه نوع مطمئن، مصنوع، متوسط و ساده تقسیم کرده‌ام و نشان داده‌ام که نثر رسالات قارا مجموعه مانند اغلب کتب مناقب، فتوت‌نامه‌ها، اوغوزنامه‌ها، سیاحت‌نامه‌ها و کتب مرثی و حتی تفاسیر قرآن، شرح احادیث در ترکی، جزو نثر ساده و مردمی به شمار می‌رود. و حتی ترجمه‌ی ترکی صفوة الصفا نیز که اینجانب آن را هم جزیی از قارامجموعه می‌دانم، چنین نثری دارد. به طور کلی باید بگویم که به خلاف کتبی مانند درة التاج و نهج الفردیس و حتی حدیقه السعدا که برای فهم آن‌ها باید خواننده حتماً به دقایق ادبی هر سه زبان ترکی، فارسی و عربی مسلط باشد برای درک مفاهیم رسالات قارا مجموعه به چنین زحمتی نیاز نیست و حتی نشان داده‌ام که برخی از این رسالات در سادگی و زیبایی، مانند حماسه‌های دده قورقود، کوراوغلو و اصلی و کرم است.

در بخش دوم کتاب قارا مجموعه ۱۸ شعر از اشعار ترکی منسوب به شیخ صفی‌الدین را گردآورده‌ام که

می‌توانیم مناقب العارفین اثر افلاکی را مثال بیاوریم که مطاوی آن حاوی حکایات و روایاتی از زوایای زندگی مولوی رومی است و در ترکی آذربایجانی نیز کتاب گرانقدر مناقب گلشنی را می‌توان مثال زد که حاوی حکایات و روایاتی از زندگی ابراهیم گلشنی تبریزی عارف معروف سده‌ی هفتم و مرشد طریقت گلشنیه است. هر دو کتاب چاپ شده و در دسترس همه است.

اما در تقریرنگاری، مریدان دقت داشتند که کلمات قصار، سخنان، نصایح و اندرزها و مواعظ و منابر بزرگان خود را برای مسلوک داشتن سنت سلف بنگارند و مطاوی آن همه در تفحص از حقیقت اخباری از پیشوایان و مرشدان خود بوده است. و چون نقل از آنان می‌شده، از این روی با کتاب‌های مناقب فرق داشته است و نه به نام گردآورنده و پدیدآورنده، بلکه به نام صاحب آن کلمات و مواعظ معروف می‌شده است. نمونه‌ی بارز آن همانطور که گفتم نهج البلاغه است که هیچ‌گاه با نام گردآورنده‌ی آن نامبردار نگشت. این سنت در طرق کثیر عمل شده است و عمل به آن در طریق شیخ صفی‌الدین اردبیلی نیز نباید تعجب آور باشد. صفویان قارامجموعه را که حاوی بویوروق‌ها و قیلاووزها و مواعظی در آداب سلوک بود، بسیار گرامی می‌داشتند و از آن در موارد مختلف استفاده می‌کردند.

تقریرنگاری، رایج‌ترین عمل برای اتکاء به مرشدان و علماء دین بوده است. ما خبر داریم که حتی کتاب اربعین مجلسی دوم که در واقع شرح مفصلی به عربی بر ۴۰ حدیث است، تقریرات درسی مجلسی است و نگارنده‌ی آن هم معلوم نیست و ما آن را از مجلسی می‌دانیم. همین‌گونه هم نگارنده‌ی البویوروق و یول اهلینه قیلاووز معلوم نیست و ما هر دو رساله را به ضرس قاطع از شیخ صفی‌الدین اردبیلی و جزیی از قارا مجموعه می‌دانیم.



برآمده، تشخیص و تعیین خود را برای بزرگ آذربایجان عرضه داشته‌ام، ملتی که آثار فرهنگی و میراث مکتوب معنوی او پیوسته بازیچه‌ی دست هر کس و ناکسی بوده است. بعد از من، بر عهده‌ی پژوهندگان آینده است که کار ناقص حقیر را دنبال و تکمیل کنند و نارسایی‌های کار من را اصلاح نمایند و این کار مقدس را به سامان برسانند.

در بخش سوم هفده بیت گیلکی منسوب به شیخ صفی را که در سلسله‌ی النسب صفویه آمده و کسروی آن را دستموزه قرار داده و گفته است نمونه‌ای از زبان موهوم آذری است، نقل کرده‌ام. برای نشان دادن تحریفات کسروی، متن را عیناً و بی‌کم و کاست نقل کرده‌ام و با استفاده از کتاب فرهنگ گیلکی ستوده ریشه و معانی لغات گیلکی را نیز استخراج و ذکر کرده‌ام. مانند تبه، اندی، مواژئی، وهشم، واج، بشم، پورسن و غیره که همگی اکنون نیز در گویش هم‌میهنان گیلک موجود است.

در این اشعار که شیخ صفی الدین آن‌ها را خطاب به شیخ زاهد گیلانی (گیلکی زبان) سروده است، معانی عمیق عرفانی و تلمیحات به آیات ربانی موجود است. شیخ زاهد گیلانی مرشد و پدر زن شیخ صفی الدین بوده است و چند سال او را در خانه‌ی خود نگهداشته است. شیخ صفی الدین پس از فوت مرشدش، به شهر و دیار خود اردبیل رفته و خانه و کاشانه‌ی قبلی خود را از روستای کلخوران به شهر آورده، زاویه و خانقاهی تأسیس کرده و به ارشاد مریدان پرداخته است. مادر او دولت خانم نام داشت و خانمی از تبار ترک صفوی و به تقوا معروف بود. خود شیخ صفی دو همسر اختیار کرده بود که دومی بی‌بی فاطمه دختر مرشدش به حساب می‌آمد. اولاد شیخ صفی الدین که بعدها به سلطنت رسیدند و سلسله‌ی صفویه را برپا داشتند، از خانم ترک تبار وی به دنیا آمده‌اند.

در بخش چهارم کتاب چند غزل و دوبیتی فارسی منسوب به شیخ صفی الدین را با استفاده از تذکره‌ی

بعد از انتشار، چند تن اشعار دیگری را هم معلوم ساختند و در چاپ دوم آن‌ها را هم خواهیم گنجاند.

این اشعار در سال ۱۳۵۹ از دو نسخه‌ی خطی محفوظ در کتابخانه‌ی مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران و نیز کتابخانه‌ی ملک بر من معلوم و آشکار شد. توصیف فنی هر دو نسخه را تقدیم داشته‌ام. لازم است بگویم که من در سال ۱۳۶۱ اشعار موجود در این دو نسخه را به صفی قلی چرکس منسوب و در مجله یئنی یول چاپ کرده‌ام. بعدها که تحقیقات خود را گسترش دادم، فهمیدم که چندین تن از مریدان شیخ صفی الدین اردبیلی به احترام او، تخلص «صفی» برای خود برگزیده بودند که نام اغلب آنان در فرهنگ سخنوران اثر مرحوم دکتر خیامپور مضبوط است و به دلایل زبانشناسی و نسخه‌شناسی و نیز با اتکا به تأیید بسیاری از صاحب‌نظران از جمله مرحوم سلمان ممتاز که قبل از من چند بیت از این اشعار را از شیخ صفی دانسته و نیز غزلی از این مجموعه را آقای دکتر فیض‌اللهی در میان آثار شیخ صفی چاپ کردند و نیز ابیاتی از آن‌ها در رسالات منسوب به شیخ صفی یافت شد و دو مقاله‌ی عالمانه در مجله‌ی آذربایجان (چاپ باکو) پیرامون اشعار شیخ صفی الدین انتشار یافت و نیز با غور در اسناد کهن، به این نتیجه دست یافتیم که این اشعار، بازمانده از دیوان مفقود شیخ صفی الدین اردبیلی است.

اینجانب با ژرفنگری بیشتر و دقت در دلایل و مستمسکات به دست آمده، سهو علمی خود را که بی‌هیچ دلیلی این اشعار را به صفی قلی خان چرکس نسبت داده بودم که به ترکی شرقی سخن می‌گفته نه ترکی غربی و ایرانی و صفوی، اصلاح کردم و در این مجموعه گنجاندم. این اشعار ربطی به وی ندارد. او در زمان شاه عباس می‌زیسته و به قول صاحب تذکره‌ی نصرآبادی «در فن سپاهیگری و اکثر کمالات از اقران در پیش بود . . . و شعر هم می‌سروده است». من تداخل اشعار او و دیگر صفی‌ها را با آثار ترکی شیخ صفی الدین انکار نمی‌کنم. من تا آنجا که از دستم

خطی آن نیز به دست حامد الصّراف شناسایی و کشف شده است و در مقدمه‌ی کتاب توصیف آن را داده‌ام.

بخش هفتم رساله‌ی مزکّی التّفوس نام دارد. همانگونه که در مقدمه‌ی آن گفته‌ام مؤلف رساله، اشرف اوغلو عبدالله رومی است و نسخه‌ی خطی آن به شماره‌ی ۵۴۵۲ در کتابخانه‌ی ملی قونیه حفظ می‌شود و مرحوم فاخر ایز هم بخش‌هایی از آن را قبل از من (البته با اختصار) چاپ کرده است. به نظر من، این اثر نیز جزو قارا مجموعه بوده است و از این رو، آن را در این کتاب نقل کردم و سهوها و کاستی‌های آن مرحوم را نیز تا آنجا که قادر بودم و دریافتم، اصلاح کردم.

در این رساله، از تحقیق شیخ صفی و از شرح المثنوی ترکی وی نیز یاد می‌شود و همه‌ی مطالب آن از زبان شیخ صفی الدین اردبیلی نقل می‌شود و گاهی به شیخ صفی «افندی» هم اطلاق می‌شود که من علت حذف این لفظ را، آن هم فقط در یک جا در تعلیقات ذکر کرده‌ام.

به لحاظ زبانشناسی در نثر این رساله، شیوه‌ی ترکی آنادولوی شرقی غلبه دارد و شاید آن را بتوان محصول دوران «مشترک» ترکی آذری و ترکی مردمی آنادولو (غیر از عثمانی) به حساب آورده. وجود کلماتی نظیر آیرتلاشی (جدا)، گوژتمه (تعهد)، اولشمک (تقسیم)، سوکوک (استخوان)، یانرینماق (لغزش)، سونو (هدیه)، قانجارو (طرف) و جز آن می‌تواند بر این ادعای من دلیلی باشد.

بخش هشتم کۆنول رساله‌سی نام دارد و همانگونه که در سر آغاز آن گفته‌ام، نگارش آن از «قایغوسوز» نامی است که باید غیر از «قایغوسوز آبدال» باشد و چندین نسخه‌ی خطی و بیاض از آن موجود است و من فتوکپی یکی از آن‌ها را از «کتابخانه‌ی عمومی آنکارا» به شماره ۱۶۹ آورده‌ام که در کتاب باز گفته در بالا از مرحوم فاخر ایز با تحریفات و کاهش‌هایی چاپ شده است. من، این کاهش‌ها را اصلاح کرده‌ام و هر جا هم

صبح گلشن، کتاب قاموس الاعلام، تذکره‌ی ریاض العارفین آورده‌ایم که برخی‌ها در انتساب این اشعار به شیخ صفی الدین شک هم دارند و گاه به «صفی رازی» و دیگر صفی‌ها منسوب می‌کنند.

اینجا باید تأکید کنم که درجه‌ی انتساب اشعار ترکی به شیخ صفی الدین بیش از درجه انتساب اشعار فارسی به وی است. ظن من در انتساب اشعار ترکی به وی بسیار قریب به یقین است و امیدوارم آیندگان بتوانند دیگر اشعار ترکی او را هم کشف و نشر کنند.

بخش پنجم کتاب رساله‌ی البویوروق است و همانگونه که در مقدمه‌ی آن تصریح کرده‌ام از سوی مریدانش که خود را «طالب» نامیده‌اند و از زبان شیخ صدرالدین، در ۵۰ فصل نگاشته شده است. در هر بخش از رساله، شیخ صدرالدین سؤالی از شیخ صفی الدین می‌کند و جواب آن را می‌نگارد. در برخی از بخش‌ها نیز بعضی تفاسیر از نوادگان شیخ صفی از جمله شاه اسماعیل آمده است که اهمیت اثر را دو چندان می‌کند. نسخه‌ی خطی این رساله را حامد الصّراف در میان مریدان شیخ صفی موسوم به شبک کشف کرده است. من فقط شیوه‌ی املائی آن را تغییر داده‌ام و سعی کرده‌ام متن پاکیزه‌ای به دست خواننده برسانم.

در بخش ششم رساله‌ی یول اهلینه قیلاووز یعنی (راهنمای اهل سلوک) را آورده‌ام. معلوم نیست که چه کسی این رساله را تنظیم کرده است. اما احتمال بر این است که اصل این آداب السلوک قبلا به قلم خود شیخ صفی الدین بوده است و بعدها مریدان و طالبان افزایش‌ها و کاهش‌هایی در آن ایجاد کرده‌اند. هم رساله‌ی البویوروق و هم یول اهلینه قیلاووز از کهنترین نمونه‌های نثر ادبی ترکی آذربایجان در اوایل دوره‌ی صفویه و یک قرن قبل از آن است و ویژگی‌های لسانی قرن هشتم را داراست که در متن اثر، کم و بیش به آن‌ها اشاره‌هایی کرده‌ام. نسخه‌ی

می‌شود. اخیراً یک نسخه‌ی دو صفحه‌ای نیز در دانشگاه تهران به شماره ۴۲۰۹/۴ به همت آقای سلمان داغلی یافت شده است که آن نیز باید انتشار یابد.

پی‌جویی و کشف نسخ ترکی قارا مجموعه را تالحتظه‌ی مرگ خود ادامه خواهیم داد و یقیناً این عمل با مرگ من متوقف نخواهد شد و به زودی متن کامل این اثر گرانقدر تاریخ تمدن آذربایجان تدوین خواهد گشت. از شیخ صفی الدین اردبیلی، همه نوع کتاب و روایت به فارسی در دسترس است و به نظر اینجانب کلیه‌ی آن‌ها از متون اصیل ترکی ترجمه شده است و اگر تحقیق و بررسی نشود، کفران نعمت است. قارا مجموعه یگانه اثر طریقت شیخ صفی و به نقل از او است و من لنگان لنگان توانستم بخش‌هایی از آن را کشف و تدوین کنم و در دسترس پژوهندگان معاصر قرار دهم.

اگر دانا دلی عاقل، از روی انصاف، حکم و مواظب آن را بخواند و معانی و غوامض خفته در لابه لای مطالب آن را درک و فهم کند، در دلش عشق فروزان تتبع در راستای کشف متن اصلی و کامل قارا مجموعه شعله‌ور خواهد گردید.

سؤال: بعضی‌ها معتقدند نسخه‌های خطی این کتاب برای هیچ کس تا کنون مکشوف نشده است. نظر شما چیست؟

جواب: من تا کنون چنین ادعایی در جایی ندیده‌ام. همه‌ی مریدان شیخ صفی افتخار می‌کنند و به اصطلاح پز می‌دهند که قارا مجموعه را در دست دارند و یا در سینه از حفظ دارند و روزهای پنجشنبه در مجالس و محافل عرفانی خود، با شور و جذبه‌ی خاصی مطالب و اشعار آن‌ها را ترنم می‌کنند. نسخه‌های خطی فوق را هم معرفی کردم. اخیراً مریدان شیخ صفی، گروهی از دروایش، بعد از چاپ قارا مجموعه از شهر ورامین، به دیدن من آمدند و

که لازم بود لفظی و یا جمله‌ای اضافه کنم آن را داخل دو چنگ [ ] قرار داده‌ام، یعنی به خواننده گفته‌ام که این الفاظ از سوی من افزوده شده است و در دستنویس مورد استفاده‌ی من نبوده است، ولی قناعت علمی من بر این است که باید این الفاظ نوشته می‌شده است. نظیر: «شیخ صفی [الدین اردبیلی] آیدیر». و الخ ...

بخش نهم نگارش ترکی صفوة الصفا اثر ابن بزاز اردبیلی است که خود از نسخه‌های کهنتر قارا مجموعه به فارسی ترجمه کرده بوده است و تمام مطالب از زبان شیخ صدرالدین نقل می‌شود و نسخه‌ی خطی آن به شماره ۳۶۰۸ در کتابخانه‌ی مرکزی و مرکز اسناد ملک محفوظ است. من بخشی را که برای گنجاندن در قارا مجموعه گزینش کرده‌ام، از این نسخه‌ی خطی برداشته‌ام. نسخه‌ای دیگر از آن در کتابخانه‌ی سالتیکوف شچدرین در روسیه محافظت می‌شود که آقای دکتر سید آقا عون اللهی در شهر باکو مشغول چاپ آن هستند. من در سفری که در فروردین ماه سال ۱۳۷۹ به مناسبت طرح کشف قارا مجموعه به آکادمی علوم جمهوری آذربایجان داشتم ثمره‌ی زحمات طاقت فرسای ایشان را در تدوین بخشی دیگر از قارا مجموعه دیدم که آماده‌ی حروفچینی و چاپ بود. و فتوکپی آن را برای چاپ در آینده در ایران هم، در اختیار من نهادند. یک نسخه‌ی خطی دیگر در کتابخانه‌ی ملی تبریز، بخش حاج حسین آقا نخجوانی به شماره ۷۱۰ موجود است. این نسخه را محمد بن حسین الکاتب در سال ۹۴۹ هـ. استنساخ کرده است و محل استنساخ آن شیراز است. اینجا باید اشاره کنم همانگونه که تنترای برهنه هندی در طول تاریخ به زبان‌های عربی، ترکی، فارسی، عبرانی، سریانی، حبشی و غیره ترجمه شده، قارا مجموعه نیز در حداقل اطلاعات ما به فارسی برگردانده شده و صفوة الصفا نام گرفته است.

یک نسخه‌ی خطی دیگر از آن، در کتابخانه‌ی سلطنتی سابق در تهران به شماره‌ی ۲۷۶۱ نگهداری

و تحقیقات منسوب به او از یک سو، و اثبات گیلکی بودن ۱۷ بیت مذکور از سوی دیگر، خط بطلان بر این نظریه‌ی غیر علمی و سخیف کشیدم و فکر نمی‌کنم که دیگر از این پس کسی بتواند با اتکاء به این ۱۷ بیت برای ما آذربایجانیان زبان تراشی بکند. گرچه اهانت‌های دور از نزاکت کسروی به ساحت مقدس شیخ صفی‌الدین اردبیلی نتوانست شخصیت والای این سید ترکی سخن و شیعه‌ی مخلص آل علی [۲] را زیر سؤال ببرد. در طول تاریخ صفوی زادگانی که در شهر مقدس اردبیل و نقاط مختلف دنیا پراکنده بودند، پیوسته به سید بودن و شیعه بودن و ترکی سخن گفتن خود نازیده‌اند و افتخار کرده‌اند و می‌کنند و شجره‌های بسیاری از آنان از جمله شجره‌های معتبر سادات آذربایجان به شمار می‌رود و اغلب در اسناد تاریخی آستان قدس رضوی ثبت شده است. مانند شجره‌ی خاندان شریف سادات «شاه طهماسبی» که خود اینجانب به جهت کسب افتخار وصلت با این سادات، توانسته‌ام شجره‌ی معتبر آنان را مطالعه کنم و با دیگر صفوی زاده‌های منسوب به این خاندان شریف آشنا شوم.

حاصل سخن اینک، کسروی با انتشار این نظریه‌های به اصطلاح علمی خود و کسب حمایت کامل از دستگاه رضاخان و نیز تبلیغ جهانی از سوی انجمن سلطنتی بریتانیا، به ترکی ستیزی سمت و سو و توان داد. و بسیاری از قلم به دست، در نتیجه‌ی اعمال این سیاست، خسته و کودن و سنگدل و چاپلوس شدند. من خوشحالم که با قلم بطلان کشیدن بر این نظریه‌ی انگلیس پردازی پرده‌ی ریای دام گستران ترکی ستیز بر خواهد افتاد و طریق سعادت ملت ایران که تنها از طریق آموزش به زبان مقدس ترکی قابل تأمین است، گشوده خواهد شد.

داستان پیدایش این نظریه بسیار جالب است. و آن بدین گونه است که کسروی هنگام سفر به خوزستان، با خان بهادر، پیشکار خزل، شخص مرتبط با کنسولگری انگلیس آشنا می‌شود. این دو با هم طرح

بیاضی را نیز معلوم ساختند که امیدوارم آن را انتشار دهند.

من امیدوارم ان شاء الله روزی برسد که دستخط خود شیخ صفی‌الدین، ابوسعید ابوالخیر و علاء الدوله سمنانی و صاحبان اصلی کلیله و دمنه و نیز خط مبارک مولای پرهیزگاران حضرت علی بن ابیطالب [۳] بر شیفتگان این گونه آثار، مکشوف گردد و بالنتیجه، انرژی برخی افراد که برای تخریب آنچه ما می‌سازیم صرف می‌شود، مصروف حفظ و حراست و صیانت آن آثار گردد و بی‌تفاوتی‌ها و بی‌غیرتی‌ها، محققان را به زحمت و برخی به اصطلاح منتقدان را به نقیمت نیاندازد.

سؤال: شما در مصاحبه‌های علمی خود، ارتباط قارا مجموعه و نظریه‌ی زبان آذری کسروی را مطرح فرموده‌اید. لطفاً در این خصوص هم بیشتر صحبت بفرمایید.

جواب: در پژوهش‌های معاصر، زمینه‌های نگرش منفی به شخصیت شیخ صفی‌الدین اردبیلی را ادوارد براون فراهم ساخت و سپس احمد کسروی برای ترور کامل شخصیت وی، جزوه‌ای با نام «شیخ صفی و تبارش» انتشار داد. وی در این جزوه‌ی به اصطلاح علمی، ادعا می‌کند که ثابت خواهد کرد شیخ صفی‌الدین اولاً سید نبوده، ثانیاً ترکی نمی‌دانسته و ثالثاً شیعه نبوده است. بگذریم که در همین جزوه نیز، مانند دیگر آثارش دچار تناقض گویی می‌شود و مثلاً یک جا می‌گوید که مطلقاً ترکی و فارسی نمی‌دانسته و آذری (!) حرف می‌زده است.

تناقض گویی دیگر وی در آن است که ۱۷ بیت گیلکی منسوب به شیخ صفی را یک بار تالشی و بار دیگر آذری می‌نامد و بر اساس آن هم جزوه‌ای تحت عنوان آذری یا زبان باستان آذربایگان (?) انتشار می‌دهد و نظریه‌ی مجعول «زبان آذری» را بر اساس این ۱۷ بیت پی‌ریزی می‌کند. بدینگونه من با کشف قارا مجموعه و تدوین اشعار و کلمات قصار و حکایات

یک از عقاید و آداب و سنن هندوئیسم را به خاطر عزت و شرف ملت من نمی‌کنم.»

وقتی من این سخنان را می‌خواندم، بر خود می‌لرزیدم و به خود می‌گفتم که کسروی هم می‌توانست یک گاندی بشود اما به علت تحقیر عقاید ملت و توهین به باورهای مردمی در منجلاب جاسوسی به دشمنان ملت خود افتاد و به راه باطل رفت و به مردم اعتنا نکرد و دین و آئین جدیدی ساخت و عوامفریبانه خود را پیغمبر یا به قول خودش «برانگیخته» نامید و «پیمان» و «پرچم» منتشر کرد و «باهماد پاکدینان» سازمان داد و به سوء قصد به زبان فارسی دست زد و «زبان پاک» اختراع کرد و در این راستا، هم به فارسی ستیزی و هم به ترکی ستیزی بی‌امانی پرداخت و به اختراع نظریه‌ی «زبان آذری» اقدام کرد. و این زبان سازی و دین تراشی، او را به تمامی از مردم جدا ساخت و به او موضعی ضد مردمی داد. به گونه‌ای که توسط مردمی‌ترین افراد، ترور شد.

در پنجاه سال اخیر شوونیست‌ها با اتکاء به نظریه‌ی وی به زبان ترکی هجوم آورده‌اند و اشرافیت پهلوی زده‌ی آذربایجان، برای آنکه خود را کاملاً بتواند از توده‌های مردم جدا سازد و رخت یکسان عاریتی رضاخانی بر تن کند، راهی جز ترک کردن فرهنگ متعالی ترکی اسلامی و ایرانی نداشته است و در این راه کسروی را - اگر هم پیغمبر ننماید - رهبر خویش قرار داد.

انگیزه‌ی علمی در تحلیل یک مسأله بسیار مقدس است. مثلاً اگر کسی به قصد روشن شدن یک مسأله‌ی غامض زبانشناسی، پیرامون متون فولکلوریک تالشی، یا تاتی، گیلکی و یا هر یک از لهجه‌های فارسی موجود در آذربایجان بحث کند، کتاب بنویسد و به تحقیق بپردازد، از سوی هر کسی استقبال می‌شود و کار او در حد خود، تقدس و ارزش علمی دارد. اما کسروی و اشرافیت دنباله‌رو او، نه به مردمی که به این لهجه‌ها صحبت می‌کردند، دل می‌سوزاندند

دوستی می‌ریزند و کسروی نگارش جزوه‌ی «آذری یا زبان باستان آذربایجان» را به سفارش او می‌نویسد و قبل از چاپ، تقدیم کنسول انگلیس می‌کند و او آن را، پیش از آنکه در ایران انتشار یابد، در روزنامه‌ی تایمز معرفی می‌کند و از این راه نظریه‌ی به ظاهر عالمانه‌ی وی را در اختیار ایران‌شناسان اروپا قرار می‌دهد به گونه‌ای که این نظریه از طریق آنان وارد دایرة المعارف اسلام نیز که به سه زبان انگلیسی، فرانسه و آلمانی انتشار یافت، می‌شود. شما می‌دانید مستشرقان - منهای برخی افراد دقیق النظر نظیر ریتر آلمانی - در تحقیقات ایران‌شناسی اغلب گفته‌ها و ثمره‌ی پژوهش‌های خود ما ایرانیان را تکرار می‌کنند و به آنان با نیات سیاسی خود آب و تاب می‌دهند.

خلاصه، به پیشنهاد کنسول انگلیس، به خاطر نگارش این جزوه که اساس آن را ترکی ستیزی تشکیل می‌داد، احمد کسروی به عضویت در «انجمن آسیایی همایونی» بریتانیا و نیز «انجمن جغرافیای آسیایی» پذیرفته می‌شود.

این پذیرش، تنها دیپلم و درجه‌ی علمی کسروی بود که آن را بارها و به صور گوناگون نظیر: «عضو انجمن پادشاهی لندن»، «عضو انجمن زبانشناسی سلطنتی بریتانیا» و «عضو زبانشناسان امپراطوری بریتانیای کبیر» بر روی جلد جزوات و کتاب‌های خود، به کار می‌برد.

من کسروی را یک اصلاحگر و اصلاح طلب نمی‌دانم. او را یک تخریبگر و یک تبه‌کار ملی به حساب می‌آورم. یادم است وقتی در جوانی کتاب مهاتما گاندی اثر رومن رولان را به فارسی می‌خواندم سخنی به این مضمون در آن دیدم که نوشته بود:

«... من از عیوب فعلی که اماکن مقدسه‌ی هندوان را ملوث کرده‌اند، خبر دارم. اما با این همه من آن‌ها را دوست می‌دارم. چون ملت من پای بند آن هستند و با آنکه یک اصلاح طلب به تمام معنی هستم، هیچ

زبان ترکی با ظرفیت‌های بالای خود، می‌تواند منطبق بر اصل پانزدهم قانون اساسی متمدنی جمهوری اسلامی ایران، برای ما علاوه بر زبان معیشت و مراوده و مکالمه، زبان علم و مطبوعات و رسانه‌ها نیز باشد و مردم آذربایجان در همین راستا یک قرن است که مبارزه‌ی به حق و بی‌امان دارند و اکنون در پناه حکومت دینی، خود را غالب و پیروز احساس می‌کنند و توقع دارند که مسئولان اجرایی کشور که مسؤولیت انطباق اصول متمدنی و بی‌نظیر قانون اساسی بر عهده‌ی آنان است، حرکتی برای رضای خدا و مردم پسندانه انجام دهند.

اگر چنین حرکتی به فرجام برسد - که امیدوارم خواهد رسید - بحث در دقایق علمی و نکات باریک فنی متون گرانقدر ترکی، مانند فارسی، به دانشگاه‌ها راه پیدا خواهد کرد. حقیر در مقدمه‌ی همین کتاب نشان داده‌ام که حتی یک صدم از نسخ خطی ترکی موجود در کتابخانه‌های دنیا تا کنون منتشر نشده است. و به نظر من، این تکلیفی است بر گردن قوه‌ی مجریه در کشور ما که امکانات تحقیق و غور و بررسی و انتشار این متون اصلی اسلام و ایران را فراهم سازند تا کار به کاردان سپرده شود و کسی هم بدون پشتوانه‌ی علمی و اشراف به موضوع بحث، با ادعای بی‌جای نقد، به تخریب قلاع فرهنگی این ملت مظلوم و سرفراز دست نزند، و بدخواه و بخیل، قطع ید گردد.

سؤال: گفته می‌شود مینورسکی و شاردن نیز اطلاعاتی درباره‌ی کتاب قارا مجموعه و انتساب آن به شیخ صفی مطرح کرده‌اند. نظر شما در این باره چیست؟

جواب: مینورسکی در باب اهل حق و برخی فرق صوفیه در آذربایجان و کردستان تحقیقاتی کرده است و خود به ایران سفر کرده، با مریدان طریقت شیخ صفی هم ملاقات داشته و در جمع آن‌ها هم شرکت کرده است و یک نسخه‌ی خطی به نام سیرالصفیه در

و نه دغدغه‌ی بازگشایی یک معضل زبانشناسی را داشتند. یکی از آنان موسوم به کارنگ می‌خواست ثابت کند که ترکان بی‌سواد و مالدار و بیابانگرد بودند و فارسان دانشمند و کشاورز و شهریار بودند.

ویژگی پیروان کسروی آن است که به انحاء گوناگون به نوامیس مذهبی، تاریخی، زبانی، ادبی و فلسفی مردم اصیل و نجیب سرزمین آذربایجان تنه زده‌اند، توهین کرده‌اند، مزاحم احیاء و گسترش فرهنگ ترکی شده‌اند. این گناهان قابل بخشش نیست. دست کم نسل حاضر نباید اغماض کند. من خود، گرچه زخم‌های کاری از آنان بر دل دارم، اما همه جا سعی کرده‌ام در مقابل بی‌نزاکتی‌های آنان، جلو غلیان احساسات خود را سد کنم و حرف و سخن را به استدلال و استنتاجات علمی واسپارم. هم از این روی، سعی کردم کتاب قارا مجموعه را منتشر سازم.

زبان ترکی، پیش از حکومت شوونستی پهلوی، زبان علمی و ادبی ایران بود که دوش به دوش فارسی و با اخذ قوت از زبان قرآن، بالیده و تکامل یافته است. زبان فارسی هیچ گاه در آذربایجان رایج نبوده است و در دوره‌ی شوونیسیم پهلوی به این سرزمین تحمیل شد. ولی امروز مردم مسلمان آذربایجان به سبب عشق بی‌حد و حصری که برای برپایی و استقرار و تعمیق حکومت دینی و اسلامی دارند، در نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران، فارسی را به عنوان زبان «رسمی» (Official) پذیرفته‌اند. هم از این روی، من برخی از کتاب‌های خود را به فارسی می‌نویسم، وگرنه، فارسی، تاب بیان مفاهیم علمی و ظرایف عاطفی را در حد ظرفیت ترکی ندارد. از سوی دیگر شوونیسیم پهلوی سبب شده است که برادران و خواهران فارسی زبان ما در ایران، «تک زبانه» بمانند و از درک و فهم زبان توانمند ترکی محروم شوند. این است که به خود حق می‌دهم و وظیفه می‌دانم که از فارسی فقط به عنوان زبان «رسمی» با تعریف قانونی و حقوقی آن، گه‌گاه بهره جویم.

«برای خواجه صدرالدین دعا کنید و بدانید که تختگاه شیخ زاهد و خرّقه‌ی من نصیب یک ترکزاده شد».

و او را توصیه به نگارش قارا مجموعه کرده است. و بارتولد در همانجا تأکید می‌کند که:

«این شیوخ و ترکزادگان اردبیلی بودند که توانستند در ایران مذهب شیعه را رسمی کنند و آحاد سازمان‌های قشون و لشکر شیعیان را تشکیل دهند».

فردی که پس از انتشار کتاب مستطاب قارا مجموعه سعی کرده است - به قول ما ترکان - با آمیختن آب هفت دره به هم، این حادثه مهم را «مسأله‌انگیز» بنامد و در صحت انتساب رسالاتی که کشف کرده‌ایم (و به فضل الهی باز هم کشف خواهیم کرد) به شیخ صفی الدین ایجاد شبهه کند، تحقیقی در این باب نکرده است، و فقط اطلاعات ناقص تکراری دست چندم را دیگر باره تکرار کرده است.

ما می‌دانیم که قبل از او، حتی شخصیتی مانند «ذکی ولیدی طوغان» هم در اثر عدم تحقیق کافی در این زمینه و داشتن اطلاعات تکراری ناقص و یا تعصبات خشک و عوامانه، سخنان سخیف‌تری بر زبان رانده است و مثلاً گفته است:

«شاه اسماعیل و شاه طهماسب کوشیده‌اند برای زدودن منشأ نژادی کرد خود، جد خویش فیروز شاه را از نسل پیامبر اسلام قلمداد کنند و بدینگونه شیخ صفی الدین را به پیغمبر ترکان شیعه مذهب بدل سازند و اشعار و نوشته‌هایی را به او منسوب دارند!»

من این مطالب را از جزوه‌ی منشأ نژادی صفویه اثر ذکی ولیدی طوغان برای شما نقل کردم. وی همان است که تعصبات عثمانی‌گرایی شدیدی داشت. ولی به هر حال، به ادبیات ترکی خدمت هم کرده است. اما شما توجه کنید که این تحریفات در حالی بیان می‌شود که ما می‌دانیم مادر شیخ صفی الدین اهل روستای باروق در غرب اردبیل و دختر جمال پیره ترک بوده و پدرش جبرائیل نام داشته و از اهالی

دست آن‌ها دیده است که به ترکی بوده و حاوی کلمات، نصایح، مناقب و حکایات از شیخ صفی الدین بوده است و بر اساس این مشاهدات و پرس و جوهایی که از مریدان کرده و مطالعاتی که انجام داده، اظهار نظر کرده است که قارا مجموعه عبارت از رسالاتی بوده که شیخ صفی الدین جهت ارشاد مریدان خود نگاشته است و سیرالصّقیه باقی مانده‌ی آن رسالات است. سپس مینورسکی به سخن شاردن سیاح فرانسوی قرن شانزدهم میلادی اشاره می‌کند که گفته است مرشدان صفویه پیش از اعزام به جنگ از قارا مجموعه به ذکر مناقب شیخ صفی می‌پرداختند و نتیجه می‌گیرد که قارا مجموعه همان «مقامات و مقالات و مناقب» شیخ صفی الدین بوده و از سوی مریدان ترکی زبان وی ترتیب یافته بوده است. و تأکید می‌کند که این رسالات بر اساس تقریرات ترکی خود شیخ صفی الدین بوده است که به مناقب او تبدیل شده است، و گرنه کسی برای خودش «مناقب» نمی‌نویسد.

وی و دیگران از جمله روحانی معزز آقای فخرالدین موسوی اردبیلی نجفی در کتاب تاریخ اردبیل و دانشمندان و آقای بابا صفری در کتاب اردبیل در گذرگاه تاریخ و آقای دکتر جواد هیئت در کتاب ارزنده‌ی سیری در تاریخ زبان و لهجه‌های ترکی این اطلاعات را از هم گرفته، تکرار کرده‌اند و منبع همه‌ی آنان کتاب افضل التواریخ است که از سوی فضلی اصفهانی تألیف شده است.

علاوه بر مینورسکی، مستشرق روس و بارتولد نیز در جلد دوم کتاب خود مربوط به تاریخ آذربایجان با ذکر روایتی از شیخ زاهد گیلانی می‌گویند که شیخ زاهد پیوسته به او «پیره ترک» خطاب می‌کرده است. و خود شیخ صفی الدین نیز هنگام تفویض مقام خرّقه پوشی به پسر خود خواجه صدرالدین، به لهجه‌ی ترکی اردبیلی گفته است:

در مجله‌ی یثنی یول به صفی قلی چرکس منسوب ساخته بودم که با نشر قارا مجموعه این سهو و خطای خود را اصلاح کرده‌ام. و منظور آن فرد از «بعضی‌ها» خود من هستیم! البته اگر کسی سخن مستند و معقول و استنباط علمی و دقیقی داشته باشد، من با نهایت نزاکت بر پیشانی او بوسه خواهم زد و اگر سهو مرا اصلاح کند بر او آفرین خواهم گفت. چنانکه دوست بسیار عزیزم آقای دکتر فیض‌اللهی اول بار اینجانب را متوجه انتساب این اشعار به شیخ صفی‌الدین کردند و ذوات محترم حاج موسی هریسی نژاد، سید جعفر آقا موسوی اردبیلی، سید آقا عون‌اللهی، دکتر جابر عناصری، مهندس محمد صادق نایبی، دکتر صابر امامی، دکتر موسی مجیدی، مهندس محمدرضا کریمی و دیگران هر کدام، نکته‌ای تازه را باز گفتند و مرا مدیون دقت نظر خود ساختند. در آینده یقین دارم که اشعار ترکی فراوانی از شیخ صفی‌الدین کشف و دیوان وی تدوین خواهد شد. البته لازم است که ما کار علمی زبان‌شناسی بر روی مورفولوژی و سازه‌شناسی تکواژهای این اشعار و تعیین درجه‌ی انتساب آن‌ها به لهجه‌ی اردبیل را شروع کنیم که اکنون آقای مهندس نایبی این مهم را دنبال کرده‌اند.

سؤال: لطفاً ارتباط کتاب فارسی صفوة الصفا و کتاب ترکی قارا مجموعه را روشن بفرمایید.

جواب: اجازه بدهید پاسخ این سؤال را من از مقاله‌ی علمی آقای دکتر سید آقا عون‌اللهی از دانشمندان جمهوری آذربایجان که پس از چاپ کتاب قارا مجموعه برای من فرستاده است، نقل کنم. ایشان در این رابطه، با پذیرفتن نظر حقیر، می‌گویند:

«... توکل بن بزار، بسیاری از روایات و اشعار شیخ صفی را از کتاب قارا مجموعه برداشته و با استفاده از آن‌ها کتابی به زبان فارسی نوشته و در سال ۱۳۵۸ م. آن را به پایان رسانیده و صفوة الصفا نامیده است. همین کتاب صفوة الصفا را در سال ۱۵۴۲ م. به امر شاه طهماسب، محمد الکاتب الشیرازی متخلص به

روستای کلخوران واقع در سه کیلومتری اردبیل بوده است. و خود شیخ صفی‌الدین نیز با دختر علی سلیمان کلخورانی ازدواج کرده و دختر شیخ زاهد گیلانی را به عنوان همسر دوم خویش اختیار کرده بود، و وقتی بیست سال داشته، به شیراز رفته و در آنجا به «صوفی ترک» معروف شده است. و مهمترین دلیل اینکه در تاریخ ادبیات ترکی ایران، دوره‌ی صفویه، «دوران طلایی» نامیده شده است و صفویان خدمت عظیم و فراموش‌ناشدنی به زبان و ادبیات ترکی کرده‌اند. خود شاه اسماعیل هم مانند جد کبیر خود شعر می‌سروده است و بیش از چهارصد شاعر ترکی سرا در دربار خود جمع کرده بود و امر کرده بود همه‌ی «عاشیق»‌ها هنگام اجرای اشعار وی در ساز، لباس جنگی به تن داشته باشند، چکمه به پا کنند و کلاه دوازده ترک صفوی بر سر بنهند. عاشیق‌های آذربایجان هنوز هم در مراسم رسمی، این جامه را بر تن می‌کنند و با چکمه در مراسم حاضر می‌شوند.

سؤال: در کتاب قارا مجموعه اشعار ترکی منسوب به شیخ صفی را نیز درج فرموده‌اید. بعضی را عقیده بر این است که این اشعار توسط شعرای دیگری که بعضاً چندین قرن بعد از شیخ صفی می‌زیسته‌اند، سروده شده است. همچنین بعضی‌ها معتقدند که شعرهای ترکی منسوب به شیخ صفی تا کنون کشف نشده است. دیدگاه شما در این باب چیست؟

جواب: پیرامون اشعاری که اینجانب در کتاب قارا مجموعه داده‌ام تا کنون احدی بحثی آکادمیک نکرده است و در دیوان‌های هیچ یک از شعرای دیگر هم تا کنون حتی به صورت توارد نیز دیده نشده است. آن «بعضی‌ها» که مورد نظر شماست، مجهولند و وجود خارجی ندارند.

و این را باز هم تکرار می‌کنم که خود اینجانب بودم که در سال ۱۳۶۱ به دلیل تحقیق ضعیف و عدم دقت کافی در نسخه‌کاوی و بررسی‌های لازم، این اشعار را



مخفی هستند و از ترس اینکه مبدا مورد آزار قرار گیرند، متون آئینی خود را علنی نساخته‌اند و نسخ خطی موجود در میان ما نیز معروض اظهار نظرهای اهل تشرع قرار گرفته است و یا اهل تسنن و محققان سنی مذهب تحریفاتى در آن ایجاد کرده‌اند.

دوم، پژمردن روح تحقیق و بررسی در شرایع و آراء و افکار طریقت‌های تصوفی ترکان صفوی و قزلباشیه و متون ترکی بازمانده از آنان است. و اگر در یکی دو مورد از متون تذکره‌های شیعی اشاره به وجود قارا مجموعه رفته با تعصب از سوی عثمانیان ردّ و لعن شده و به مرور دهور فراموش گشته است. افرادی مانند «فاخر ایز» هم که ناشر برخی متون ترکی اهل تصوف بودند به گزینه با سلیقه‌های شخصی دست زده‌اند و گاه به افزایش و کاهش در متون نیز راه داده‌اند. چرا که اصولاً محققانی مثل ذکی ولیدی طوغان و فاخر ایز، به ادبیات شیعی و طریق صفوی به دیده‌ی اعتبار نمی‌نگریستند و قارا مجموعه را انکار می‌کردند و شیخ صفی معروف را شیخ صافی و یا فقط شیخ می‌نامیدند و نشانی از وی نمی‌دادند. درباره‌ی مظلومیت ادبیات ترکی شیعه، من درد دل فراوانی دارم. این زمان بگذار تا وقت دگر.

سؤال: آخرین توصیه و فرمایش شما چیست؟

جواب: فرجامین سخن من به همه‌ی علاقه‌مندان این است که بنشینند مطالب بخش‌های مختلف قارا مجموعه مخصوصاً بویوروق‌ها و قیلاووزها و اشعار ترکی شیخ صفی الدین را با دقت بخوانند و به بحث در محتوای آن بپردازند و زوایای تاریک این کار مهم را در حد تلاشی که از هر کسی ساخته است، روشن سازند.



Xudafərin 190 (2021) خداآفرین ۱۹۰ بهمن- ۱۳۹۹

نشاطی دوباره به ترکی روان ترجمه کرده است و از آن جهت شاه طهماسب چنین امری به او کرده است که در آن روزگار، اکثریت مریدان شیخ صفی الدین با زبان فارسی آشنایی نداشتند و توکل بن بزاز در استفاده از قارا مجموعه، مطالبی نیز خود بر آن افزوده بود و اشعار و عبارات فارسی آورده بود که نیاز به ترجمه احساس می‌شد.»

خود محمد نشاطی شیرازی هم در مقدمه‌ی ترجمه‌ی ترکی از صفوة الصفا می‌گوید:

«چون طالبیلر ایله صوفیلر پارسی دیلینی آنلامازلار و معلوم ائتمه‌دیگوندن فائده‌سیندن محروم قالورلار اگر تورکی‌یه دؤنسه قامو تورک مریدلر، بلکه بوتون تورکستان عالیملری، آندان فایدا گوئرلر، به غایت مستحسن دیر...»

باید یاد آوری کنم که استاد عون اللهی این برگردان گرانقدر را نیز به عنوان بخشی از قارا مجموعه منتشر می‌کنند. آنچه که اینجانب در کتاب قارا مجموعه تقدیم داشته‌ام، فقط بخشی از ترکی شده‌ی صفوة الصفاست که نسخه‌ی خطی آن در کتابخانه‌ی ملک تهران (آستان قدس رضوی) محفوظ است و فتوکپی آن از سوی آقای طالب الحق و توسط یکی از دانشجویانم به اینجانب اهدا گردید.

از عجایب روزگار این است که اگر چه از این کتاب گرانبها یعنی قارامجموعه حاوی کلمات، نصایح، اشعار و مناقب شیخ صفی الدین اردبیلی این همه نسخ خطی موجود است، هیچ‌گاه به عنوان اثری و یا رکنی از ارکان ادبیات ترکی آذربایجان شناخته نشده است و اغلب نیز در دو سه سال اخیر بعضی از قلم به داستان با مصاحبه‌های علمی و سخنان مستدل اینجانب با ناباوری برخورد می‌کردند.

این بی‌خبری را به دو عامل می‌توان نسبت داد: یکی طریقت منسوب به شیخ صفی الدین که پیروان آن اغلب مانند دیگر طریق صوفیه مثلاً اهل حق نیمه

آراشدیران : صدیار وظیفه ائل اوغلو

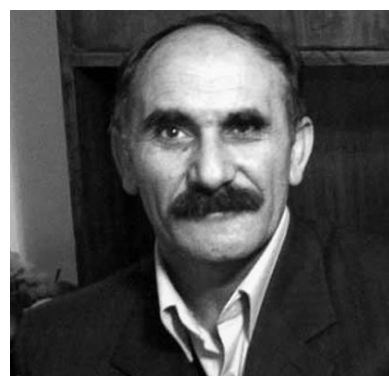
## شهنامه سلجوق

### از زبان لطفی

فصل دوم:

( شکل گیری سلجوقنامه )

بعد از شورش، هجران در دیار و ظهور سلجوقیان



هر کیش که ز نیکی دور شود  
 پایدار نبود همی خور شود  
 پس چنین دولت اوغوز  
 از سالهای فراوان شد دلسوز  
 چون اغوز رفت از جهان  
 رفت با وی نیک خصلت همان  
 درین فرتگه مرک و تاراج  
 در میان قبیله ها شد بی علاج  
 روح و راحت رفت از بدن  
 بی حضور ماند هر مرد و زن  
 هجرت هجران نمید از میان  
 از فتنه وشورشهای گران  
 از قبیله اوغوز که مرد دلاور  
 نامش بقاق گویند بود معتبر  
 معنای بقاق تیرآهنست  
 در تدبیر، دلیری بی همتا مردست  
 در فترت ترکستان آن مرد  
 چه سان بهادری عیان کرد  
 بسی گروه بسی نامدار قبایل  
 بنزد او بودند در هر مسایل  
 چنین گذشت سالهای فراوان  
 فرزند او که سلجوق گویند در آن  
 آن نوجوان که دلاور بود  
 اقبالش به شاهی یاور بود  
 همسر بقاق که دیگر همسر  
 فتنه کرد بهرسلجوق بر پدر  
 بدانست سلجوق کین و این  
 سرکشید با اتباع خود همین  
 رفت از ترکستان به توران  
 گذشت تا از ورای بخارا روان  
 جای تنها که گویند بدو سند  
 نشستند بدینجا هم ساختند کند ( شهر )  
 در آن ساحه فراخ سازگار  
 فراهم آمدند چار مرد نامدار  
 چنانکه در دین و آیین اوغوز بودند

هر چه در ازل شود حکم قدر  
 هرچه فرمان حق بود آن معتبر  
 آن حکم که پیایی آید همین  
 شود جاری همیدون در زمین  
 هر کدام کارگر نیک و بد  
 از حکم ازل ناگاه بسراید  
 اوغوز که از نسل یافت  
 در ترکستان نمونه شد چنین پس  
 ازو شد تعلیم نیکی و وحدت  
 که بنماید در آنجا نیک خصلت  
 گذشت چنین سالهای دراز  
 لیک در نسلش نبود این دمساز  
 شورش، فتنه بیدار شد  
 از کار ناخوش ملک بیمار شد  
 هر جا که بدکاری برود  
 شورش جدال در وی بشود  
 یکدل و جانی مایه امن و امان  
 در اتفاق آسایش زمان

خان بخارا که گویند یلاق  
 بعنف گبران پذیرفت دالقاق  
 گفت نامم یلاق، بشنو  
 نام تو دالقاق تیز رو  
 نام تو که شناوری(؟) نام من  
 میگوید باد وزان سام من  
 پس مخالف به یکدیگر به آداب  
 نیامد جایی یکتا این دو ناب  
 باز آمد دالقاق غم نوش  
 گفت گزاف یلاق را مایوس  
 رفتند از اینجا آن قافله سار  
 هر یکی در معنا بود سپهسالار  
 رسیدند بدیار خان ترکستان  
 نامش بغرا بود در زبان  
 از جایی تنها مسکن خواستند  
 همگی پانزده خیمه بودند  
 جای خالی که در ورای توران  
 داد به ایشان مسکن سنگستان  
 نشستند بدینجا غیر مامن  
 نیستند امین از شرّ بغرا هر زمن  
 گذشت سه سال در آن  
 لیک شناختند گراییده بغرا خان  
 چون کام بغرا بود قتل ایشان  
 آنرا فهمند هر سه برادران  
 طغول گفت غافل نباشیم  
 خدا را پناه بداشتیم  
 دور نباشد که میل بغرا  
 بود همچنین هر کار هر فردا  
 روزی طغول را با حيله گرفت  
 به زندان انداخت بگریخت  
 همانکه بر دالقاق سپاه فرستاد  
 آن سپاه که ناگهان هجوم داد  
 دالقاق آن سپاه را کرد  
 همه زبون و تار مار و رد  
 پس دالقاق بر بغرا خان

هم دور از سوک دلسوز بودند  
 آیین فر بود بر طاعت گزین  
 در سال حد بی ستم شدند بر آیین  
 سلجوق در وی ترک حیات کرد  
 پیر صد وهفت ساله بود آن مرد  
 سه فرزند او که ماند جوان  
 اینقال، مصاد، آلب ارسلان  
 اینقال بجای پدر با سیرت  
 کرد تدبیر کار و ملک و ملت  
 دیار سند شد فرحناک این هم  
 شد در جوار غبطه بخشای امم  
 عیانست کار این دهر نا سود  
 نمید از جوار همه حسد بیسود  
 این جهان که جای جدالست  
 سر رشته بیم و وبال است  
 هر جایی که بفرخنده رسید  
 شود باعث فتنه دیگر مدید  
 چنانکه حسد برد سامانیان  
 نمید به دیار سند شورش حسودان  
 هر کدام دیار که مالدار بود  
 ستم ستمکاران بدینجا میشود  
 این از حرص تاراج دمید  
 در دولت همسایه میرسید  
 شد اینقال چنین در جنگ هلاک  
 به حفظ دیار و ناموس فند خاک  
 آن مرد صالح هم بود بهادر  
 چو شیر پژواک قبایل بود نادر  
 سه فرزند او ماند چو شیر  
 طغول دالقاق هم چاغیر(چاغری)  
 آن سه برادر کردند نقل خیام  
 آمدند تا به نزدیک بخارا تمام  
 همگی در دین اسلام بودند  
 به ایشان گروه غوزیه می گویند  
 به خان بخارا فرستادند  
 رفت بدو دالقاق دیگران ایستادند

کرد صولت چو شیر ژیان  
تا که به زندان تیز رسید  
برادرش طغرول را خلاص کرد بدید  
از اینجا همگی رفتند  
تا بدیار سند باز رسیدند  
در اینجا به آلب ارسلان دخیل شدند  
همه ماجرای سفر ند گفتند  
گفت آلب ارسلان ما نیستیم امین  
از ستیز بدانکه شود همین  
این دهر که آرامگه جدال  
همانا که هر دم خون و وبال  
خیلی دم که اینجا ماندند  
هر گاه در مشاوره حکم راندند  
چون سامانیان به ضعف رسید  
آلب ارسلان کرد غیرت مزید  
ستد اقلیم بخارا و کرمان  
پدید دولت سلجوق در ایشان  
ازین نام تاب و شوکت آمد  
در سلجوقیان زهی وحدت آمد  
در سطوت بدرخشد طالع آنان  
بر بئات و عمل شدند کامران  
سه فرقه از ایشان سنجید  
در سه اقلیم مالک شدند با تیغ و شدید  
سلجوق کرمان هم ارض سنجار  
سلجوق رم هم ارض انبار

**از فرقه سلجوق رفتن به دیار روم**

بعد از مشاوره شدید  
طغرل دالقاق تیغ کشید  
گفتند خدایا معین ما باد  
چاک مذلت به از انقیاد  
تا به جمیع اعوان اتباع  
پیمان خروج کردند بر مطاع  
هفت هزار جنگاور شیران

بر پیمان همه در جوهره میران  
چنانکه لرزه دادند هر زمین  
تا به کوه اسن رسیدند چنین  
در اینجا دارند مسکن خیام  
گفتند این تنها از شورش ناکام  
جوان و مواشی و اسب تاز  
در اینجا پر شد با تیر نو ساز  
خیلی دم که به آرام و حضور  
در اینجا ماندند با کمال و سرور  
لیک طغرل ترک حیات کرد  
در این غزلگاه کام نبرد  
دالقاق در عمر پیر شده  
فرزند بزرگ صالتوق که بزرگ بوده  
دیگر فرزند او طورس بغا  
در کوه اگری بود پژواک وغا  
با برادر صالتوق بو معین  
از دشمنان همی نیست امین  
پس چنین در قوت بودند  
تا برآستی به کام این رسیدند  
طورس بغا نام زد در جوار  
هر حرامی که از قهر او شد بی پایدار  
دیگر فرزند صالتوق که قوتلمش بود  
بسی بهادر هم هوش بود  
در کار جنگ و شمشیر زن  
مهیب صورت هم پیل بدن  
در علم افلاک یکتا بود  
دمی پر غرور میشود خود بخود  
قبیله منقال هم قبیله طغرل  
نبرد این آمدند یار شدند از دل  
طورس بغا کرد جولان دیار  
با یاران خویش بر بهانه شکار  
روزی آمدند به خرابه آقرای  
دیدند که خراب لیک فرخنده جای  
چنانکه خالی و شیرین سبزستان  
کس نمانده رفته همی مردمان

گریختند همه زخمین و سرنگون  
 آلب ارسلان در رزمگاه  
 تماشای گشته گان میکرد ناگاه  
 دید قوتلمش را بی روح در زمین  
 گفت بخود افسوس مرا، شد غمگین  
 آمدیم از سفر دورا دور  
 حق قرابت را کردیم چنین زور  
 آلب ارسلان از این نادم شد  
 به تسخیر دیار کفار ترسا را عازم شد  
 ترسوس انتاکیه تا به دریا  
 کرد تسخیر ایشان را سراپا  
 در آن معرکه را پروازد خیلی جان  
 اندوه بر اندوه شد در خانمان  
 هم آن صحرا را گفتند صندیر اووا  
 گور قوتلمش را نهادند در آنجا

طورس بغا کرد جستجو در جوار  
 کرد تفتیش هر جا بر شکار  
 روزی رسیدند تا به کوه سپاه  
 در اینجا دید ویرانی بزرگ ناگاه  
 چنان خرابه که قصرهای بلند  
 در طور دلسوز نماید بی بهرمند  
 همی از دیدنش خبر فرستاد  
 با قوتلمش کرد بیان ازین بنیاد  
 فرستاد قوتلمش خیلی سپاه  
 بهر اعمار هم فرستاد نه هزار خیمه گاه  
 چون گروه سلجوق پیایی رسید  
 هر جای که تهی روشنی شد پدید  
 اقرای، لارنده شد اعمار  
 هر جا که شد از نوین کامکار  
 دالقاق پیر شده کرد وفات این دم  
 گورش را در اسن نهادند پر الم  
 صالتوق در قیصریه شد دفین  
 از سند کرمان آمده خاکش این زمین  
 قوتلمش شد امیر سرفراز  
 در روم نامش شد دیراز (دراز)  
 امیر سلجوق دیار کرمان  
 که نامش بود آلب ارسلان  
 شنید دولت نو که در روم  
 آمد به دلش از حرص سخت و شوم  
 آمد آلب ارسلان به سپاه فراوان  
 خبر آوردند با (به) قوتلمش دیده بان  
 قوتلمش کرد جمع سپاه  
 بهر جنگ او بشد روبراه  
 به صحرای هراقل تیز رسید  
 در اینجا به جنگ آغاز کردند شدید  
 دو سپاه که یکی از حرص و غرور  
 دیگر را به حفظ مال و ناموس، دفع شرور  
 چنان جنگ شد سر نمون  
 صحرا گلفام شد از رنگ خون  
 در آنجا سپاه قوتلمش شد زبون

### چوخ حورمتلی مهندس عسگر

#### محمودی

آنانیزین دیار باقیه هجرتی  
 هامیمیزی کدرلندیردی. تانریدان  
 مرحومه یه رحمت و مغفرت  
 قالانلارینا ایسه باش ساغلیغی  
 دیله بیریک. بوتون منسوبینین  
 باشی ساغ اولسون.

#### دکتر حسین شرقی و خدافرین

#### مجله سی امکداشلاری

## نییه دیل لر اولور لر؟

یازار: کریستوفر موزلی

چئویرن: محمود بنیادام (دالغا)

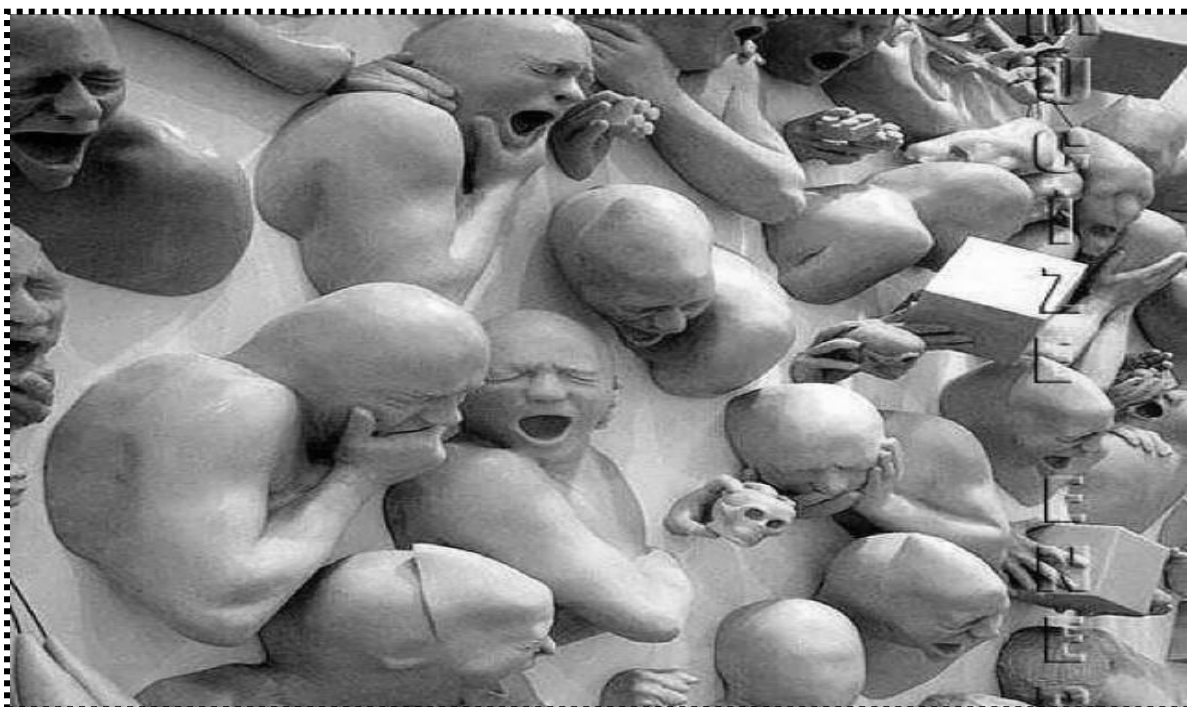


دیل لرین اؤلمه سیندن دانیشارکن، نه دئمک ایسته ییریک؟  
بو اؤلوم نئیه اولور؟

اونو اوران لاماق اولارمی؟ اونون قاباغینی آلماق نئیه؟  
سئوینجلی قونو دئییل. اؤزل لیکله بیزلر اوچون  
کی، دیل لره چوخ وورغونلوق واریمیزدیر. دیل لرین  
تئز - تئز آرادان گئتمه سی اوزونتولو بیر خبردیر.  
دونیا دا دیل لرین یاری سیندن چوخونون یانلیز اون  
مین سؤزچوسو قالیبدیر. دئمک بیر بالاجا  
شهرین ایدمان او یونچولاری نین استاد یوموجاق.  
بوندان آرتیق کدرلی سی بو اولا بیلر کی، دوخسان  
فاییزدان چوخ، بو دیل لرده قونوشانلار ایندی کی،  
عصرین سونوناجاق آرادان گئتمه لی دیلر. دونیا دا  
بیر سیرا دیل لر وار کی، اونلارین سؤزچولریندن  
یانلیز نئچه قونوشچو دیری قالیبدیر. حتی  
بعضی لریندن بیر - ایکی دیل مانج اؤز حیات لارینا  
داوام وئریرلر. بونا گؤره بو نئچه کیمسه اؤلن دن  
سونرا او دیل لرده اؤلمه لی دیلر.

دیل لر نییه یوخ اولورلار؟ بو سورونون جاوابی  
قیسادیر، بئله دیل لر گنج سؤزچولره کؤچوروله  
بیلیمیرلر. سونوندا یاشلی سؤزچولر اؤلورلر، بئله  
اولور او دیلین نسلی کسلییر، اوجاغی کور اولور.  
آما گنج نسیل لرندن بو دیل لرده دانیشمیرلار، اؤز  
آنادیل لرینی قورومورلار. اونون سببی نه اولور؟  
دانیشیق لار بو قونودا دونیانین هر یانیندا  
فرقلی دیر. بو اؤرنکلره باخین: هندوستان نین  
داغلیق اؤلکه لرینده «سولونگ» آداملاری  
یاشاییرلار. اونلاری گؤرمک اوچون ته لسمه  
لازم دیر. بو انسان لارین توپلوسو آزالیب، نئچه  
مین اولوبلار. سولونگ خالق نین قونشولاری ایله  
همیشه لیک موحاریبه لری سبب اولور، اونلارین  
چوخلاری سانکی اؤلکه لره قووالانیب، گئتسین لر.  
یادا کی، رحم سیز دوشمن لر اونلاری اؤلدورنده، بو  
خالقین دبلری، دیل لر ده اؤلوب، آرادان  
گئتمه لی دیلر. دونیادا موحاریبه لر، انسان لاری  
اؤلدورمه دن آرتیق جنایت لر ائدیرلر.

اولا بیلسین کی، سوروشاسینیز، ممکن دور ایندی  
تاپیلما میش دیل ده اولسون؟ چوخ تعجوبلی حالدا  
بو سورونون جاوابیندا دئمه لیک، هن. تزه لیکجه  
اوزاق رایون لاردا بیر سیر آداملار تاپیلیب دیر کی،  
اونلارین بیز اولان دونیا یا باغلی لیق یوخلاری دیر.  
او یئرلرده نئچه یئنی دیل ده تاپیلیب دیر. مثلاً  
۱۹۹۱ جی، ایلده هیمالیادا «گانگدوگی» آد دا بیر  
اسکی دیل تاپیلدی. بو اسکی دیلین تاپیلما سی  
آنتیک چی لر اوچون ائله بیله سن ایتیمیش  
«شانگری لا» دره سی نین ناغیلینی تاپا بیلیب لر.  
دیل بیلچی لری نین هله ده اینام لاری واردیر کی،  
اورتا برزیل نین رایون لاریندا تاپیلما میش دیل لر  
واردیر. بو دیل لرین بیر سیراسی تانینمیش دیل لر  
اصلا باغلی لیق یوخلاری دیر. البته بو قونولاردا  
اولموش دیل چوخ آز دیر، منجه بئله قونولار چوخ



دیل لرینى «راپانویى» دانیشیب، اونو دیری ساخلایا بیلسین لر.

اوتوز ایل بوندان اۇنجه برزیل ده اکین چی لر، قاداغان اولموش اورامان آغاج لارینی کسن لر، «جیاهویى» خالقینی اۇز آتا - آنا یئرلریندن قووالادیلار، اونلاری دوشمان لارین الینه وئردیلر کی، او دوشمان لار اونلارین اۇز قونشولاری ایدی. بئله اولدو کی، «جیاهویى» خالقیندان بیر آز طایفا قالدی، اونلارا دوشمان لار رحم ائله میشدیلر، بونلاریندا بیر سیراسی شهرلره کۆچ دولر، زامانلار کئچدی، ایندی بو اۆلکه نین آداملاری اۇز آتا - بابا یئرلرینی ایسته ییرلر. آما اونلاردان نئچه نفر ایندی دیری قالیب دیر؟ یانلیز اللى آدم!

برزیل ده «ماتوگروسو» رایونوندا «اریک باتسا» بۆلگه نین طالعی نه اولدو؟ اونلار هامیسی یارارلی دؤیوش چو ایدلر، آما گریب، چیچک خسته لیگی نین قاباغیندا داوام گتیرمه دیلر. بو خسته لیک لری «یسوعی» یاییجی لاری اۇزلری ایله آوروپا دان

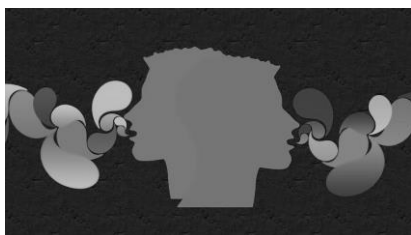
اؤنملی دئییل، کسکین مسئله بودور کی، دیل لر اؤلورلر، آرادن گئدی رلر.

دونیدا چوخ بۆلگه لر واردیر، جوغرافیا ایلیشیک لری، اوجا داغلار، سرت ائیش دره لر، قوراشدیرمالارین یوخلوغو، یول سوز اولماق لاری، سبب اولوب دور کی، او بۆلگه لرده ایریشمه لر اولماسین، او بۆلگه لرین یاشاییش لاریندان، دیل لریندن کیمسه نین خبری اولماسین. البته بو بۆلگه لر چوخ دا ال چاتمامازلیق بیر یئرلر دئییل لر. مثلاً حرکت سیز دوغو دنیزین بیر آداسیندا سۆز چو «راپانویى» لاری نظره آلین، مین بئش یوز ایل دونیادان آیری قالمیش بو آداملاری، ۱۹ جی، عصرده کۆله لیگه توتوب، گونئی آمریکا یا آپاردیلار کی، آمریکا آداملارینا تویوق زیلی ییغیشدیرسین لار. چوخ زامان کئچدی، او آداملارین دیری قالانلاریندان بیر سیراسی اۇز اۆلکه لرینه قاییدا بیلدیلر. ایندی یانلیز نئجه مین کیمسه وار دیر کی، چالیشیرلار شیلی دن گلمیش اسپانیالی دیلین قاباغیندا اۇز آنا

دوغانین (طبیعت)، حیوانلارین چۆكمهسى ایله موقاییسه ائله ییبلر. دوغوردور کی، اولار اؤلن دیلرله یئنی دن حیات تاپیلسین! بیر بئله یوللار دیلچیلر اوچون ممکون دور، اما سونوندا ییزلره قالان یانلیز بیر نئچه سۆزدور کی، کاغیذلارین اوستونده یازیلیب، قالیبدیر. داها اولایلمز او دیلده بیر توپلوم یئنی دن یارانسین، بئله توپلوملارین خالقینا او دیلده یازیب، پوزماق داها ممکون دئییل. او انسانلارین اؤلوموش کولتورلرینی داها هئچ واخت قایتارماق اولماز.

ال دن گئتمیش بیر دیل، داها گئدیبدیر. دونیادا دیل اؤلومهسى نین قونوموندا نئچه اون ایللر اولار دانیشیق، قونوشوقلار اولونوبدور، بیر سیرا قورولوشلاردا دوزه لینیبدیر، بلکه دیل لرین آرادان گئتمهسى نین قاباغینی آلا بیلسین لر. نومونه اوچون دئمک اولار «ترالینگوا» بیر بئله قورولوش دور. بو قورولوش آمریکا اؤلکه سینده اولوب، بریتانیا اؤلکه سینده اونا اوخشار بیر توپلانتي دا وار، بو توپلانتي نین آدینا «خطرده اولموش دیل لری نین قوروماسی» دئییر لر. بونلار هر ایکسی خطر ده اولموش دیل لری ن قونوسوندا چالی شیرلار.

البته «یونسکو» هؤرگوت مهسى نین یینده بیر تاسلاق واردیر، اولاردا چالی شیرلار دیل لری اؤلوموندن قورتار سینلار. ایندیکی، عصرده بیر یئنی گروپ لندن بیلیم یوردوندا یارانیب دیر، اولار اؤلوموش، آرادان گئتمیش دیل لر قونوسوندا، بو اؤلمه لری ن سببینی آختاری رلار.



گتیرمیش دیلر. ریک باتسا خالقى أوروبا دان گلمیش بو نوخوشلوق ایله چوخ موباریزه ائله دیلر، اما اولمادی. بو نوخوشلوق برزیل آداملارینی، آمریکانین اسکی یئرلی خالقین دا اؤلدوروب، آرادان آپاردی، بئله اولدو آداملارین اؤلمهسى ایله اولنلارین آنا دیل لری ده محو اولوندو. چوخ واختلار گؤرونوبدور انسانلارین هوجوملاری، باسقین لیل لاری قویسادا، دوغا (طبیعت) ایشه باشلا ییب دیل لری ن آرادان گئتمه سینه یاراق لانیب دیر.

۱۹۹۸ جی، ایلده «پاپوا گینه نو» دا قوزئی ساحیل لرده بیر سونامی باشلادی، دئمک اولار «واراپویی»، «سی سانویی» دیل لری ن سؤزچولری نین چوخلاری بو سونامی دا اؤلدولر. بیر آزجا کیمسه جان قورتاریب، دیری قالدیلار، چونکی، اولنلار او سونامی گلنده اؤز ائولری نین ایچینده دئییل دیلر، بو آداملار باشلادیلار اؤز آنا دیل لری ن قورسونلار. اما آخیردا اؤلدوروجو دیل لر، مثلا! انگلیسی، اسپانیالی دیل لر ائله اوستونلوکلرینی یایدیردی لار کی، بو اؤلکه لری ن آداملاری کؤنول لو اولدولار، اکونومیک اوچون، چوخلو واختلار اؤز آنا دیل لری نندن اوز چئویر سین لر، بلکه عیرق چی لیک اولنلارین یاخالارینی توتما سین، بلکه اولنلار دا باشقا کولتور ایچینده اؤزلری اوچون بیر سوسیال مؤقعیت تاپا بیلسین لر.

اوندا کی، اوشاقلار آنا دیلینی اؤیرنمک دن ال چکدی لر، او زامان یاواش - یاواش دیلین اؤلمه سى باشلانیر.

بونون نیگیرانچیلیغی ندیر؟ بیر دیل اؤلنده اؤزو ایله انسانلارین روح سال (معنوی) میراث لارینی، قایغی لارینی، فیکر دونیالارینی اؤلدوروب، آرادان محو ائدیر. بعضی لری بیر دیلین اؤلمه سینی



قۇناق-مۇناق يادا دا دووشمووردوو. كندده الى  
بئكار بير من ايديم، بيرده آغجا گوول خالانين  
گوون ياييلانا قدەر ياتان، جانلى، جسدلى سوباي  
اوغلو. البتته اودا شهردن قايتيميش هيرسلى،  
فورسلو بير آدام. ياتماسين نئيله سين؟!  
آد اولسون كى كنده كومه يه گليب.

آما دووز دانىشساق منده آغجا گوول خالانين  
اوغلو قارداش خاندا، شهردن باشقا گلن لر كيمي  
ايش سيزليكن، بئكارچيليقدان كنده  
دوئمووشدووك. آى قارداش هئج بنده شههر  
اوشاغى اولماسين، سن دئمه گوؤز قيرپيميندا  
اوتوبوب كئچن بو اييرمى جه ايلده، لهش كندين  
گزمه لى، دولانمالي واختى ايله ايش-گووج  
واختينين يئرلرينى چاش سالميش ايميش. اونا  
گوره ده پئشمان چيليق چكيرديم كى من نيه بئله  
ايش توتدوم، آى آلاه.

آخى نه چوئده باييردا بيچينه، خالوارا كوؤمك  
ائتمه يه هوونريم، نه ده ائوده قالماغا يئریم واريدى.  
ائله اوردا جا منه آيدين اولدو كى من نه كندلى يم  
نه ده شههرلى، هارا گئتسم غرييم كى، غرييم.

اوندان يانا واختلى، وعده لى قايتماغى مصلحت  
گوووب، گليب دا يانديم كندين آرا ليغينا ياخين،  
اوزووده هر طرفه قانشار اولان، آغجا گوول  
خالا گيلين حيه طى نين حاصار يئرینه چكيلميش  
چيرين ايچينده كى توت آغاجى نين كوؤلگه سينده.

اوزوومو دانلايا-دانلايا فيكيرله شيرديم كى بو  
طرفلردن بير ماشيندان، تيراكتوردان گليب  
گئتسه يدى ياخشى اولاردى. منى ده اوتوبوس  
اياغينا قدەر آپاراردى.

گوول بادام ننه ايله آغجا گوول خالا دا چيرين او  
اووزوونده توت آغاجى نين كوؤلگه سينده اوتوروب  
دوونيانين گليندن، گئديندن دانيشيرديلار.  
اوزلريده شههر آداميندان خوشلارى گليرميش

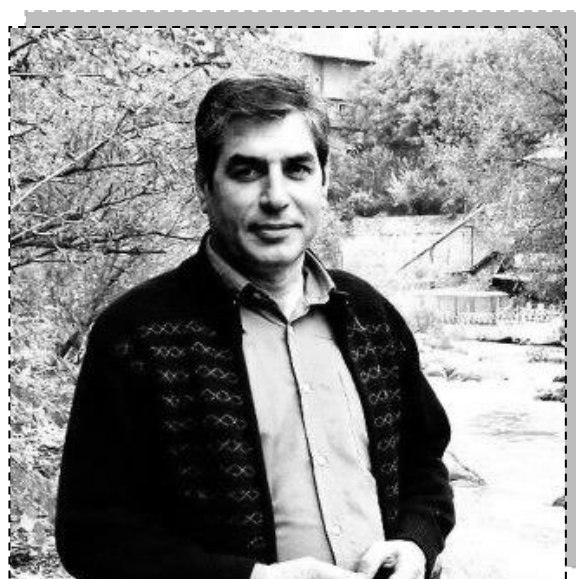
## شعر - حكايه و اورك

### سوزلرى

Şeir – öykü ve ürek  
sözləri

### عدالت دومان

## اؤگونه شوکورور يا بوگونه؟!



اييرمى ايلدن سوئرا كئچن ايل ايدا،  
عومروومووزوون اوشاقلق چاغينى، تر-تره  
واختينى بندينده، بره سينده، داغيندا، دره سينده  
ايتيردييميز كنديميزه قۇناق گئتميشديم. جانيم  
سيزه دئسين كى يايين ايلك آيى ايشين  
گوووجوون نئجه دئيرلر او قيزمار چاغى، كندده،  
كسه يده باشى پاياغلى تاپيلمايان بير واختدا  
هامى نين باشى ايل بوئو واختينى وعده سينى  
صرف ائتدييى، قايدينى، قايعى سينى چكدييى  
اكين، بيچين له ائله قارشميشدى كى، داها

هئج يادىمدان چىخماز سىككىز، دوققوز بئله ياشىم اولاردى. سۆز وقتىنە چىكەر ائله ايلين گوونوون دە بو چاغلارنى ايدى. خالوار داشيبيردىم اۇندا دا ايندى كى كىمى دئيىلدى گرگ اۇغلانلى قىزلى، آروادلى كىشىلى چاليشايدىق كى بىر تىكە چۆرە يىمىز اولسون.

اربابلار جماعاتا گۆز وئريب ايشىق وئرمزدى. بىزىم كىندىن دە اربابى اۇ واخت بو قونشو كىندە «شىلىملى» دە ياشايان «قىتاران خان» ايدى. اوزوندىن دە قات قات يامان اولان دارغاسى كالبدا دستگىرالى ايله بىرگە خالقا قان اوددورارديلار. دۆرد يارىمدان بىرىنى - دوققوزدان ايكىسىنى بهرەيه چىخاندان سونرا بو يازىق جماعاتا زىمىتىن باشقا نە قاليردى كى؟ امەبى نىن بهرەسى يادارلا قىسمت اولدوغوندىن آلين تىرى ال قابارى ايله چاليشانلارنىن تۇپلادىغى ايل زومارى وعدەنى باشا وورمازدى.

چۇخ آدمىن آرپاسى

داسى بايرام آيى قورتاراردى اۇ ايلى بىزىمدە بايراما ياخين اونوموز دىنمىز قورتاردىغىندىن ايلمىز يامان دارا دووشمووشدو.

باجىسى اولمووش آغاكىشى، بىر ياندان بىزىم بايرام پال-پالتارىمىزىن قاينىسىنى چىكىر، بىر ياندان آرپا-بوغدا سارى بىلمىردى ئىلەسىن.

خان كىشى ايله، تاپدىق دا ائله سن دئىن اللرى ايش توتان دئيىلدى. كئچن سۆزدورور بىلمىرم اهرىن يا هاردانسا آل-وئىرچى گلمىشىدى، بىر تاي كىلىم، بىر كئچى بىردە اووزدن ايراق قاپىمىزدا شلەمىزى چاتماغا بىر بالالى ائىشە يىمىز واريدى. اوتوندا بالاسىنى ساخلايب اوزونوو كئچى و كىلىم ايله بىر يئردە وئردىك اۇ واختىن پولو بىر نئچە داغارچىق اونون دىنن پولونا. باغىشلا ائله گوول بادام باجى سن آلاە باش آغرىسى اولدو دئىەسن؟

كىمى هئج منى دىندىرمدىلرە. بلکہەدە ايشە-گووچە يارامادىغىما گۆرە ايمىش... نە ايسە مطلبدىن اوزاق دووشمەيك.

آغجا گوول خالا اوشاقلىق خاطرەلرى ايله باغلى دئيىردى دۇغولدوم دۇغولمادىم يئىتمىلىكەدە منىمەله اولدو. آلاە اولن لرئىزە رحمت ائلهسىن.

گوول بادام نە آستاجاسىنا بىر آه... چىكەرگەك آلاە جمعى اولن لرە رحمت ائلهسىن آى باجى دئدى. هە رحمتلىك آنامىن هئج شىكىلەدە يادىما گلمىر. آتامى دا يوخو كىمى خاطرلا يىرام.

قادالارى منە دەسىن قارداشلارىم منىم اووچوون اللرىندىن گلەنى اسىرگەمەدىلر. آتالار ياخشى دئيىب كى: «يامان گووندى يامان قارداش» آغاكىشىنى دئيىرم ائە گوول بادام باجى. دووزدورور بىر آز تىز حىرسلەنسەدە آما چۇخ كوۆرەك اوورەك، هەمدە چۇخ غئىرتلى دىر. گووزوو بىزىم اووستومووزدە اولاردى همىشە. بىرچە اوشاق بىزە آياغىن ياندى گئرى چىك بئله دىيە بىلمىردى.

يازىق قارداش من بىلىرم نە قەدەر كۆرلوقلار چىكىب. ايندى فىكىرلەشىرم كى اۇندا نئچە ياشى وارىمىش كى ائو ائشىك ساخلايب، عايىلە دولاندىرىردى.

گوول بادام آرواد قايتىدى كى آقىز نە دانىشىرسان آللە هئج باجىنى قارداشسىز ائلهمەسىن. ائىتىمە يىبىسن؟ قىدىم آشىقلار اوخوياردى.

«قارداش كىشىمىش كىمى دىر

جىبىنە دووشمووش كىمى دىر

قارداش دان سونرا باجى

دووشووب ايتىمىش كىمى دىر»

بىر بىرىنىن سۆز صۇحبتىنىن زىلىنە، بىمىنە، رنگىنە، آهنگىنە بلد اولان بو ايكى آغ بىرچىك ائله شىرىن-شىرىن دانىشىردىلار كى منىمدە ائىشلى يۇخوشلو دوونىانىن ايلندىن تنگە، آمانا گلمىش اوورە يىمدىن خبر وئىردى. آغجا گوول خالا دئدى آقىز بو گوونومووزە شوو كوور ائە ارباب يوخ، دارغا يوخ.

باغلامیش، آیاق یالین باش آچیق بورونلاری نین اوستوو قاییغدان چیخمیش اوشاقلار گونده دورد- بئش دونه کوهنه یورتدان، ساری زمی دن بورا خالوار گتیریدیلر. او اوزاق یوللاری گئدیب گلمه ییمیز قان تر ایچینده آج-سوسوز چالیشماغیمیز بیر یانا اوسته لیک اربابین، دارغانین تهر توهمتی، وئردییی عذاب، اذیت لری آدمی دوونیدان بئزیدیردی.

هر یادیم دووشه نده دده سینه باباسینا سؤیوشدورور کی وئیریم. بیر گوون اووچ-دورت قونشو اوشاغی بیرلیکده خالوار یوکلوو حیوانلاری قاتیب قاباغیمیزا کیمی آی قوچاق نبی، کیمی آپاردی سئلر سارانی اوخویا-اوخویا گلیردیک کی بیردن گوزوووموز ساتاشدی یول یوخاری گلن، یولو یومرولموش کالباسی دارغایا کی کندن زمی یه طرف گئدیردی. اوتونلا قباق قانشار چیخدیغیمیزدان اوشاقلارین اوخوماقلاری یاددان چیخدی. بیزی گورن دلی دارغا یئری-گوبوو گوزلری ایله هدهله یه-هدهله یه آتی نین باشینی چکیب دایاندی.

آتین یوووه نی (جیلوو) ایله شاللاغی بیر الینده توتوب، بیر الینی ده بویروونه ووروب چنه سی ایله بیزیم یووک حیوانینی گوسته ره رک کیمین دیر بو اوزون قولاق؟ دییه سوروشدو. قورخا-قورخا، اسه-اسه بیزیم دیر دئدیم. دارغانین غضبدن آز قالا گوزلری حده غه دن چیخیردی. ایری-ایری باخا-باخا قولاغی دن، اووره یی یارالایان قورخودوجو بیر سس ایله، آتانا دئیرسن بیر آتدان-قاتیردان آلسین دئدی. یادا هئچ اولماسا بیر ایثکه حیوان تاپسین کی هر دونه ده اون دریز، سککیز دریز چاتا بیلسین. آتانا دئه، سوزوو منی کووره لئدی. داها دوعروسو یارامین قایساغینی قوپارتدی. دوداقلاریم تیتهدی. آرتیق بیر سوز دییه بیلیمه دیم.

آلتدان-آلتدان نیفرت دولو گوزلریم له اونو سووزهرکن گوز یاشلاریمین، دوداقلاریم کیمی قوروموش-سوسامیش تورپاغا دامماسینی گورووب قاییتدی کی نییه آغلابیرسان؟

خالانین سوز صوحبتی یاریم چیق قالماسین دئییه، آی خالا سن منیم جانیم تله سمه، سوزوونه داوام ائت، واللای خوشدور دئدیم.

آغ بیرچک هیمه بندیمیش کیمی بیر آه... چکیب کوکس اوتووره رک، سوزوونه داوام ائتمک ایسته دی آما منیم سوزووم خالانی ترپه دیب کووره لتمیشدی، سانکی. سوزوونوو اوجونو ایتیرمیش کیمی قاییتدی کی آی بالا خالان سنه قوربان سوز-سوزوو چکدی آرشین بئزی هئچ بیلیمه دیم هاردا دیدیم.

من جوموب گئندییم درین فیکیر خیاللاردان اوزوومه قایدیب جواب وئرنجه گوول بادام ننه دندی واللای آی باجی هئچ منیمده ائله سن دئین هوش باشیم یوخدو. آغجا گوول خالا ساغ دیرسه یینی ساغ دیزی نین اوستوونده کی الینین اوستوونه قویوب الینی آلتینا آپاراراق هه اوتو دئیردیم دئدی. او ایلر گئتسین گلمه سین. آی بالا بیر تهر بایرامی زادی کئچیردیک، یازینادا خان کیشی تاپدیغی دا آلدی یانینا کن دین کویره سینه گئدی. او وقتلر قوزو چیپش اولدو، دانا بیزو اولدو، بونلاری سوودوونه اوتارادیلار هر سوود گوونوو (یکشنبه) بیر قازان سوود آلیردیق آلاه برکت وئرسین. آغارتی ساری یاخشی دولانیردق...

باشینیزی آغریتماییم بایاق دئدییم کیمی سوز وقتینه چکر. ائله ایندی کی کیمی آریا-بوغدا زمی لری وغنیب بیر بیرینه ده ییب، یازیق آغاکیشی تزه عمله گلمیش، نئجه دئیرلر سووموووو برکیمه میش بیر اوشاق، تک جانا بیچیر باغلابیر، گئجه گووندوو چالیشیردی. آما داشیماغا یاخشی کارا گلن یووک حیوانیمیز یوخدو. او ساتدیغیمیز ائششه یین بیر یاریم جان بالاسی واریدی کی اوتادا دورجه دریزدن آرتیق چاتماق اولمازدی.

اونا گوره ده دورتدن دورتدن چاتیر منده یاواش-یاواش کنده، خیرمانا داشیبیردیم.

ایستی دن ایلانلار مه لشن بیر چاغدا، قوراخلامیش یوللارین توزو تورپاغی کیپرک لرینده قیروو

یئرینی آلتی ائولی اکیب، بیچیر اوشاقلار ال-اله  
وئریب چالیشسالار دؤغرونداندا ایندی بؤلوق دور.  
آلاها بئله مین شووکور آی باجی دوونیا بئهیشتدیر  
والله...

گوول بادام ننهده کی ریضایت علامتی اولاراق آستا-  
آستا باشینی ترپه دیردی.

بو یئرده بیزیم اوشاقلیق روبا لاریمیزدا یاشایان، ایندی  
بعضی کندلرده آت، قاتیر یئرینه یووک داشیان بیر  
گووی نئیسانین اوزاقدان گلن های-گورورولتووسو  
کندین نچه گوونلووک سووکوتونو سیندیراراق منی  
سئویندیردی. ماشین اریکلی یانیندان کنده یئنه نه  
قدهر منده چانتامی-چمدانیمی باغلابیب، کتده  
اولانلاریلا ساغ اوللاشیب، گلیب یول اووستونده  
دایاندیم.

یئتیرن کیمی یوبانمادان ماشینا، داها دؤغروسو  
نئیسانین اووستونده چیخیب، اوردان اوزاقلشدیم.  
ماشینین اووستونده اوزومو تاپانا قدهر ماشین  
دیرمانین یانیندان بئله هرله نیب کندین قانشارینا  
چیخمیشدی. بیر زامانلار بالاجا آلیشان اوز  
یاشداشلاری لا بیرگه قاپیلاریندا کووچه لرینده  
اوینادیغی ائولره ائیوانلار ایندی آلیشانین شاعیر  
کوللو کیمی توکولمووش، داغیلیمیش بیر دورومدا،  
ماشین گئتدیکجه گوزلریمین قارشیسیندا  
خیردالاشیردی.

گووی نئیسانین اووستونده گوزووم کندین کالوا  
قالمیش ائولرینده قالسادا، فیکریم آغ بیرچکلرین  
قیرخ ائولی کندین آلتی ائولی یه قالماسیندان  
سئوینیب بو گوونوموزه شووکور دئمکلرینده  
ایدی. بئله جه گوزلریمده لحظه-لحظه اوزاقلشان و  
یادداشان کندیمیز، بئینیمده آعجا گوول خانلین  
سوزلری اووره ییمده سه یئنه شههرین هایلی، کوویلوو  
کووچه لری، ماشین دولو خیابانلاری، بئکارلاری  
چیین-چیینه دایانمیش یولومو گوزله یین فهله  
مئیدانی نین قورخوسو، دووزو داها بیلمه دیم او گوونه  
شووکور یا بو گوونه؟

ولی قیزی جئیران بیر آز مندن بوویوک اولدوغوندان  
بیر آددیمدا قاباغا یئراییب

- آی آغا آتاسی اولووب آخی، دئدی.

- بس بو یووکو کیم چاتیبدیر.

- قارداشی چاتیبدا! آغاکیشی.

- من آغاکیشی ماغاکیشی بیلیمیر منیم

خیانت ائیله یه نین قابیغینی آلام. اونا دئیرسیز کی  
بئله لیکله ایش اولماز. بو اوزاقلیدا یولو دؤنهده  
دورده دریز چاتماقلا بو خالوار نه وقت قورتارار؟  
اونودا یول اوزونو بو قودوق سوونبولوونوو یئیر  
کوله شی قالار. داها منه نه قالار؟ ائشیتدینیز می؟  
بئله فولان اوشاقلاری اها...  
دئییه یولونا داوام ائتدی.

بو سوزدن تعجبوبله نه رک سوروشدوم آی خالا  
به ییم او یازیق حئیوان نه قدهر سوونبول یییه  
بیلردی کی؟ کالبا دسی دارغا بیر ائله  
حیرصه نمیشدی؟

ائه آی بالا نه دانیشیرسان؟ جاماعاتین توپوق  
جووجه سی آجیندان باتیب قیریلاردی. یئنه ده هئچ  
کس بیرجه اوووج دن گتیریب او دیلسیز، آغیزسیز،  
گوونا هسیز حئیوانلارا بئله سپه بیلمزدی.

گرک هامی سینی بیچیب گتیریب خیرماندا نه بیلیم  
الین-ولینین دؤبووب، دینی-سامانینی آری-یا-دورویا  
چیخاردیب، بیرینجی اربابین بهره سینی آیریب  
آپاریب ائوپنه خاراباسینا دووشووره دیدیلر. اوندان  
سؤنرا...

هه آلیش بالا، ائله اونا گوره دئییرم کی بو  
گوونوموزه شووکور داینا! ارباب یوخ، دارغا یوخ. بو  
پیر اولموش قارداش خانا دئییرم گوون اورتایا قدهر  
یاتینجا سحر تزدن سنده دور گئت زمی یه قارداشین  
تک دیر، تک الدن سس چیخماز دئییب اتالار. اونا بیر  
آز کومک ائله سن آلاهادا خوش گئده. من دئییرم،  
من ائشیدیرم. گئدیپ شههرده سیزین کیمی کئفین  
چکیب بورادا گله ندن یئیر-یاتیر. قیرخ ائولی نین

## شیخعلی قوربان اوو و نووروز بايرامی

### Şıxəli Qurbanov ve novruz bayramı

پروف . دکتور بولودخان خلیل اوو،

Prof.Dr.Buludxan Xəlilov

محمد حسین تھماسیب ( شیخعلی قوربانوو محمد حسین تھماسیبین قوشولماسینی اؤزو مصلحت بیلیمیشدی )، باکی شهر پارتییا کومیتته سی نین کاتیبی ولی ممدوو پروسئسه قوشولان ضیالیلار جرگه سینده ایدیلر.

اونو دا قئید ائدک کی، ۶۰-جی ایللره قدر - بو میللی اوپانیشا قدر اؤلکه ده نووروز بايرامینا دینی بايرام کیمی باخیردیلار. اونون دینی کؤکلرینه گئدیپ بايرامی روحانیتله باغلايیردیلار. بئله کی، نووروز بايرامینی دینله باغلاماقلا اونون تاریخینى تحریف ائدیردیلر. باخمایارق کی، جاماعات بايرامی احتیاط ائده-ائده کئچیریدی، اما بونا دؤولتین دیقتی، قایغیسی یوخ ایدی. بیرى وار ایسته نیلن بیر بايرامین، او جومله دن نووروز بايرامی نین دؤولت سوییه سینده کئچیریلمه سی، بیرى ده وار خالقین اؤز آراسیندا کئچیرمه سی.

بوتون بونلار، شوبهه سیز، شیخعلی قوربانوو معلوم ایدی. یوسف وزیر چمنزمنلی نین، اسماعیل شیخلی نین یارادیجیلیغیندا، بوتؤولوکده ادبیاتیمیزدا نووروز بايرامی چوخ گوجلو شکیلده اؤز عکسینی تاپدیغیندان و شیخعلی قوربانوو دا ادبیات آدمی اولدوغوندان ادبیاتدان قایناقلاناراق بیلیردی کی، بو بايرام ندیر. بیلیردی کی، نووروز بايرامی نین تاریخی خالقین تاریخی قدر قدیمدیر. بو، طبیعتین اوپانیش بايرامیدیر. دونیانین یارانماغی نین دؤرد عنصر بايرامیدیر. دونیانین دؤرد عنصر - اود، هاوا، سو، تورپاقدان یارانديغینی ثوبوت ائدن بايرامدیر. حالبوکی یونان فیلسوفو ائمپیدوکل دئییردی کی، دنیا دؤرد عنصردن یارانیب، بو دؤرد عنصرون هر بیرینی نووروز بايرامی نین چرشنه لری آتریوتلاشدیریر. یعنی اود، هاوا، تورپاق، سو چرشنه لری. باخمایارق کی، سیاسی رژییم بو بايرامین کئچیریلمه سینه ایمکان وئرمیردی، شیخعلی قوربانوو وظیفه سیندن

۲۰-جی عصرین ۶۰-

جی ایللری... میللی اوپانیش ایللری... یعنی حیاتییمیزین مدنی ساحه سینده ده، علمی، سیاسی،



ادبی-بدیعی ساحه سینده ده اوپانیش...

بعضا " ۶۰-جی لار نسلی ادبیاتدا " دئیرلر. اما ۶۰-جیلار نسلی تکجه ادبیاتلا باغلی دئییل. عومومیلیکده، مدنیتله، گئنیش معنادا ادبیات-اینجه صنعتله، موسیقی ایله باغلیدیر. ینى ۶۰-جی ایللرده سووئتلر ایتتیفاقیندا بیر سیاسی رژییمین یومشالما پروسئسی گئتدی و بو یومشالما پروسئسی میللی تفککور صاحبیلرینه ایمکان وئردی کی، اونلار مئیدانا چیخیب میللی یادداشی گوندمه گئیرسینلر، اینسانلارین میللی تفککورونو آیلتسینلار. اونا گؤره ده ۶۰-جی ایللرده بو سیاسی رژییمین یومشالماسی میللی تفککور صاحبیلری نین مئیدانا چیخماسی ایله نتیجه لندی. بئله لیکله، حیاتین موختلیف ساحه لرینده او ترققیپور ضیالیلار آرتیق میللی تفککورو ایره لیگه دوغرو آپارماغا باشلادیلار.

۶۰-جی ایللرده بیزیم همین تیپلی ضیالیلاردان بیرى ده شیخعلی قوربانوو ایدی. او همین ایللر مرکزی کومیتته ده کاتب وظیفه سینده ایشله ییردی. و سیاسی رژییمده کی یومشالما پروسئسی اونون طالعیینه ده گلمیشدی.

اونا گؤره ده، او، همین پروسئسندن ایستیفاده ائله دی. یئری گلمیشکن، دئمک اولار کی، او پروسئسه موختلیف ضیالیلار دا قوشولدو. فولکلورشناس عالیم

میسسییا اونون چیگینلری نین اوزرینه دوشموشدو. اما بیر نظارت ده وار ایدی : اونو قورویوردولار. بئله کی، سون دؤورون تدقیقاتلاری ثبوت ائدیر کی، اصلینده، نووروز بایرامی نین دؤولت سوییه سینده کئچیریلمه سی تک شیخعلی قوربانوون خیدمتی کیمی قییمتلندیریله بیلمز. بلی، او بیزیم ترققیپرور ضیالیمیزدیر. اما نه قدر ترققیپرور ضیالی اولورسا- اولسون، نه قدر میلته باغلی اولورسا- اولسون، دؤولت بونا ایجازه وئرمه سه یدی، دت ک بیلمه سه یدی، بونو گئنیش میلی بیر بایراما چئویرمک مومکون ایدیمی؟ البتته کی، یوخ. بو، اصلینده، اولو اؤندر ح.علیوین بو مسله یه او واخت دؤولت تهلوکه سیزلیک کومیتته سینده ایشله یین زامان ائله دیگی نظارت ایدی، یاراتدیغی شرایط ایدی. اونون نظارتی اولماسایدی، بونا مرکز، اؤلکه نین رهبرلیگی هئچ واخت ایجازه وئرمزدی. حالبوکی مارتین ۲۱-ای بایرام کئچیریلیب، ۲۲-سینده بایرام شنلیکلری چوخ گئنیش ووسعت آلیب، اوجاقلار قالانیب، شهرین موختلیف یئرلریندن اورا اینسان آخینلاری اولوب. بو دا نظردن قاچان بیر حال دئییلدی.

حال-حاضریدا ایسه نووروز بایرامی دؤولت طرفیندن کئچیریلیب. نووروز بایرامی بیزیم اوچون دیرلیدیر. بونا گؤره ده نووروزلا باغلی دیرلرین اؤزونو دیرلندیرمک لازیمدیر. بیر پارک یارادیلسین بونون ماهیتی اوندان عیبارت اولسون کی، نووروزون بوتون آتریوتلاری اورادا یئرلشسین. نووروزلا باغلی وئرلیشلر، چرشنه لر همین باغدا حاضیرلانسین. یارادیلان باغدا نووروزا آید یاریشلار، آتچاپمالار و س. کئچیریلسین. گنجلیک تلویزیونا باخاندا گؤرسون کی، نووروزون ماهیتی نه قدر گئنیشدیر. بئله لیکله، بونون اؤزو بیر دیره چئوریلسین. بو دیرلری اونا گؤره تاریخلشدیرمه لیک کی، گنج نسله بو دیرلرین گونوموزه ائله-بئله، آسانلیقلا گلمه دیگینی چاتدیراق. قوی گنج نسیل حاضیر الده ائتدیگی نین آرخاسیندا نه قدر زحمت دایاندیغینی بیلسین.

ایستیفاده ائده رک عالیملری کئچیریلن تدبیرلره قوشوردو کی، بونا بیر علمی ایضاح گتیرسینلر. بو معنادا ادبیات و اینجه صنعت آرشیوی نین دیرئکتورو معاریف تئیمور یازیردی کی، حتّی او دؤورده شیخعلی قوربانوون نووروز بایرامی ایله باغلی مقاله لری چاپ اولونوردو.

شیخعلی قوربانوون اؤزونون بو مسله یه قوشولماغی، خالقا قایناییب-قاریشماغی، خالق آدمی اولماغی، محمد حسین تهماسیپی، ولی ممدووو بو مسله یه جلب ائتمگی نظردن قاچان بیر حال دئییلدی. حتّی ولی آخوندوو شیخعلی قوربانووا دفعه لرله " سنی آجی طالع گؤزله ییر " دئسه ده، او، " من بونا اؤزوم جاوابدئهم " جاوابینی وئرمیشدی.

حیات یولداشی خاور خانیم قوربانوونین خاطیره لرینده وار کی، " او، بیر دفعه منه دئدی کی، منی اگر اؤلدورسه لر، قصدیمه کیمسه دایانسا، ائیمی تیکه-تیکه ائتسه لر، منیم قانیم یئرده قالما یاچاق. منیم ائیمی تیکه-تیکه ائندلرین ائینی تیکه-تیکه ائده جکلر. ائله بو خالقین اؤزو ائده جک ". بو ایش نییه شیخعلی قوربانوون چیگینلرینه دوشدو؟ ضیالی چوخ اولو بیلر. ضیالی وار کی، اوندا ناطیقلیک قابیلیتی یوخدور، خالق اله آلما قابیلیتی یوخدور. خالقا قایناییب-قاریشما قدرتی یوخدور. شیخعلی قوربانووا ایسه بو کئیفیتلر وار ایدی. تصادوفی دئییل کی، پئدافوؤژی اونیوئرسیتتئده روس ادبیاتینی تدریس ائندنه میکاییل رفیلی ایله باغلی خاطیره گئجه سی کئچیریلیرمیش. او خاطیره گئجه سینده معروضه چی بیر ادبیاتشوناس اولور. اما اونون معروضه سی دینلگیجیلری تامین ائتمیر. شیخعلی قوربانوو دؤولت آدمی کیمی دورور، تریبونایا چیخیر و میکاییل رفیلیدن چوخ گؤزل بیر معروضه سؤیله ییر. شیخعلی قوربانوو اؤز دؤورونون سلفلریندن اونا گؤره فرقله نیردی کی، جفاکش، فداکار بیر عالیم ایدی. گؤزل ناطیق ایدی. خالق آدمی ایدی. خالق آرخاسینجا آپارماغی باجاریردی. اونا گؤره ده بو

## ياشلانمايان اوركلره سالام اولسون

### Yaşlanmayan ürəklərə salam olsun

Prof.dr.Maarifə Hacıyeva

Dr.Hüseyn Şərqidərəcək Soytürk

يئنيدين بير كۆپرو قورار كئچميشه، گله جگه.  
كيتابداكى شعيرلىرى نين هر بيرى بو كۆپرونون  
بيرر آياغى و سوتونودور " - دئيبير.

عشق، آرزو، خيال، رؤيا، ياساق عشق كيمي  
دوشونجه لر اونون شعيرلىرى نين آنا خطيدير.  
بختيار واهابزاده بير شعيرينده:

سئوگيه حدد قويماق دوزو گوناھدى،

جاهيلين هر ايشى، سؤزو گوناھدى،

عشقى گوناھ سايماق اوزو گوناھدى،

كيم دئيبير عشقيمده گوناھكارام من؟ - قناعتينه  
گليز.

اوركله باغلانديغى سئوگيده اوزونو گوناھكار  
حساب ائتمه ين، اونو دامارلاريندا ياشادان حامي  
ت (حميد) گوکسوى دا قاپيسيني دؤين معصوم بير  
سئوگيه برات قازانديرير، چونكى او سنين ايجازه  
نى ايستمه دن قاپيني دؤيموش موسافيردير. بو  
موسافير الينده صنعتسيز، چئكسيز بير وثيقه ايله  
گلميشدير. بو وثيقه يه اونون داماريندا، جانيندا  
ياشاين، صنعتسيز سئوداير. حامي (حميد) بى  
" ياساق عشق " شعيرينده بو سئودانى، بو  
سئودانى ايفاده ائدن قوناغى بئله پوئتيكلشديرير:

كوتسال دامارلار يما حبس ائتديم

توتقولار يمي،

جانلى بير جسد

سندن قالان هر شئى

قوجاغيمدا.

گون اولور يوز دفعه اولدورورم،

بوز توتان قانيمدا سنى.



ياشلانماق نه ساچين آغارماسيدير، نه ده  
بئلين بوکولمه سى. چاره سى بيتن، اوميدى  
كسيلن هر كس ياشليدير.

" صنعتسيز سئوگيلر " ، " قدر ائولرى " ،  
كؤنول گوللرى " ، " اويك كلاووزو " ، " قافيه  
كلاووزو " كيمي بير نئچه كيتابين مؤليفى اولان  
حامي (حميد) گوکسوى شعير كيتابى نين بيرى  
نين آدينى " كولدئكى كؤز " ( " كوله كى قور  
" ) آدلانديرير. " گنجليك شعيرلىرى " آدى ايله  
اوخوجولارا تقديم ائتديكى پوئزيا نومونه لريني  
مؤليف " گنج اوركلره " ايتحاف ائتميشدى. بو  
گون عؤمرونون اورتا چاغيندا ياشاين حامي  
(حميد) گوکسوى كيتابا داخيل ائتديكى  
شعيرلرينى ۱۷-۲۰ ياشلاريندا يازميشدى.  
گنجليك آتشى ايله يازديغى بو شعيرلر حاقيندا  
شاعير " آتش يانار، كور بوراخار " ( " اوجاق  
يانار، كؤزو قالار " ) ايفاده سيني ايشله دير. "   
كؤزلر كوله نير، آما سؤنمور. يانماغا داوام ائدير.  
ايچدن-ايچه، گوينه يه-گوينه يه... نه زامان بير  
كولك اسسه، كولو جانلانا، يئنيدين ديريلر و

گون اولور هر نفه سيمده مين كره ياشارام  
بو ياساق عشقى. (باخ: "كولدنكى كور"، ص. ۳۱)

حاميت (حميد) گوکسويون شعير كيتابلاريندان  
بيري ده "صنعتسيز سئوگيلر" (انكارا، ۲۰۱۰)  
آدلانير. كيتابا يازديغي "اؤن سؤز" ده شاعير  
يازير كي: "دونياداكى ان گؤزل دوشونجه، دئيه  
سن، سئوگيدير. سئوگيده ايكي طرف وار:  
سئون و سئولين. اما سئوگي نين اصيل صاحيبي  
سئوندير".

سئوديگي اوچون سئوندن نه چئك، نه ده  
صنعت طلب ائتمز لر. چونكي صنعتسيزدير بو  
سئوگي... صنعتسيز سئوگيلر صاف، تميز، گئرچك  
سئوگيلردير شاعيره گؤر:

ديلرده افسانه لر عشقلره ميثال اولور،  
تور كولر داستانا لاشير، اؤيكولر ناغيل اولور،  
ائله ياساق اولانلار اوركده ياسال اولور،  
گؤزلرده، كؤنولرده ماهمور اولور سئوگيلر.

گوندوزلرين جيزگيسي بللي اولور گونده نئت ،  
گوللرين يئري، يوردو گولوستان اولور البت،  
سينه دنسه سئوگيلر، نه چئك ايستر، نه صنعت،  
سئودائين سارايندا مامور اولور سئوگيلر. (ص. ۱۰۴)  
اودور كي، حاميت (حميد) بي "سئوگي"  
آدلي شعيرينده سئوگيسيز اوركلرين بومبوش  
اولدوغونو، سئوگيسيز كؤنوللرين گولمه ديگيني،  
سئوگي نين اولماديغي يئرده مؤوسوملرين بئله  
اونودولدوغونو پوئزيبانين ديلينده ايفاده ائده رك:

ائى سئوگى!

ساكين، گئتمه، دؤن گئري،

و سنسيز بوراخما اوركلري (ص. ۲۳)

— دئيه سئوگي دئييلن مفهومو اولويلاشديرير.

حاميت (حميد) گوکسويا گؤره عشق، آرزو، اؤزلم  
خيال، رؤيا — هره سي بير سئوگيدير، اؤزو ده  
صنعتسيز سئوگيدير. شاعيرين آدى كئچن شعير  
كيتابيندا داخيل ائتديگي "سئوگيليم"، "،  
سنسيز اولماگي"، "عشقيمي آغلاتماديم"،  
"اورك سورگونو"، "سن گئتدين"،  
"قانئتدين مني"، "خبرسيز"، "گئتمه"  
ييدين"، "حسرتيم" كيمي شعيرلر سئون بير  
اورگين حسرت پيچيلتيلاريدير، ايضاحاتا و رسمي  
صنعت احتياج اولمايان اينسان اوغونون  
ياشاديغي حياتين بير پارچاسيدير.  
شاعيرين "سن گئتدين" آدلي شعيري  
بختيار واهابزاده نين "سن گئتدين" آدلي  
كؤورك ميصراعلاريني خاطيرلاتدى:

سن گئتدين، ائله بيل دونيا بوشالدى،  
ياز دا كؤچوب گئتدى، يئري بوش قالدى،  
باهار اورگيمي سنسيز قيش آلدى،  
من يازا وورغونام، قيشي نئيلرم؟

عشقيمي آپاريب سن گئتدين، دئمك،  
عشقسيز بير اورك نييمه گرک؟  
سويوق داشا دؤندو او گوندن اورك،  
سينمده آسيلان داشي نئيلرم؟  
(ب. واهابزاده. اثرلري، ۱۱ ج. باكي، ۱۹۷۴، ص. ۲۸۲)

حاميت (حميد) گوکسوي ايسه:  
من بير داغدا ياپايالينيز، آغاجكن،  
دوشونجم، دوشلريم هپ سنه آجكن،  
ايكي داملا سويلا بئله مؤحتاجكن،  
سوسوز اورگيمه قور قويوب گئتدين.



سون اولدو گئدیشین، سون دفعه باخدین،  
صنعتسيز سئوگیمی بوش یئره یاخدین،  
گئجه کیمی منی منده بوراخدین،

اولدوزلار میثالی سن آخیب گئتدین. (ص. ۶۸)  
حامیت (حمید) گوکسوی مسلکجه موعلیمدیر.  
اوزون مدت تورکیه نین آدیلمان، چورم، مالاتیا،  
سامسون شهرلرینده صینیف موعلیمی، تورک  
دیلی موعلیمی کیمی چالیشمیش سامسوندا  
میلی ایتیم مودورلوگونده مسئول وظیفه ده ایشله  
میش و حال-حاضریدا تقاعوده چیخمیشدی.  
آنکارادا یاشاییر. تورکیه یازارلار بیرلیگی نین  
(تیب)، تورکیه علم و ادبیات اثری صاحبیلری  
مسلک بیرلیگی (یلسام) و چوجوک ادبییاتچیلاری  
بیرلیگی درنگی نین یؤنتیم کورولونون عوضودور.  
شعیر، حکایه، رومان، سؤزلوکلر یازماقدا فعالیتینی  
داوام ائتدیریر.

موعلیملیگی اصیل مسلک کیمی سئون حامیت  
(حمید) بین شعیرلری نین چوخو دا اونون  
موعلیملیک ایلرینده گنج نسله خیطابن  
یازیلیمیشدیر. او، " گنجلریمیز خیاللاریمیز،  
اومیدیمیز، صاباحیمیزدیر " دئییر و گنج نسلی  
" کؤنول گوللری " آدلاندیریر. اونون گنجلره  
خیطابن یازدیغی شعیرلرینی " کؤنول گوللری "  
کیتابینا داخیل ائتمه سی ده تامامیله تیبیدیر.

حامیت (حمید) گوکسویون کیتابلاریندا راست  
گلدیگیمیز " وطن - اؤلکه " ، " آنادولوم " ،  
" تورکییم " ، " جومهورییم " ، " میللیت "  
کیمی نئجه-نئجه شعیرلر وطن عشقیندن،  
تورپاق، میلت عشقیندن یارانمیش، پوئزیا  
اینجیسینه دؤنموشدو.

" بیر میلتین کؤکودور، گووده سیدیر میللیت "  
" بیر میلتین اونورو، غورورودور حریت "  
قانی گویده آل بایراق، جانی دا جومهوریت "

" وطنسيزه گئنیش دونیا دار اولور،

سنسيز ناسیل یار بولونور، آه وطن! "

-دئییه تورک میلتی نین غورورونون وطن و  
حریت، کؤکونون میللیت، جانی نین دؤولت، قانی  
نین ایسه آل بایراق اولدوغو ایفتیخارلا ایفاده  
ائدیلیلر.

" تورکیه م " شعیرینده شاعیر آنا وطن تورکیه  
نی " آلین یازیم " ، " بؤیوک سئودام " ،  
" گؤزبگیم " ، " اوبام، ائلیم " دئییه وصف ائدیر:

گونش سنده گولومسه دی قانیم،  
سنده دوشدو حیسلریمه یاغمور، نم،  
سنین سئودان ناخیش اولدو قانیم،  
سنسن منیم کؤنول دلیم تورکیه م.

آنا اولماق، یار اولماق،

وطن، اؤلکه، دییار اولماق نه گؤزل " - کیمی  
دوشونجه لر اونون " بایراق - سانجاق " ، "   
باغیمسیزلیق " " اینسان اولماق " ، " گله  
جک " ، " سایقی " ، " دوستلوق " ، "   
قارداشلیق " ، " مردلیک " ، " دؤولت - میلت "  
کیمی شعیرلرینده پوئزیا اینجیلرینه دؤنور:

دؤولت، یوخسا اورکلر ده سوسوزدور،  
اومیدین، سئوگی نین باشیدیر دؤولت.  
مملکت، میللیت هپ یوخوسوزدور،  
اینسانین اکمگی، آشیدیر دؤولت.

اینسانسيز اؤلکه نین سئیرانی اولماز،  
وطنین تورپاغی، داشیدیر دؤولت.  
میلتسيز دؤولتین دؤورانی اولماز،  
چاغلارین کئچمیشی، یاشیدیر دؤولت.

" بايراملار باريشا، سئوگى و سلامتە آچيلان  
 قاپلاردى "

" شعييرلر حياتين شوقيسيدير، ياراشيغيدير،  
 توركوسودور "

" صاباحيني دوشونمه ين بير ميلتين گله جگى  
 قارانليقدير "

گوروندويو كيمي، حامييت (حميد) گوکسوويون  
 شعييرلرينده كى ميصراعيلارين فيكيير يوكو چوخ  
 آغيردير. شاعير " ميصراعيلار " ادلى شعييرلرينده  
 بو يوكون آغيرليغيني اعتراف ائده رك،  
 ميصراعيلارى شعيير باغى نين چيچك چلنگى  
 حساب ائدير. اگر ميصراعيلار چيچك چلنگينه  
 دؤنمه سه ، او زامان شعيير باغينا گيرمگين  
 معناسى قالمير شاعيره گور:

منى بئله قهر ائدن نه سئودا، تاثيراتلار،  
 ساچلاريمي آغاردان بو اينصافسيز ميصراعيلار،  
 داشان بير دنيز اولسام، سيغماسام ياتاغيما،  
 تئوبه ائتديم، بير داها گيرمم شعيير باغينا.

آذربايجان ادبياتى نين اونلو شاعيري شهريار  
 دئير كي: " شاعير اولاييلمزسن، آنان دوغماجا  
 شاعير " . گئرچكدن ده حامييت بين  
 خيصلتئينده اصيل شاعيرليك وار. اونو آناسى ائله  
 شاعير دوغموشدور. اونون شعييرلرينده كى  
 فلسفى دوشونجه دن ده، ۲۰۱۷-جى ايلده  
 يايينلاتديغى ۳۵۲ صحيفه ليك " قافيه  
 كيلوووزو " ( " قافيه گؤستريجيسى " ) و ۳۲۸  
 صحيفه ليك " اوياك كيلوووزو " ( " سؤزلوك  
 گؤستريجيسى " ) ادلى آراشديرمالاردان دا اونون  
 پوئزيا و ورغونلونغونو، شعييره علمى ياناشماسيني  
 گوروروك.

بيز حامييت (حميد) گوکسوى حاقيندا  
 يازديغيميز مقاله نى " ياشلانمايان اوركلره سالام

حامييت (حميد) گوکسوويون شعييرلرينده آتا  
 سؤزلرى چكيسينده ميصراعيلار و شاه بيتلر واردير:  
 " آنالارى اولموشسا بير ميلتين آلپ، ارن،  
 اوولادلارى، البتته، اولور بيرر آلپرن... "

" باهار گولسه گؤزلرده ايليق اسسه هاوالار،  
 عشق، محبت قاينادير تنجره لر، تاوالار " .

" مئهتاب و آى گنجه نين ايكي دوست موسافيري،  
 گونشين دونياداكي هنج اولمه ين سفيري... "

" قاشلا ساچ آراسيندا اوچ بارماقلىق بير يول وار،  
 ندىن ساچلار هپ اوزار، قاشلار هنج اوزامازلار؟ "

" كؤنلون ديلي اولسايدى، هنج يالان سؤيلرمييدي؟  
 ايچين-ايچين ياناركن يالاندىن گولرمييدي؟ "

" بوز ارير ذره-ذره ايچينه دوز قاتينجا،  
 بوز آخيدير گؤز ياشين گؤزونه دوز آتينجا... "

" سنه آننى دئمه يه وارماز ديليم،  
 نه ده آننجيگيم دئيه بيليرم...  
 جن منيم آنامسان، آنام!.. "

حامييت (حميد) گوکسوويون اثرلرينده راست  
 گلدیگيميز مودريك ايفاده لر ده اوخوجونو  
 دوشونمه يه وادار ائدير:

" گؤزون ايشى گورونه نى گورمكدى،

كؤنلون ايشى گوزه كؤنول وئرمكدى "

" قالين كافالاردان اينجه فيكييرلر چيخماز "

" سعادتین سويو سئوگى، اكمگى ده

سايقيدير "

" كؤيده (كندده) قونشو اولانلار شهرده قوناق

اولورموش "

کارا یئلدی گازل (خزل) دؤکموش داغلارین  
گوز (پاییز) گونونه بویون انغمیش باغلارین  
کیمسئلری یار اولمامیش چاغلارین  
بین دردینه درمان اولسان نه یازار!..

سئن آلسان صاباحتان ائن بویوک پایی  
توتوپ دا گنجئنه ایندیرسئن آیی  
آمبارینا دولدورسان هئپ دونیایی  
حاصادی بول حارمان اولسان نه یازار!..

گونئش عالمیره تئپه دئن باکار  
بولوتلار، یاغورلار ائنگینه آکار  
گون گئلیر ییلدیزلار سئنی دی یاکار  
داغ باشیندا دومان اولسان نه یازار!..

ئففئسین توکئنیپ بیتتیغین زامان  
آکشامین اوفکوندا بیتتیغین زامان  
گئلدیغین یئرلره گیتتیغین زامان  
ائی واه اولسان، آمان اولسان نه یازار!..

آل یارالار ایلگیت ایلگیت کانارکئن  
آغریلار، سیزیلار آرشى انارکئن  
سولار سئسسيز و کیمسئسيز یانارکئن  
دنیز اولسان، عمان اولسان نه یازار!..

### اصیل گئچلیک

اینسان اوغلو حر دوغار، اصیل دوغار آنادان  
آرسيز ائلر آشیلار سويسوزلوغو سونرادان  
حیوان بيله اصیلسه، دوستا دوستچا یاکلاشیر  
دوست دئغیلسه آدیملار اصیلجه اوزاکلاشیر

سئن سوبلوسون ائی گئنجیم، اینسانجا اونورلوسون  
تاریخیمین تاختیندا گونئش گیبی نورلوسون  
سئنین مایان کاتیکسيز، اصیل اینسان مایاسی  
آلنیدا هارئلئمیش حیثیئتین حیاسی... ←

اولسون " آدی ایله باشلامیشدیق و مقاله نی ائله  
شاعیرین فلسفی دوشونجه لری ایله ده بیتیرمک  
ایسته ییریک. شاعیره گؤره فیزیکی اولماسا دا،  
بوتون کؤنوللرین و اورکلرین هر زامان گنج  
قالدیغی بیر حقیقتدیر. حامیت (حمید)  
گوکسویون سالامی ائله بو یاشلانمایان کؤنوللردیر.  
بیز ده بئله کؤنوللره " سالام اولسون " دئییریک.

### حامیت گؤکسوی 'دان شعرلر...

Hamit Göksoy dan şeirler

(استانبول تورکجه سی)

### نه یازار

آک آلتیندان اولسا کوشاغین، شالین  
توکئنیر سونوندا سئروتین، مالین  
بیر گئجی آنسيزین کیریلیر دالین  
گولستانا سولطان اولسان نی یازار!..

کیلیتلئنیر دیلین، دیشین سئس ورمئز  
آیاکلارین یورومئی بئجئرمئز  
ائل آلان ائللرین انجاما ائرمئز  
حانومانا حاکان اولسان نه یازار!..

تادی، توزو کالمامیشسا آشی نین  
اؤزو، سؤزو بیر دئغیلسه یاشی نین  
باشی حاککا گیتمیورسا باشی نین  
باشکان اولسان، باکان اولسان نه یازار!..

دیرئن هایدی گوجون وارسا یازینا  
ناظار ائيله بیر الیفین نازینا  
دوست دئغیلسئن سؤزون گئچمئز سازینا  
پادشاهتان فرمان اولسان نه یازار!..

محببته، سئوگييه سئودالار ائتسین ائشلیک  
ایلیکلرته ایشلئسین، کئمیکلئشسین کاردئشلیک

### عصیانیم وار

قاقالاری زهیر کوسان کارتالار  
دیلینیزه عصیانیم وار، کینیم وار  
ییلان گۆزلو پالاورالار، پارتالار  
اؤلونوزه عصیانیم وار، کینیم وار

شعرفسیز سینئدئن سیوریلئن سؤزلر  
ناموستان ناصیپسیز اوتانماز اؤزلر  
ماظلومو، معصومو کاووران کؤزلر  
کولونوزه عصیانیم وار، کینیم وار

آکشلاردا آرسیز اؤتئن بایکوشلار  
صاحیپسیز سئرچئی اؤلدورئن توشلار  
یارینلار یول ورمئئن یوکوشلار  
ایلینیزه عصیانیم وار، کینیم وار

کارا دوشته کارانلیغا اثرئلر  
آلنینی آلچاکچا یئر سئرئلر  
آدیندان، عاکلیندان فییره ورنئلر  
دئلینیزه عصیانیم وار، کینیم وار

اصالته، آیدینلیغا سؤنلر  
سویسوزلاری، نامردلری اؤونلر  
ائلسیز، دیلسیز غریبانى دؤونلر  
ائلینیزه عصیانیم وار، کینیم وار

باتاکلیغا ساپلانیپ دا کالانلار  
اثرکئکلیغین اثردئمینی چالانلار  
حارام ایله حارمان، حاصات آلانلار  
یئلینیزه عصیانیم وار، کینیم وار

### بولداش اول اوغول

یاغمورون چوجوغو، کارین آناسی  
باھارین کوزوسو، قیشین داناسی...  
آنان یوکسا کیم دئردینه یاناسی  
کیمسئسیز قاز بیله یولونماز اوغول

بیر ائلینده دوعالار، بیر ائلینده آمینلر  
یارتئلره یار اولموش یورئغینده یئمینلر  
آدین آرشا یوکسئلیمیش، دیلین ماھا سئسلئیر  
گۆزلرین گونه باکار نورلاردا نفسلئیر

سانا عاصی دینئلر بیلیمیور کی سئن کیمسین  
بیلیمیور کی جانلارا جان اولاجاک حکیمسین  
سئن کی صاباح گیبیسین یوروپورسون یارینا  
گونئشی تاشیورسون یارینلار دییارینا...

سن اوموتسون ائی گئنجیم، سئوگیلر چوجوغوسون  
نسلیمین، نسیمین بیر ناطار بونجوغوسون  
کار کوکان داغلاریمدا نور اؤبئغی گیبیسین  
گۆک کوببیه دیکلیمیش گۆزئبئغی گیبیسین

### کاردئشلیک کیملیغی

کاردئشلیغه کین سیغماز، کاردئشلر کین توتاماز  
کاردئش کاردئش اولورسا، هیچبیر خاین توتاماز  
بؤلئمئز اینسانلیغی کاپکارا کیرلی ائلر  
چئلکتئسنه یورئکلر بوکولمئز آسلا بئلر

بولبوللر اؤتویورسا، عاشیق سا گوورجینلر  
کارقانی اؤتوشونو گولیستاندا کیم دینلر  
توخوملار چیمئلئنجه کاردئشلیک دییاریندا  
بیل کی ایلیک یاغمورلار یاغاجکتیر یارین دا

عدالئتئن آیریلما، سئن سئچمه ایریسینی  
گوچلو دییه کاییرما کیم دؤوسه بیریسینی  
کاردئشینه آچیک توت گئجه، گوندوز کاپینی  
پایلاش اؤکسوز، یئتمیله یارینینی، یاپینی

ائی اذانلار، ایحسانلار، گولومسئیین گۆزلره  
کاوقایی، کوسکونلوغو بیراکمایین اؤزلره  
ائی اینسانلیک، کوپار دا اسارت زینجیرینی..  
و کازی یورئکلردئن دوشمانلیغین کیرینی

بوز بولانیک آکماسین دورولسون آرتیک سولار  
کاردئشلیک کیملیغینه کورولماسین پوسولار

ئى اوغول سىن تعويىز وئرمە تىلغىغە  
اعتىبار ائىلئىمە بئزە، بىلغىغە  
منزىلىنىدە آر كاداش اول مىلغىغە  
يارىنلار يولداشسىز بولونماز اوغول

باشىن بولوتلاردان آتاك اولسا دا  
ياناغىن يىمىئىشىل ياپراک اولسا دا  
ائلىنىدە آلتىندان توپراک اولسا دا  
كارلى داغدا ايفلاح اولونماز اوغول

اگر آک دئغىلسە يورئىگتە دوشون  
اىستىر پئىمبە دوشون، اىستىر مور دوشون  
بولبولە بئىنئىرسە دىلدە اؤتوشون  
سحرده سئوداسىز سولونماز اوغول

ئى اوغول سىن يورئىغىندە تاش اولما  
دونىايى ورسىلر ائلسىز باش اولما  
كيبىرلە، گورورلا آر كاداش اولما  
كوروموش پىناردان دولونماز اوغول

## اوتانماز

سنى گۇرسە ائشئىكلەر، اويوز ايتلر تانىردى  
تاش اولسايدى يئرئىندە موطلاكا اوتانىردى  
چىچىنك آچمىش چىركىنلر كول رنىكى جىغئىرىندە  
كوف بئىنىنى چىغئىردى كىم اولسايدى يئرئىندە

دىشلىرى نىن دىبىندە حالا اينسان ائتى وار  
يامياملار بىلە دئغىل سئىندىن داها جاناوار  
بئش عصىرلىك كىرىنلە سىمىسىياھ آكماكتاسىن  
هانكى يوزلە كىسپئىتسىز مئىدانا چىكماكتاسىن

يورئىغىنى ترك ائتمىش آرسىز گۇغوس كافئىسىن  
ايشتە اولوم ائىسئىندە جان ورييور نفئىسىن  
يوك مو هيچ حالىص دوشون، حايلين سوزانسىز؟  
مابعدىنە كويدوغون تاشلار بىلە اذانسىز

غايئىسىز اوتلار گىبى كارانلىكتا ياشارسىن  
گئلمئىشىسىن دونىايا، نە يوكسون نە دە وارسىن

ئى غافىلر غافىلى، هانى نئردە يولداشىن؟  
سنى يولسوز بىراكتى، يوللاردا آر كاداشىن

كۆكون، گۆودىن كالمادى، داللارىن ائلسىز، كولسوز  
بىر سنى كالىدىن مئىدانا ياپايالىنىز و يولسوز  
باک اينىيور گۆزونه كارانلىك پئردە پئردە  
هانى ايشىك اؤنونده و سئودىغىن يول نئردى؟

## آيرىلىك آكشاملارى

باكىشىندا حوزون وار، حاسرئت دولو كوچاغىن  
غوربئت ائلىن باغرىندا اؤكسوز توتئر اوجاغىن  
توتوشورسون، يانارسىن بومبوش كالان كوللاردا  
نە آجىلار ياشارسىن كىمسە يوككئىن يوللاردا

بىلىيوروم ائسمىيور روزگارلار اىلىك اىلىك  
بئكلىمئلر بوشونا بىتمئىجىك آيرىلىك  
بىلىيوروم ايسلاندى، ياشلا دولو گۆزلرىن  
بىنە دە يورئىغىندە، دوعلاردا سۆزلرىن...

بن دە بوردا چارسىز آدىنى انماكتايىم  
اينان كى اچتئىن اچچە بن دە هئپ يانماكتايىم  
بىر بن دوشتوم دئردىنە، آرىيوروم كوكونو  
باشىيوروم گۆنلومدە سئىسىزلىغىن شوكونو  
آيرىلىكلار آكشامى عاشىك اولدو زامانا  
دىرىلدى آغرى، سىزى سىغىندى هئپ آمانا  
بئنىم دە يورگون دوشتو يوكوشلاردا هر حالىم  
كالمادى دىزلىمدە گونه گولئىن مئجالىم

دىلە گئلىدى دىرلىرىم، چىللىرىم اوباندى  
اوفكومداكى اوموتلار سنده اوموتسوز ياندى  
زور زامانى زورلادىم، يارىنىما يار ائتتىم  
گۆزلرىنى گۆرمئىدئىن گۆنلومە دىيار ائتتىم

سن گىدئىركئىن سوسادى يورئىغىمدە نفئىسىم  
گونومه سئىسىزلىغى سوندو گۆنول كافسىم  
گۆوردى سانجىلارىم گۆيه چىكتى هر آهىم  
سنى سوردو گئجئىمە هر شافاكتا صاباحىم

## گۈنلۈمۈ آلامادىم

گۈنچىيۈر كىتىن يانيندان سىلام وردىم سومبولئ  
گۈزلىرىم گۈلىستاندا تاكىلدى كالىدى گۈلە  
بىر بىلىنمىز عالمده ياناراك دۇندوم كۈلە  
يورئغىمى اۈزگۈرجه سئودايا سالامادىم

پارامپارچا اوتاغىم توپارلانماك نافىلە  
بىراكتى گىتتى بئنى بئكلئدىغىم قافىلە  
گون گۈرمئدىم يىللارچا اويالاندىم لاف ايله  
بن بنىملە بىر گئجه كوئنومدا كالامادىم

قارا يازدىم آدىمى سۈى آدىمى سئل آلدى  
كىملىغىمى كاپىتتىم يارنىم يارىم كالىدى  
اۈزۈمۈ بولدم دئركىن ائللرىمدئ ائل آلدى  
بىر حايلده حال اولدم دئرىنە دالامادىم

كئندى چاتىم آلتىندا كئندىمى آرىيوروم  
قدرىمدئ كوركاراك يارىنا وارىيوروم  
ائن محمور آكشاملارا دونومو سوروييوروم  
وفالى يىللارىمدان بىر لاحذا چالامادىم  
بىر كئز اولسون بو باشىم يارىنە ياسلانمادى  
كورا دوشتو ياغمورلار ياناغىم ايسلانمادى  
كالپلر، سىرلار اوسلاندى، گۈزلىرىم اوسلانمادى  
گولومون ناطارىندان گۈنلۈمۈ آلامادىم

## ساي كى

آى آكشامى سايىكلار، گئجه گوندوزدئن بىكار(سوباي)  
كار كاپاتىر كىرلىرى ياغمورلار يازى بىكار  
دنىزلرده دالگالار دىبە اينئر و چىكار  
ساي كى بن دە اۈيلئىم بىر الم ين ائلىندە

داغدا دىل يوك، يول يارالى بىر آسلانى آغىرلار  
سئونلرە سئس ورمئز سئودالارى ساغىرلار  
ساورولور ساغا-سولا كۈلە دۈنموش باغىرلار  
ساي كى بن دە اۈيلئىم بىر سحرين يئلىندە

كورا باتمىش بىر عۈمور بئش يوزلرى بىنلىيور  
گۈيە دىكمىش گۈزونو يئريوزونو دىنلىيور  
بىر حاستا پارامپارچا، اينىم اينىم اينلىيور  
ساي كى بن دە اۈيلئىم بىر كمانين تئلىندە

سارايى سىرچاداندى؛ سولطاندى، پادىشاھتى  
آيرىلغىن آجىسى تارومار اتتى تاختى  
يار اولمادى گۈنلۈنە بىر غرىبىن كۈر باختى  
ساي كى بن دە اۈيلئىم بىر سئودانين سئلىندە

سانكى كانى كالمامىش دامارىندا آكاجاك  
گۈزلىرىنى آچىپ دا مجالى يوك باكاجاك.  
نئسى بوغوم بوغوم، ها چىكتى ها چىكاجاك  
ساي كى بن دە اۈيلئىم بىر عاشكىن عئلىندە

## حاستا (مريض) روح

### كىيىرلى بوتون حاستا (مريض) روحلارا ايتحاف

#### اولونور ...

اى اينسانين كئندىنى (اوزو) اينسان اوستو سايانى  
بىلمىيوروم كىم كاردى سنين ماغورور مايانى  
كورولموشسون كۈشه يە كادىلارچا كارارلى  
بارى بىر كاج سۈز سۈيلە، اينسانلىغا يارارلى

بئلكى بويوك آدامسىن، بئلكى باشلاردا باشسىن  
لاكين ائلدە گول دئغىل، يورئغىندە بىر تاشسىن  
هيج اولمازسا دوز اوتور، آدام گىبى آغىر اول  
هر سۈزە كولاك ورمە بىرازچىك دا ساغىر اول

سانما سنين كاينات، هر كسىن بىر آيى وار  
هر غرىبىن، يئتمىن، يوكسولون دا پايى وار  
يىلدىزلار يالنىز سئندئ، يارئىندئ سۈز اتتمئز  
گونئش دوغار عالئمه سنى، بنى گۈزانتتمئز

كرال گىبى كالكارسىن كورا دۈنموش يئرىندئ  
كىلدان، تويدئن ظافره دۈنئرسىن سئفئرىندئ  
باشىن دۈنئر يوكسئكتئن كايالاردان كيارسىن  
سورونوركئن يئرلرده زولو نىشان سيارسىن

بیر آغاجین سئوداسی دالدا چیچئک، یاپراکتیر  
اینسانین ائنی، بویو؛ باشی، سونو توپراکتیر  
یوکسئکلره یاسلانیپ نه اومارسین پوسودان؟  
سن ده وار اولمادین می بیر داملا بیاض سودان؟

ئئدئن توتماز ائلرین، تئغئت گئچئر بیر ائلی  
بو سنین یاپتیغینی اینان یاپماز بیر دئلی  
باکیشین باشکا ائلده، باشکا ائلی سیغارسین  
بو حالینله کوفلئتمیش، کیرلی کیبیر کوکارسین

حاستا (مریض) سین حالین حاراپ، سن دئغیلسین فارکیندا  
کیشیلیغین کایب اولموش بو دوزئنین چارکیندا  
بئلکی کیمسه گؤرمئدئن بیر ماکامی چالمیشسین  
بیر بوشلوقا دوشئرئک یئرسیز، یورتسوز کالمیشسین

زامان حالا گئچ دئغیل، کالک آیاغا توپارلان  
دؤن آصلینا اینسان اول همن بیکان و آرلان  
گؤزون باکسین گؤزلره، یوزون گولسون یوزلره  
این آرتیق یوکسئکلردئن ائنگینلره، دوزلره

سن کی یوجا وارلیکسین یئریوزونده یوک ائشین  
وار اولوش سببیسین گؤکته آیین، گونشین  
سئس ورسن سمالارا تا اوزاکتان، دئریندئن  
بیرتیلیر کارانلیکلار ان زیفیری یئریندئن

سئن عالمین عیلاجی، روحلارین معراجیسین  
حایاتین حیثیتی و شعرفین تاجیسین  
موشتولا ظافئرینی موتلولوقا وطن اول  
کورول هایدی تاختینا گؤنوللره سولطان اول

### مئر مئر ایشچیسى

یاد ائلده یابانجیبیم یارنیم یوک، یاریم یوک  
توپراغیندا، تاشیندا بیر مزارلیک یئریم یوک.  
یورویوروم یوللاردا یالین آیاک، باشیم دیک  
هر آکشام آریبوروم سیغیناجاک بیر گئدیک

بیر مئر مئر ایشچیسیم، مزار تاشی یازاریم  
سونسوزلوقون سیررینا صاناتیمی کازاریم  
باضعن آیا دالاریم داغ گیبی دوروشومدا  
باضعن یئر گئرئیریم هر چئکیچ ووروشومدا

اجل باکماز کیمسنین یاستیغینا، یاشینا  
گوزل، چیرکین دئمئدئن تاشی دیکر باشینا  
ین بیلیریم نئرئدی، ناسیل سؤندو اوجاکلار  
و هانگی گؤنوللرده بومبوش کالدی کوجاکلار

ساراریپ سولدوغوندا یئر دوشئر یاپراکلار  
بیر عؤمرون باهارینا کوجاک آچار توپراکلار  
یاپالانیز روحلارا آجیلار گیزلی گئرئر  
بن آچاریم دردلری اوکوروم بیرئر بیرئر

یورئکلر یارانیر، یارالار کابوک باغلار  
کورا دوشئر آنالار سینه لر سئسسز اغلار  
باضعن بیردئن کاراریر آیلنلاردا یازیلار  
سیزیم سیزیم سیزیلار سمالاردا سیزیلار

سای کی آکشام و دوشتون گئجئیی گیبیمئدئن  
سای کی گؤچتون دونیادان ائلودا دییمئدئن  
باشینا، آیاغینا دیکیلینجئ ایکی تاش  
یانیندا، یاکینیندا کیم اولور سانا یولداش؟

بن اغلاریم تاشلارا یاسلانیریم یارین دا  
آووتوروم گؤنلومو گؤنوللر دییاریندا  
یورئکلره کار اولور، یاغور اولور یاغاریم  
و توپراغین باغیریندان سئوگیلری ساغاریم

گون گئچئر، زامان ائسکیر، سونوما سون ائکلریم  
سونسوزلوقون سسینی سون دوراکتا بئکلریم...  
بیر مئر مئر ایشچیسیم، مئر مئر دیر آرکاداشیم  
بیر گون اولور بیر مئر مئر بنیم ده مزار تاشیم

## حسین شرقی دره جک سوی تورک

(تورکیه تورکجه سینده شعرلری)

### دوعانا ایحتیاجیم وار

گولوشون سنسی عیلاچ گیبیدیر  
 روحوندان چیکان نور، تفک ائلترینه ساچار  
 دوعادا ائلترینی گوکلره کالدیراسین سنوگیلیم  
 گوکلر سنی دینلر، بئسه سنی  
 گوکلردکی آله، یئرده کی سن مئلغیم  
 سنین دوعالارینا ایحتیاجیم وار سنوگیلیم  
 ائدرسین بانا دوعا هنر گون بیلیریم  
 نفئسین تانری نفئسیدیر  
 کونوت توتان ائلترین عاشیک یورئغیدیر بیلیریم  
 سنین دوعالارینا ایحتیاجیم وار سنوگیلیم  
 سنین نفئسینه ایحتیاجیم وار سنوگیلیم  
 تانرییا بئنی یالوارپ دیلندیغین زامان  
 کئندینی اونوتوپ، وارلیغیندان گئچئرسین  
 حایاتینی کئندین ایچین هیچ بیلئمزسین  
 سن بئنیم ایچین دوعا ائدرسین  
 سنین دوعانا ایحتیاجیم وار سنوگیلیم  
 دوعام سنینله اولسون، تانریم یانیندا دورسون  
 عیلاچلارین شیفا اولسون  
 سنین دوعانا ایحتیاجیم وار سنوگیلیم  
 ماغلوب اولما اهل ایمانا؛ شیطانا  
 حایات گوزئلدیر سن بیل اینان بونا  
 ایناندیکچا گوچلغنه جئک، ایچینده کی کیملیک سن

سن بیلدیکچه تانری سنوئجئک سنی  
 ائلترین کونوتتا دوعا ایکن  
 دوعانا ایحتیاجیم وار سنوگیلیم!...  
 ندن اوزاغیز یاکینکن بیز  
 گئل دییه... گئل دییه جانیم بئکلئدیم  
 اویکولاریمی اونون تئلترینده ائکلئدیم  
 سیمسییاه بئمبئیاض، هنم ده کاریشیک  
 جانیمدا کی او سنوگینی  
 گوزلریمده گوز یاشلاریمدا  
 بولوت فوتوغرافلاریمدا  
 یاغمور یاغاراک دویقولاریمی  
 ایچیمده سورقولادیم...  
 سنی سنومئک بو کادار زور  
 هنر شئی بیر شئی آنلاتیور  
 آغلاماک یئتمییور، اؤلئمئک بیتمیور...  
 زئیتین داللاری نین سیراسیندا  
 سیر ائدرکن سنین دوداکلاریندا اؤپوشلریم  
 بیر اینجی تئک ایچیمه سوزولویور  
 آرتیک کورودو یاش گوزلریمده  
 یاکینکن ندن اوزاک بیز...  
 یوموشاک پاموک یورئغیمه  
 باسییور زامان  
 سئرت تاشلار، آغیر چئکیور آجیلار  
 اوتانییوروم سنوگیمدن  
 اوففف اوففف بو نه اویکوسوزلوک



اوفففف بو نه طولوم  
 ماوی گۆیون، یشیل اورمانلارین  
 قیشین سویوغونو  
 سیمسییاه داغلارین باکیشی اوشوتور بئنی  
 بیربیریمیزه ساریلاراک یاشاماک عاشک  
 زور گئلیر صاباحلار هئپ بانا  
 بونون آدی عاشک  
 کۆکونو... کۆکونو اویدوغوم یئرلردن  
 ایزینی دولاشتیغین یئرلردن آلیریم آنجاک  
 دنیاداکي ائن موقدس شئی سئومئک  
 بیتمین حاسرت کوکونو  
 مولانانین دئدیغی گیبی  
 اویودوغون یئرلردن آلیریم  
 سئو- سئو- سئو سئو گیده دیکئن گولئ چئوریلیر  
 دویاریم سندن...  
 سئوئرنک اؤلئمک،  
 آنجاک بیتمیور بو حاسرت  
 اؤلورکن یوزونه گولومسئمئ گئلیر  
 توکنمیور آجی  
 بونون آدی عاشک  
 سانیریم سئومئک  
 سانیریم سئومئک بیتمز بو ویرانه ده  
 باضعئن عاشکی اینسانلار ایکی اینسان آراسینداکی  
 اؤلوم سارمیش دالاریمیزی  
 عاشک ایکی اینسان آراسینداکی فیکری ایدئولوژی علاکادیر  
 بو نه کئیفتیر، چئکیوروز بیز  
 ایکی اینسان بیر یئری بیر شئی دوشونه بیلیرسه  
 ایچیم عاغلییور بئکلی ده سئوگیدن  
 ایکی اینسان بیر طایباتان وضعیئت آلابیلیرسئ  
 سوسوز سوسوز یورئغیمدن گئل ائیلییوروم  
 ایکی اینسان بیر شعیردن  
 یورئغیمدن شیکایئتچی  
 بیر موزیکتن کئیف آلابیلیرسئ  
 ندن اوزاغیز، یاکین اولورکن بیز!...  
 بونون آدی عاشک ایدی

## عاشک

عاشک باهارین ائن گوزئل سیجاک دویگولاری  
 عاشک یازین اینسانلارا وئرئجئک بوتون سئوگیلری  
 عاشک سون باهارین یاپراکلاری  
 عاشک ایچیمیزده کی کوچاکلاشاراک

## بئنییم سئو دیغیم

نه گوزئلدی  
 بو گوزئل پاییز گئجه سینده  
 آغاچلار ساپساری سارارمیشتی

ھئلە دە... ھئلە دە شو بىر كاچ گوندور  
 ناسىلدا آلتىن سارىسىدى  
 نە گوزئىلدى ياپراكلار  
 ناسىل كى بىردن توتوشتو ھاوا  
 روزگار ائىستى، ياغمور ياغدى  
 او ساپسارى ياپراكلار  
 بىرر بىرر يئرلرە دۇكولدى  
 شاعىر اىستىيوردى كى دولاشسىن، باكسىن، يازسىن  
 نە گوزئىلدى آدامىن گۇنلۇنو  
 ھوسونكار ائفسانە وى شىكىلدە ائفسونلۇيوردى  
 شىكار ائدىيوردى آدامىن گۇنلۇنو  
 اوياندىردى حىسسىنى  
 او دىنيزىن كوكوسو  
 داغىن مئھى، آغاچلارنىن قىش اويكوسونا گىدىپ  
 بىر داھا دا اوياناچاك اويانماياچاك  
 دونىادا نە لر اولاجاك  
 بىر داھا يئمىئشىل اولاجاك  
 بۇيلە بىر حس  
 بۇيلە كۆورئك بىر حس  
 يورئغى ساران بىر حس  
 اۋيلە كى اينسانىن سئوگىسىندىن  
 حاسرت كوپايردى ايچىندە  
 اونو ياشادىم بو گونلردە  
 اوزاك اولماك دوستلارى گۇرئمئك  
 ايچىندە بىر حازان پايىز روزگار يىلا بئرابئر  
 آياغى باستىغىمدا دا داغ ھىشىلتىسى گئىلدى  
 چونكو اوستونە ياغمور ياغمىشتى  
 بىليرمىسىن نىيى ياغمىشتى  
 اونون ايچىن كى او ياپراكلارى  
 بىر داھا توپراغا دۇندورئجئك  
 و او آغاجى اوندىن قىدالاندىراجاك  
 بىر داھا ياپراک وئرجئك  
 بىر داھا مئىوئ وئرجئك  
 بىر داھا چىچئكلئنه جئك  
 ھئر شئى بۇيلە  
 دوستلوك بۇيلە حايات بۇيلئدىر  
 باكارسىن تا گئدىر-گئدىر  
 گۇزون ايشلئدىكچە گوش باتار  
 آما بىر كارانلىغىن جىغئرى سۇكولور بىر صاباح كالكار  
 اوفوكتان ياريلير باغىر  
 گۇرورسون آيىن دا بىر تئبئسسومو اولور  
 صاباح آچىلير و كارانلىكتان علامت كالماز  
 اودا داغلارنىن باشىندا چئر اولور، دومانىن اولور  
 او دومانىن ھئىبئتى بىر كارا اولور  
 آدامىن ايچىنە دولار  
 اونو ياشادىكچە باكتىكچا ذئوك آليرسىن  
 اونو گۇردو كچە لذت آليرسىن  
 اونو گۇردو كچى اۋزونه دالارسىن يورئغىنى سۇكئرسىن  
 گئچمىشىنى تارارسىن...  
 نە بىلئىم

آكار باضعن غيرت داماريندا آكان كان گيبي  
 فيشكيريپ يورثغيندن باشينا وورور  
 لاپ بئيني نين اورتاسيندا بير اذان سئسي گئليپ  
 سني بير شهادته بير اؤلومه  
 بير جئنگاوئرليغه ساليپور...  
 او كورتولوشتور  
 كورتارماك ايچين كورتولوش ايچين  
 اينسانليغي ايچيميزده اولان او ذاتي عاليني  
 كييري نقرتي ظولمو سيئمي  
 يئكسان ائتمك يئرinen  
 ايچيميزدكي او ايشيق دوغار  
 ائبي دومانلار  
 ائبي دومانلار چئكيلين  
 بئنيپ سئوديعيم  
 ايشيق گيبي دوغسون اورادان!...

نه باشارسان اونو ياپارسين  
 زيروئلره اولاشماك ايچين  
 اوزاكلاردان باكار باكار اينسان  
 داغلارين هئيئيتينه شاشيرير  
 اونلارين لوگار و عزامتينه حيران كالير...  
 و دوزلري گئزيپ  
 داغلارين باشينا هئپ حيرانليكللا باكتيك  
 اونون ايچينده دونيانين بو داغي  
 دونيانين بو حاسرتي  
 دونيانين بو سولگونلوغو  
 دونيانين بو چيچئغي  
 دونيانين بو مئشاكلاتي  
 دونيانين بو كئيفي  
 دونيانين بو ناسيل دئييم كي  
 بو تومارلاماسي، هوئسي

كيزيل دوراني، پاخير دوراني، داش دوراني  
 سو دوراني آكار ايچيميزده يول گيبي...

گئدرسن هئي يوللاري گئدرسن گيدرسين  
 نه كادار ايستترسن گئدرسين  
 هيچ دونيانين يوللاري بيتمز  
 دامارلاريميزدا آكان كان كادار  
 كيلومترلر كادار  
 ايشيق ايلي كادار اوزار  
 لاپ پلاتونلارا گيريپ چيكارسين  
 اوزوون ايچينده دامارلاريندا



## آشیق صیاد جعفرزاده کلیبر

### اونودمارام



سلام اولسون سنه آشیق  
صیاد جعفرزاده کلیبر لیدن الله  
سنی آذربایجان اولکه سینه  
چوخ گورمه سین سنه اوزون  
عومور جان ساغلو قو آرزو  
اندیرم خوش اولاسان سنی.

سنی منه تانری دایاق  
یارادیب

دکتر حسین سنی من اونودمارام  
حیاتیمده منه تک ایز نشان سان  
دکتر حسین سنی من اونودمارام

یازارام تاریخه آدین بیلین سین  
کیم خاینین اولسا کوکو سیلین سین  
یخده اولسا قلبی سنه ایلین سین  
دکتر حسین سنی من اونودمارام

حله بیلاجاقلار بویوک اینسان سن  
مولانا تک حافظ کیمین دیوان سن  
بو آذربایجانا نبی تک جان سن  
دکتر حسین سنی من اونودمارام

فرهاد تک داغلارین سوکنی سن  
حاق کلام آرایه توکنی سن سن  
حقیقت عالمین مکانی سن سن  
دکتر حسین سنی من اونودمارام

ایسترم تانریمدان سنی ساخلا سین  
سنله منی آذربایجان ساخلا سین  
حاق دئیرم کلامیمی حاقلا سین  
دکتر حسین سنی من اونودمارام

طبیب دریا کیمین جوشور قارداشیم  
اوزاقلانسان قلبیم اوشور قارداشیم  
مرد ایگیت نامردی بوشور قارداشیم  
دکتر حسین شرقی من اونودمارام

اینسانلاردا بوخاینلوق ندندی؟  
بئله اولسا باغیریم باشی زدندی  
کیم قالاجاق هامی بیلین گئنددی  
دکتر حسین شرقی من اونودمارام

دانشیرام شعر ایلین الله دیر  
چکدیگیم اوره گده همیشه آه دیر  
دئمه سینلر مظلوملار بی پناهدیر  
دکتر حسین شرقی من اونودمارام

قوخما گینان بیزه یاردی تانریمیز  
قالاجاق سیز تاریخ بویو یادا سیز  
گل ائداق خدمتی خالقیمیزه بیز  
دکتر حسین شرقی من اونودمارام

خوشو گلیر بوتانرینین اینساندان  
خوش او شخصه گئچدی وطنه جانندان  
اولمز ایتمز دئییم او ستار خاندان  
دکتر حسین شرقی من اونودمارام

بو طب شاعری علمدار وئریب  
رمز روموزاتی منه سویلیب  
حسین قارداشینا جان فدا ائدیب  
دکتر حسین شرقی من اونودمارام

یازدوم اون ایکی بعیت شعری حسین جان  
بوایشه آلورام خدادن فرمان  
صیادام وئره رم حاق یولوندا جان  
دکتر حسین شرقی من اونودمارام



## صنم زنگانلی

### حسین شرقی

نئجه وصف ائدجم ، من آخی سنی  
آیلا گونشی کی وصف ائتمک اولماز  
تورکون دونیاسیندا ، دنیز اولوبسان  
بحری تعریفی له ، دولدورماق اولماز

علمیندن نقدر دئسه لر آزدی  
توراندا موسیم لر همیشه یازدی  
کولتورو قورویان شعريله سازدی  
بیلگی آغاجینین ، گوللری سولماز

ای صنم عالمده ، نه دیر کی فرقی  
دونیا دستک له بیر ، هر زامان غربی  
شرقی اوجالديبسان ، ای حسین شرقی  
عالیم لرین یئری ، هئج زامان دولماز.

### آشیق صیاد جعفرزاده کلیبر

دوستلاردان فواہش ائدیرم بو شعری تمام گروه ده اولان  
دوستلاریزه یوللاین تا بو آشیقلا رین، قاهیملاری، قیپله لری  
واولدرلی بیلسینلرکی تاپیلار بیرگون آله بنده سی بونلاری  
تاریفه اونورولماز بیر هاق کلام تکین ثبت ائدیرمن کلیبرلی  
آشیق صیاد بالابان وسورنا صنعتینده اولمز ایتمز استاد جعفر  
قولونین اوغلییام منیم هنرمند آتما رحمت سیزه بان ساغلی  
اینشالله .

### یادان چیخماسین

قاراداغین قدیم آشیقلا ریندان  
یازیرام دفتره یاددان چیخماسین  
عباس آباد کندی آشیق رسولدان  
یازیرام دفتره یاددان چیخماسین

وینه ده یاشایان آشیق عین الله  
او حیدر کانلیلی آشیق خیرالله

آشیق عبدالعلی جانانلی والله  
یازیرام دفتره یاددان چیخماسین

هومان دا آشیق محمد آدلی  
احمدلیده آشیق حیدرده دادلی  
شیخ حسینده آشیق عباس ماراقلی  
یازیرام دفتره یاددان چیخماسین

شجایلیده آشیق رشید وار اولسون  
کیمسه حاققی سویلمسه خار اوسون  
آشیق جعفر سفرلیده جار اولسون  
یازیرام دفتره یاددان چیخماسین

آشیق فتح الله ده قیه باشیندا  
آشیق پولاد تاج تک زرنه قاشیندا  
گئتدی بودنیادان یتیمش یاشیندا  
یازیرام دفتره یاددان چیخماسین

آشیق اوروج آشیق نادر خالانلی  
یازیرام شعریمی اونلارا جانلی  
سیدلرده آشیق ملک آدسانلی  
یازیرم دفتره یاددان چیخماسین

آشیق همت مولوکده فایده لیدی  
آشیقلیق علمینده چوخ قایده لیدی  
کلیبرده مشهور آشیق علی ایدی  
یازیرم دفتره یاددان چیخماسین

لته دیده آشیق حسن واریدی  
سوزده درین کمالی بیر سریدی  
نوجه ده ده آشیق عزیز زردی  
یازیرم دفتره یاددان چیخماسین

آشیق اسفندیار هاسین کندیندن  
اوزبتده یدالله آشیق فندیندن

آتالار یا آنالار گۆز یولا تیکمیش گوده جک  
تانی نین بؤیله مراسمه نظارت لری وار  
کیمسه یولداشلاری یاد ائيله مه سین تک جانینا  
هامی نین سئودیگینه سونسوز ایرادت لری وار

سئوین همده سئویلین، سئوگینی بول بول یارادین  
سئویلن قیلرین چوخلو ملاحظت لری وار  
بو مراسیملر اوزون ایللر اولوبلار بیزه یار  
مینجه ییللار دا کئجه، بوللو شرافت لری وار.

Gülsüm GÜLMEZ

ÇATALOLUK'TUR BENİM KÖYÜMÜN  
ADI

Çatal akan olduğundan, alır adını  
İçen bilir serin serin, suyun tadını  
Düvenle sürülürdü, buğday harmanı  
...!Çataloluk'tur benim, Köyümün adı

Tanrıkulu tepesinde, açan çiğdemler  
Düzlüğünde boy veren, sıra zeytinler  
Hayran olur köyümü, gören yarenler  
...!Çataloluk' tur benim, Köyümün adı

Tadı damağımda kalan, salça ekmeğim  
Tahta beşiğimde, sallanıp belendiğim  
Kâh kederim, kâh kaderim dediğim  
...!Çataloluk'tur benim, Köyümün adı

Hatıralar düğüm düğüm boğazımda  
Akşamı başkaydı, sabahı başka  
Şimdi hasret kalan, sese sadâya  
...!Çataloluk'tur benim, Köyümün adı

SEVDADAN YANA

Keskin bir bıçak gibi  
Keserken nefesleri  
Eylül'ün deli mavi gece ve gündüzleri  
Karşı yamaçlar da yankılanır  
... Sessizce huzurun çığlık sesleri

اینان گندمز بونلارمنیم دیلیمدن  
یازیرام دفتره یاددان چیخماسین

آشیق صیاد یازدی آشیقلا آدین  
اوخویوب بیله سیز سوزلرین دادین  
تاریخ اونودماسین مردلر فریادین  
یازیرم دفتره یاددان چیخماسین

اکبررضای (سسسیز)

چیلله

چیلله آخشاملاری نین چوخ گۆزل عادت لری وار  
ائلیمین تاریخی نین شانلی سعادت لری وار  
میلتین قلبی دولور موتلولوغا شادلیغا چوخ  
بوگون اینسان اولانین چوخلو کرامت لری وار

وارلیلار یوخسولو یاد ائتمه لیدیر، آز یادا چوخ  
بو ایشین جنته مینلرجه دلالت لری وار  
گئجه سی بویلو اوزوندور ایچی عشقیله دولو  
بوتون اینسانلارا چوخ بوللو سخاوت لری وار

عادت، عنعنه سی، رسیم لری تاییسز دیر  
بو حیاتی ندادینا، آرتی ظرافت لری وار  
قاریزی هم یئمیشی، اینجیری هم کیشمیشی بول  
مئیوه سینده جان آلان جانلی طراوت لری وار

هامی شاد اولمالی دیر آزیغینان چوخلوغونان  
شاد ائدیب شاد اولانا تانی رضایت لری وار  
یاد ائدین هم باجینی قارداشی هم دوست تانیشی  
یادی دا یاد ائده نین چوخلو نجابت لری وار

چوخ قدیمدن قالب اینسانلارا بو، یول یؤنتم  
قوجایا هم جاوانا چوخلو حیكایت لری وار  
"سسسیز" اولماز بو ائلین خالقى عزیز گونلرده  
هامینین بیریرینه بوللو، رفاقت لری وار



ساریشین گولش قاباق جاوان بیر کیشیدی. منی  
گۆرچک تاختابدن (توکانین بیر گوشه سینده فرش  
دزگاهی واریدی)، او موشتری اولمایاندا فرش  
توخویاردی، ائنیب دئدی: جورتان قیز نه ایسترسن؟  
او، منه نم نییه جورتان دئییردی!

بیر لئتیر نفت! دئییب، بیر قیرانی اونا طرف اوزاتدیم.  
پولو آلیب چیرکلی توکلو شالواری نین جیبینه قويدو.  
نفت بوشکاسی توکاندان ائشیکدهیدی. بوشکانین  
اوست طرفیندن بیر تنیکه تولومبا، بوشکانین یانداکی  
دلیگیندن، ایچینه اوزانمیشدی. مشه یونوس بیزیم  
نفت چلله ییمیزی تولومبانین لوله سی نین آغزینا  
قویوب، او بیر ییله تولومبا وردو. نفت شیررا- شیر  
فیشارلا چلله یه دولدو. نفت قوخوسو هر یئری بورودو.  
اوشاق لارین اویناماق سسلری منی، ائله واله  
ائتمیشدی کی، هاردا اولدوغومو اونوتموشدوم.

نفت چلله یی نین، اوستوده نفتلی اولموشدو دئییه سن!  
مشه یونوس اونو ائله اوجور الیمه وئریب دئدی:

- بویور حاجی قیزی! آغاوا سلام یئتیر (او هئش  
واخت بیلمدی من آتما آغا یوخ آجان دئیهرم). بو  
سس منیم روحومو اوشاق لاردان آیردی. نفت  
چلله یینی آلیب، قاچدیم ائوه ساری. قاپیدان آنامی  
سسله دیم. او گلیب، منی هؤله وار گؤرونجه، اوشاقلارلا  
اویناماق هوسینی گؤزلریمدن سئزیم، تکجه دئدی:

- مواظیب اول هم ده تئر گل ائوه.

آتایلا آتایلا اوشاق لارا طرف قاچدیم.

بیز او محله یه گلنده اوردان تزه خیوان ورولموشدو.  
برکسیین دئییه، خیوانا باشاباش قوم تۆکموشدولر.  
دئییردیلر بیر ایکی گونه آسفالت ائللرلر.

Bıraktık rüzgarları

Bıraktık

...Hoyratça dövsün diye dik yamaçları

Öyle ya

Avare sallanırken hunharca

,Kıyametin en kopmuşunda

Kaldırıyor kader

...Hayatın yükünün en ağırını bir anda

Seyre dalarken

Karşı dağların dumanlarını

Kırlardaki ağaçların hışırtısı

Ağaçlarda ki kuşların cıvıltısı oldu

...Gün doğumlarımızın aynası

Zaten

Zaten başka da bir dileğimiz olmadı

Hayattan

Öperken kıvrım kıvrım kirpiğinin

...ucundan

Lal oldu dilimizde velhasılı

...Mutsuzluğa dair ne varsa

,Şakıdı diller huzurdan

...Sevdadan yana

Karışırken kahkahamız

...!Bir uçtan uca

## ذکيه ذولفقاری

اوشاقلیق خاطره لریمدن

## بنؤوشه، بنده دوشه!

یایین ایلک آیی، کوچه باجادا اویناماغا ان او یغون  
واختدیر. اوسته لیک یئنی ائوه، یئنی محله و یئنی  
دوستلار، یئددی سککیز یاشیندا بیر قیزی کوچه یه  
چکمه یه گوجلونندن لردیر.

ناهارا بیر ایکی ساعات قالان، گؤز-گؤز ائله ییب  
آنامدان گیزلین قاپیدان چیخیب کوچه یه گئتمک  
ایستدیگیمده، آنام قولومدان توتوب دئدی: بالامسان  
گئت یونوس باققالدان بیر لئتیر نفت آل گل، ناهار  
قویورام پیله ته نین نفتی یوخدو.

کؤنولسوز نفت قابی لا بیر قیران پولو آلیب، چیخدیم.  
باققال توکانی بیزه چوخ یاخینیدی. مشه یونوس

ایکینجی دفعه منیم آدییم دئییلدی. من چوخ هیجانلا، دوستلارین تشویقی له دابانا قوت قاچدییم، اونلارین زنجیر کیمی مؤحکم آل لرینی قیریب کلهم اوسته یئره گلدیم! دوستلاریم هیجاندا قیشقیریب آفرین آفرین دئییردیلم. من ده سئوینجک یئردن قالخیب آتیلدیم دوشدوم. او آندا اوشاق لارین بیر دئدی: ای وای!!! قان...

ایستی بیر شئی اوزومدن آشاغا آخدی و من آنلیمدا بتر آغری حیس ائتدیم. قیزلار اوغلان لار قورخودان هرهسی بیر یانا قاچدی.

محلهمیزده، اورهیی یوموشاق و مهربان بیر جوان اوغلان واریدی. او همیشه کئفلی اولدوغوندا اوشاق لار اوندان قورخاردی. او اوزاقدان منی گؤرک قاچیب گلدی، محبتله منی دیله توتاراق، تنز قاچیرتدی آنامین یانینا. اوردا یاراما میکوکوروم ووروب باغلا دیلار. او گوندن محلهمده آدییم قالدی بنؤوشه...

\*\*\*\*\*

## چیلله گئجه سی آذربایجان و چیلله قارپیزی یادگاری از دوران اساطیر

### دکتر توحید ملک زاده

یکی از قدیمی ترین مراسمهای رایج در آذربایجان که همچون جشن سال نو و یئنی گون ( اول فروردین) ارتباط نزدیکی با نجوم دارد مراسم چیلله گئجه سی می باشد که هر سال با شکوه فراوان در میان خانواده های آذربایجانی برگزار می شود. آمادگی برای این شب به یادمانندی از چندین روز قبل شروع می شود و با شب نشینی در آخرین شب آذر به اوج می رسد.

اساس این جشن هماهنگ با سال اعتدالی و براساس تقویم ترکان در زمان سلجوقی یعنی تقویم جلالی - به افتخار سلطان جلال الدین ملکشاه سلجوقی - موقع تحویل ماه جدی ( آذر) به قوس ( دی) پایه ریزی شده است. شب این تحویل، طولانی ترین شب

اوشاق لار منی گؤرنده، سئوینجک دئدیلم:

- آهان بودا گلدی، آدام چوخالدی، ایندی بنؤوشه اویونو اویناریق. بیز چوخ تنز ایکی دسته یه بؤلوندوک. ایکی دسته اولماغین اؤزونه گؤره موختلیف رسم لری واریدی. آما بیز بئله ائله دیک:

دسته باشی، اوشاق لاردان ایکی - ایکی آپاریب کناردا هرهسینه بیر آد قویوردو. مثلا، بیر قیزیل اولوردو بیر گوموش. سونرا گلیب او بیر دسته باشی یا آوازلا دئییردی:

### هالای هالای بی لری

### سالدیق سارای بی لری

### کیمه قیزیل، کیمه گوموش؟

او ایسه هانکیسی نین آدینی وئرسهیدی، او قارشی طرفه کئچیردی. بئله لیکله اوشاق لارین هامیسی عدالتله دسته لرده یئر آلیردیلار.

سونرا بیز چوخ فاصیله ایله بیربیریمیزین الیندن مؤحکم توتاراق خیواندا اوز اوزه دوردوق. اویونو هانکی دسته باشلاماغا، شئرسن خط آتیلیردی. بیزیم دسته باشی، گوموش پولو ( پولون بیر طرفینده شئر شکلی، او بیر طرفه ایسه خطیله یازیلان پولون مقداری اولوردو) الدهه ساخلاییب قارشی طرفه دئدی شئر سن خط؟ او بیر دسته خط دئدی. پولو گؤیه آندی. اونلارین شانسیندان خط طرفی یئره دوشدو، و اویونو اونلار باشلامالی اولدو. بئله لیکله اویون باشلادی.

بیزیم دسته اوجا سسله قیشقیرا - قیشقیرا دئدی:

- بنؤوشه...

- بنده دوشه.

- بیزدن سیزه کیم دوشه

- اشرف دوشه!

اشرفین آدی دئییلیمک همن، سورعتله قاچدی، قارشی طرفه کی اوشاق لار آل لرینی زنجیر کیمی ائله مؤحکم بیربیرینه یاپیشمیشدیلم کی، اشرف اونلاری قیریب کئچه بیلمه دی، اودوزدو. او چوخ اوزولوب گئتدی یاپیشدی او دسته دن.



روز بایرام آبی می رسد و مراسمات چهارگانه هر هفته در هر چهارشنبه شروع می شود. اهالی آذربایجان چهارشنبه اول را سو ( آب ) ، چهارشنبه دوم را اود ( آتش )، چهارشنبه سوم را یئل ( باد ) و چهارشنبه آخر را آخیر چرشنبه یا تورپاق ( خاک ) می نامند. از مراسمات جنبی و در عین حال اصلی شب چلله می توان نام برد:

۱- پای گوندرمه ( هدایایی برای فرزندان خصوصا نوعروسان) - رسمی که با جدیت و علاقه فراوان در آذربایجان اجرا می شود.

۲- چیلله قارپیزی و استفاده از میوه های قرمز رنگ برای سمبولیزه کردن خورشید، حلواهای مخصوص گردو و ...، آجیل و میلاخ

۳- گردآمدن در منزل بزرگ و بایاتی گویی، خاطره گویی، تاپماجا، داستانسرایبی حماسی نظیر کورواغلو در اثر گسترش رسانه های جمعی و خصوصا تلویزیون و سیاستهای یکپارچه سازی ملی، اخیرا کلمه یلدا به صورت همه گیر وارد فرهنگ و زبان ملل ساکن ایران شده که قبلا اطلاعی از یلدا نداشتند ولی در آذربایجان، ترکان این شب را « چیلله گنجه سی » می نامند.

+++++

### اعتقادات و باورهای ترکان باستان

تورکان قبل از اینکه به دین تک خدایی بگروند دارای عقاید دینی چندخدایی شامانیستی بودند (هر چند که این خدایان بصور ارواح و قدسین معرفی میشدند). مطابق این عقیده شامانی-کامی تورکان در روی زمین محلی که "ناف زمین" yerin "göbeği" محسوب میشد؛ درست در وسط آن "درخت صنوبر"ی "akçam ağacı" قرار دارد. نوک این درخت تا کاخ خدایگان تانری-ولوگان tanrı "Ülgen" که در روی آسمانها قرار دارد، می رسد و به این درخت "درخت حیات" " - hayat ağacı "Yaşam Ağacı" گفته می شود.



سال است و مردمان قدیم برای درمان ماندن از شب طولانی و در ضمن خوشحالی از تولد خورشید و نورانیت به جشن و پایکوبی می پرداختند.

در اساطیر ملل شرق، این شب را شب زایش خورشید می دانند و ارتباط آن با مهرپرستی مورد اتفاق تمام محققین می باشد. همچنان که تولد خدای دوموزی در میان سومریان در اول فروردین، با جشنی بزرگ یاد می شود. مهرداد بهار اسطوره شناس برجسته و پسر ملک الشعراى بهار معتقد بود که نوروز جشنی آریایی نبوده بنابراین چیلله گنجه سی نیز جشنی آریایی نخواهد بود.

آیین مهرپرستی در میان رومی های باستان نیز رواج داشته و آنچه قدرتمند بود که بعد از گرویدن رومی ها به مسیحیت، جشن زایش خورشید به جشن تولد عیسی مسیح تبدیل شد. بطوریکه امروزه ۴ روز بعد از شب چلله، مسیحیان میلاد عیسی مسیح را جشن می گیرند حال اینکه براساس شواهد جدی و حتی خود انجیل عیسی در فصل گرمی متولد شده است. حتی در سده ۱۷ میلادی، آیزاک نیوتن بحث می کند که روز تولد مسیح تنها به این دلیل انتخاب شده که با تحولات خورشیدی هماهنگ باشد.

در آذربایجان به سبب دارابودن زمستانهای سخت این عید و مراسم خیلی ملموستر می باشد. در آذربایجان، این شب آغاز چله بزرگ ( بویوک چیلله ) می باشد که ۴۰ روز ادامه دارد. سرما پس از ۴۰ روز زورش را می زند تا دوباره سرما را برجهان حاکم گرداند ولی گرم شدن زمین عمر چله کوچک ( کیچیک چیلله ) را کوتاهتر می کند و پس از بیست

صنوبر - سرو "akçam ağacı" جشن میگیرند (تقدیس میکنند). آنها به خدایگان تانری اولگن Ülgün بخاطر "پس دادن آفتاب" شکرگذاری کرده و دعاها میکنند. برای اینکه دعاها به خدای اولگن برسد و بخاطر اینکه یک سال را با خوشی بسر کردند در زیر درخت صنوبر (درخت حیات که به بهشت آسمان و اولگن وصل است) هدایایی میگذارند. ضمن درخواست از اولگن بر روی شاخه های این درخت صنوبر، پارچه هایی (چالما) با نذر (دیلک) و آرزوهای خوششان برای سال جدید می بندند....

مطابق اعتقادات این آرزوها حتما برآورد میشود. برای این عید ناردوغان (چلله) خانه ها و چادرهای ایلات تمییز میشود، لباسهای فاخر و تمییز به تن میشود، در کنار درخت آوازاها و موسیقی شادی نواخته شده و به رقص و پایکوبی پرداخته میشود. پیران، پدربزرگان و مادر بزرگان مورد بازدید قرارمیگیرند. (در بین میوه های خشک و تر، غذاها و شیرینی های بخصوصی هم پخته می شود).

این عید را اگر خانواده ها و دوستان با هم و در یکجا جشن بگیرند؛ بخت و اوغور بیشتری را می آورد. در این روز آنها که مریض هستند حالشان بهتر میشود، بی پولان با ثروت تر و خسیسان به دست و دل باز تبدیل میگردند. در زیر زمین خدای بدیها "ارلیک Erlik" که در عین حال برادر "اولگن Ülgün" هم میباشد در این روز به خوب و دست و دل باز تبدیل می گردد. او که مطابق اعتقادات ترکان، یک بالاپوشی پوستی، بر سرش کلاهی قرمز(گاهی وقتها کلاهی شاخدار)، بر پای اش چکمه های فذاقی و بر دست اش یک چانتا - کیسه دارد شروع به پخش کردن هدایای اش میکند. این لباس قدیمی تورکان با لباس بابانوئل مطابقت دارد. و گوزن برای تورکان سبیری مقدس محسوب میگردد. تورکان به این عید "عید صنوبر" = "چام بایرامی çam bayramı" هم میگویند. مطابق نوشته ها درخت "آق چام akçam ağacı" صنوبر کریسمس تنها در آسیای مرکزی



این درخت حیات بصورت موتیو بر روی قالی ها، پارچه ها، گلیم ها، آثار معماری و قبور متبرکه و سنگ قبرها، مهرها، لباسهای رسمی و جوشنهای جنگی و دیگر آثار هنری ترکان دیده می شود.

تانری اولگن Ülgün (قوروجو) خدای محافظ انسان ها است، او را با ریشی بلند و با جبهه ایی بلند بر تن در قصر خود در آسمانها نشسته است و از آنجا شب، روز، آفتاب را هدایت می کند. در بین تورکان آفتاب بسیار مهم و مقدس است. بر طبق اعتقاداتشان، کوتاه شدن شبها و بلند شدن روزها از شب آخر آذر (۲۲ آزالئق - دسامبر) با جنگ آفتاب با شب شروع میشود. بعد از یک جنگ طولانی آفتاب، بر شب پیروز میگردد.

این، دوباره زاده شدن آفتاب؛ در بین تورکان به عنوان یک "تولد دوباره" آفتاب یک عید محسوب میگردد. اسم این عید "ناردوغان" "Nardoğan" است. "نار-دوغان" "Nar-doğan" یعنی "nar = آفتاب" و "doğan / توغان = توغان toğan = زاییدن". به این عید هم چنان "چام بایرامی Çam Bayramı" = "عید صنوبر- سرو" هم گفته میشود.

مطابق نجوم از آن شب به بعد روزها شروع به طولانی شدن و شبها شروع به کوتاه شدن می کنند. و این ظفر آفتاب و تولد دوباره آن را نشان میدهد. ترکان این پیروزی را بصورت جشنی بزرگ در زیر درخت

### خط عبری:

از میان اقوام تورک، کلیمیان قرائیم، زبان خود (تورکی) را به الفبای عبری مینوشتند.

تورکان قرائیم مقیم لیتوانی و لهستان و آنهایی که تا جنگ جهانی دوم (۱۹۳۹ - ۱۹۴۵) در کریمه میزیستند، آثار دینی خود را با حروف عبری نوشته‌اند.

### خط یونانی:

در قرن هشتم میلادی، برای تبلیغ مسیحیت در میان اقوام تورک حوالی خزر، عهد جدید، که به تورکی برگردانیده شده بود، به الفبای یونانی نوشته شد. یکی از قدیمی‌ترین نمونه‌های متون تورکی نوشته شده به الفبای یونانی متعلق به قرن دهم است.

در قرن‌های دوازدهم و سیزدهم، یونانیان (مسیحیان ارتدوکس تورک زبان) از این الفبا استفاده کرده‌اند. نخستین اثر چاپی با این الفبا، کتاب مذهبی گلزار امام مسیحی است که در ۱۷۵۲ م در استانبول چاپ شده است.

علاوه بر آن، تا اواخر قرن سیزدهم نیز نشریاتی مانند گازتای آناتولی با این الفبا چاپ میشد. در ۱۹۳۵ م متاخرترین کتاب به تورکی قره‌مانی در قبرس با این الفبا به چاپ رسیده است.

### خط لاتین:

این خط نخستین بار در اوایل قرن هشتم، به کوشش مبلغان مسیحی و بازرگانان در تحریر نسخه خطی تورکی کودکس کومانیکوس، که اثری تاریخی در تاریخ زبان تورکی است، به کار برده شد.

تورکی به کار رفته در متون این نسخه، گویش قپچاقی وابسته به زبان تورکی رایج در آسیای میانه در قرن هشتم است.

کودکس کومانیکوس، در کتابخانه سن مارک ونیز نگهداری میشود و اروپاییان بارها درباره آن تحقیق کرده‌اند.

بیگانگانی که این اثر را پدید آورده‌اند، برای نخستین بار، تورکی را به حروف لاتین گوتیک و یونانی نوشته‌اند.

می رسیده است. مثلاً این درخت در فلسطین رشد نمی کرده است. بنابراین این مسئله از تورکان به مسیحیان رسوخ کرده است. گفته میشود که مسیحیان تحت تاثیر هونها این مراسم را یاد گرفته اند. و با تولد حضرت عیسی هیچ ربطی ندارد! تولد در واقع "دوباره متولد شدن آفتاب" است. می دانیم که این رسومات در بین تورکان مختلف آسیا به صور مختلف جشن گرفته می شود. در این بین در بین بعضی از ایلات آناتولی، مراسم عروسی در زیر درخت صنوبر - سرو انجام گرفته، و در زیر و دور آن می رقصند. خیلی از این مراسم با بعضی تغییرات با هزاران سال قدمت به ما رسیده است.

مطابق نوشته های انسکلوپدیاهای مختلف، پنداشت اینکه حضرت عیسی نور و آفتاب کائنات است؛ این عقیده از ادیان دیگر گرفته شده است. مطابق گردهم آیی که در دوران امپراطور کنستانتین (۳۲۴-۳۳۷) در ایزنیک تورکیه انجام میگردد روز ۲۴ دسامبر به عنوان روز تولد عیسی، بجای روز تولد آفتاب در روز ۲۲ دسامبر (مورد پرستش ادیان قبلی) قرار میگردد. و این روز "عید نوئل" نامگذاری میگردد. (کلیسا های غربی یا کاتولیکها این روز را د ۲۵ دسامبر جشن میگیرند). تزیین درخت سرو هم برای اولین بار از سال ۱۶۰۵ در آلمان دیده میشود و از آنجا به فرانسه و دیگر کشورهای مسیحی سرایت میکند.

#####

## نگاهی به برخی الفبای تورکان از

### قدیم تا امروز

#### خط گریگوریک:

در قرنهای دهم و یازدهم، ارمنیان کریمه، اوکراین و لهستان، به گویش قپچاقی که آن را به الفبای ارمنی مینوشتند، آثاری پدید آوردند.

علاوه بر آن ارمنیان دوره عثمانی و جمهوری تورکیه نیز در نوشتن تورکی، خط ارمنی را به کار میبردند.

آثار ماندگار و بارزش تاریخی بسیاری با این خط و به زبان تورکی، تالیف شده است.

در تورکیه و دیگر نواحی جهان اسلام، در کتابخانه‌های عمومی و کتابخانه‌های خصوصی، میلیون‌ها نسخه از آثار تورکی مکتوب به خط عربی موجود است.

نخستین کسانی که تورکی را به این خط نوشتند ایلخانیان (قراخانیان) بودند که اسلام آورده بودند و از اواسط قرن چهارم، تحریر تورکی به این خط را آغاز کردند.

محمود کاشغری در فاصله سالهای ۱۰۷۲ - ۱۰۷۴ م کتاب دیوان لغات التورک را که واژه‌نامه‌ای تورکی - عربی طبق قواعد زبان عربی است، به گویش تورکی قراخانی تالیف کرد.

از نخستین کتابهایی که در آناتولی (آسیای صغیر) به گویش اوغوزی نوشته شده، کتابی است به نام بهجة الحقائق فی موعظة الخلائق که در سال ۱۹۴۵ م کشف شد و امروزه در بخش کتابهای خطی و چاپی قدیمی کتابخانه بورسه، نگهداری میشود.

در این اثر، کلمات تورکی به قاعده عربی نوشته شده‌اند.

علاوه بر تورکی شرقی و گویش اوغوزی آناتولی، یکی از گویشهای دیگری که به الفبای عربی نوشته شده است، گویش تورکی ناحیه وُلگا - بولغار است.

تورکان بولغار که از اواخر قرن اول تا اواسط قرن هشتم در ناحیه (ساحل رود) وُلگا حکومت میکردند، اسلام آورده بودند و با خط عربی مینوشتند.

علاوه بر این، در نواحی چوواش، تاتار و باشقیر روسیه تا نیمه دوم قرن هشتم، از الفبای عربی استفاده میکردند.

غیر از تورکان صاری، اویغور، آلتایی، تووا، خاکاس، یاکوت، چوواش، گاگاوز/گاگوز/غاگاوز و قرائیم که در محدوده اتحاد جماهیر شوروی سابق و دور از جهان اسلام مانده بودند، تمام تورکان از قرن چهارم تا دهه ۱۳۰۰ ش خط تورکی برگرفته از عربی را به کار میبردند. خط تورکی برگرفته از عربی، امروزه در تورکستان شرقی (چین) خط رسمی تورکهای اویغور و قزاق است. [turk-dil-bilgisi@](mailto:turk-dil-bilgisi@)

خط امروزی تورکی استانبولی که در ۱۹۲۸ م به دستور آتاتورک به عنوان خط رسمی تورکیه کنونی تعیین شد، بر اساس حروف لاتین وضع شده و متشکل از ۲۹ حرف است که ۸ حرف بیانگر واژه‌ها و ۲۱ حرف بیانگر همخوانهای تورکی است.

در این الفبا حرفی وجود ندارد که نوشته شود و خوانده نشود.

البته جمهوری آذربایجان قبل از استقلال خود در سال ۱۹۲۶ م الفبای عربی را به لاتین تغییر داده بود که بیش از ده سال مورد استفاده بود اما با سیاست‌های ملی‌گرایانه روسی خط سیریلیک از سال ۱۹۳۹ - ۱۹۹۱ خط رسمی آذربایجان بود که تا سقوط اتحاد شوروی ادامه داشت و بعد از آن نیز کنار گذاشته و دوباره خط لاتین مورد استفاده قرار گرفت. ادامه دارد...

## خط عربی

پس از اسلام آوردن تورکان، یعنی از قرن چهارم، در صحنه پهناوری از قلمرو حکومت‌های تورک مسلمان، خط عربی رواج یافت.

زمانی که تورکها با خط عربی آشنا شدند، خطشان اویغوری بود. در مرحله گذار از خط اویغوری به عربی مدتی هر دو خط در قلمرو تورکان به کار میرفت و گاهی در یک نوشته سطری به اویغوری نوشته میشد و همان سطر با خط عربی در زیر آن تحریر میشد.

خط عربی دارای ۲۸ حرف بود، اما در طول هزار سالی که آن را به عنوان خط اسلامی به کار گرفتند، تعداد حروف آن به ۳۱ رسید.

این خط از راست به چپ نوشته میشد و در سراسر سرزمینهای تورک زبان گسترده بود و به انواع گویشهای تورکی، با این الفبا، آثار و کتیبه‌های بسیاری به وجود آمد.

خط کتابی رایج در دوره عثمانی عموماً خط کتابی نسخ و خط تحریری رقعہ بود. امروزه، بسیاری از مردمان تورک (و تورک زبان) عراق و ایران و تورکمن‌ها، تورکی را با الفبای عربی می‌نویسند.

صیادز یادپور

مئھربان ملک



آناسی هر گون بالاجا ائلايين ساچلاريني داراييب، تپ-تزه پالتارلارين گئيىنديريب چانتاسينا دا لازيم اولان يئمكلرى قۇيوب اوشاقلار

باغچاسينا آپايردى. گوندهليك درس لرین ياخشى اۇيره ندينه گۇره صنيف داشلارينين ايجينده اعلا قيمتلىرى قازانان ائلاى آتا-آنا، ائلهجه ده قۇهوم-اقربا طرفيندن سئويلىب عزيزله نيردى.

گئجه لر يوخودا طبيعتين يام-ياشيل بۇياسيندان، كپنكلرين اينجه اوچوشوندان، قوشلارين خوش سسيندن، گوندوزلر ده تئلويزيا وئرلش لرينده گئدن گۇزل منظره لردن ذۇوق آليردى.

ائلايين دوشونجه سينه گۇره ياز ياغيشيندان سونرا گۇرونن گۇي قورشاغى فاطما آنانين حاناسى و قيشدا كى قار آدامى دا مئھربان ملهيين آغ پالتارلى هئيكلى ايدى.

تكليف لرین يئرینه يئتيرنده، مئھربان ملک ياستيغينين آلتينا پول يا دا ياخشى تۇحفه لر آليب قۇيوردو ، ال چاتماز بير ايسته يى اولسا گۇز قيرپيميندا اۇده ييردى، سوت ديش لرین دستمالا بوكوب ياستيغينين آلتينا قۇياندا گليب گۇت وروب يئنه يئرینه پول قۇيوردو، آناسينين دئدييينه گۇره قفسده كى قۇشا دۇوشانلارين دا پولون اۇ اۇده ميش دير، بونلارا باخمايaraq مئھربان ملک بير كره ده ائلايين گۇزونه گۇرونمه ميشدى.

يغدى ياشينا دۇلان ائلاى پاييزين ايلك گونلريندن قۇجا تيريزين اوخوللارينين بيرينده رسمى اولاراق بيرينجى صنيفده درس اوخوماغا باشلادى، حله ده مئھربان ملک ايله اۇز آراسيندا كى ايلگينى قيرماميشدى،

ياشامينين يئنى گونلرين ياشابان يغدى ياشلى ائلاى،

آغ بنيزلى، ماوى گۇزلو، گولر اوزلو بير خانيمين اۇيرهنجىسى اولدوغوندان غورور دويوردو ، ايلك تانيشليقتا يئتنكلى بير فيز اولدوغونو گۇي قورشاغينين يغدى رنگلى حقده سۇردوغو سۇرويلا ثبوت ائتميشدير.

سۇن گونلرده ده آناسيندان سۇرموشدو، آنا!

اۇيرتمن مى ايستكلى اولور آنامى؟

- قيزيم! آنا آدامى دونيايه گتيرير (يئره سالير) اۇيرتمن ايسه يئردن گۇيه قالديرير، منجه اۇيرتمن آنادان قات-قات آرتيق سئويلمه لي دير.

بئله ليكله ائلاى اۇزون اۇيرتمن خانيمين يانانيندا چۇخ راحت حيسس ائديردى، بير گون مئھربان ملك ايله اۇز آراسيندا كى احوالاتدان سۇز آچيب هر نه يى اولدوغو كيمي دانيشدى، اۇيرتمن خانيمين اينجه گولوشوايله اوزلشن ائلاى بو دفعه هئچ نه يى باشا دوشه بيلمه دي.

آرادان نئچه گون كئچدى سئويل و ساناز دۇستلاريللا بيرگه دانيشديغى حالدا قولاغينا اۇيرتمن خانيمين سسى آخدى، ائلاى!

- بلى خانيم



قولاغىمى ، روحومو چۇخ گۆزل سس لر اۇخشايب، سۇن ايللردن برى، تورك دونياميزين بۇيوك اوزانى اشيق مقصود فريادىنين ايفاسيندا «آل منى قوينونا لا يلا دى لا يلا» ماهنيسىنى هر دىنلە دىيىمە قهرلى سسنىن سئحىرىنە دالېب، اۇلوب دىرېلمىشم. گنجىكسىم دە همن ماهنيسىن شاعىرى اۇكتاي خليل اۇغلونون شىل-شىكىست حياتىندان يازماغى اوزومه بۇرچ بىلدىم.

خليل اۇغلو اۇكتاي سىداۋو ۱۹۵۹ اونجو ايلدە قازاخ رايونونون آسلان بىلى كندىندە دۇغولور. گنج ياشلارىندان گنجه، گوران بۇي، تۇۋوز، جولفا و باشقا بۇلگە لردە حربى كۇمىستىر كىمى قوللوق ائدىر.

گۆزلى گۆزلىيى سئومك اوتون فىطرى اۇزلىك لرىندىن اۇلدوغونا گۆره وضوحە آدى گۆزل بىر قىزلا سئوشىب ائولنىر . همن ائوللىكدىن بىر قىز و بىر اۇغلان آتاسى اۇلور.

وضوحە خانىم اۇكتاين عايلوى سئوينجىنى بىرە يوز آرتىرماق اىستە سە دە قضا-قدرىن گۆزوندن يايىنا بىلمە دى، بالالارىنا گىلاس درركن اللرى آغاجىنىن بوداغىندان اوزولدى و بىر آنىن اىچىندە يئره سرىلدى. اوتورغا اىلپىنىن اوزولمە سى اوجباتىندان آياغا دورا بىلمە ين آنا، اۇ گوندن اعتبارن خستە لىك ياتاغىنا دوشوب ،ايكى بالاسىنا آنالىق و حىيات يۇلداشىنا دا يۇلداشلىق بۇرجونو اۇدە يە بىلمە دى.

اۇ اوزدن يۇلداشىنا يئنى دن ائولنمك تكليفىنى اۇنردى.

ايشى قات-قات آغىرلاشان اۇكتاي مجبور اۇلاراق نافىلە خانىملا ائولندى .

ياخشى كى دونياميز پىس لرىن اومودونا قالمىر، بو آجى حىيات حىكايە سىنىن قهرمانى نافىلە خانىم سئو-سئو اۇكتاين آتاسىنىن آدىنى داشىيان خليل بالانى و گۆزل باجىسىنى دۇغما بالاسى كىمى بۇيودسە دە، اۇكتاين خاطرە لرى اۇز رنگىنى دىيشمە دى

- گۆزل بالام سنىن اۇ مئهرىبان ملهين اۇز آناندىر، آنالار يئر اوزونون ملكلرىدىر، جنتت آنالارىن آياقلارىنىن آلتىندادىر...

اىچىندە يوزلرجه مقايىسە آپاران ائلاى اىكى يۇلون آيرىچىندا قالىب هلەدە چۇزه بىلمىر مئهرىبان ملك آناسى دىر يۇخسا اۇيرتمنى؟!

گلەجكدە اىكى اىستى قانلى قادىنىن شرفىنە رومان يازماغى دوشونن ائلاى حال حاضىردا يئددىنجى صىنىفدە اۇخويور. MuncuqAz@

## صیاد زیادپور

## لايلا دئە لايلا

لاپ گنج ياشلارىمدان هئچ بىر بىلم سل قايناقدان يارارلانمادان ، قوتسال ساندىغىم تۇرپاق حقدە منىم دە اۇز فىكىرلرىم وار. اينانجلارېما گۆره ،دىلى، دىنى و يئرلى ايتتىم لرى اينسان اۇزو سئچىم ائتمىر ،شوپهه سىز تۇرپاغىن و خرىطه نىن اۇنلارا باغىشلادىغى تۇخفە سى دىر.

قوينوندا آدىم اۇنلار ،اوزمانلار بسلە يىب آدلارىنى تاريخىن قىزىل صحىفە سىنە كۇچورن خودآفرىن بۇلگە سىندە دۇغولدوغوما گۆره، دە دە قوربانىنىن صنعت وارث لرى ، چاغداش دۇوروموزون اوستاد آشىقلارى حسين اسدى،محبوب خليلى، فرخ مەدى پور ، چنگىز مەدى پور، احمد حمىدى و او سىرادا اۇلان باشقا آشىقلارىن ساز-سۆزلىرىنىن ائتگىسى آلتىندا بۇيوسم دە يئرلى بازلىغىا اويماغىم اۇلمايىب.

خىالىمدا ان بۇيوك خرىطە نى گوندە نئچە دفعە دىلداشلارېما اۇلان ساىغىم لا سئىر آئدە رك، آدلارىنى چكدىگىم اۇزان يورتداشلارېمىن هامىسىندان آرتىق ، خىندى ممدىن ،دە دە امراهىن، خان كاماندارىن، حسين ساراچلىنىن صنعت وورغونو اۇلموشام .

شاعیر اوری بولاق کیمی قاینادی و بو شئعیری ایلك عشقی وضوحه خانیمی دوشونرک قلمه آلدی.

**شعر و سوز چلنگی**  
**Şeir və söz çəlŋgi**  
**حاضر لایان : آشیق شاعیر علی**  
**طالبی "کورک"**



**هایده بلوکی**  
**خزل لشریم**

عمرومون یازینا پاییز اوتورور  
 خیالار اوستونه خزل لشریم  
 سئوگی چاناقیمیز سئوینجی گزیر  
 آما من کدرله گؤزل لشریم

آسیلی قالمیشام اوره ک سؤزونده  
 تامسینیب حسرتین لاپ دایانمیشام  
 دینچی اولموشام هر باخیشینا  
 آخی گوزلرینه من دادانمیشام

پاییز اتگیندن سئوگی اومورام  
 ایچیمده خزلین چیرپینیر سسی  
 سنسیر لیک آنلاریم نییمه گرک  
 گل داشیسین کونلوم دوغو هوسی

اؤزگه لایلا سینا یاتا بیلیمیرم  
 آل منی قوینونا لایلا دی لایلا  
 سئودانی باشیمدان آتا بیلیمیرم  
 آل منی قوینونا لایلا دی لایلا  
 لایلا دی او گئدن کروان دایانسین  
 لایلا دی بو یاتمیش بختیم او یانسین  
 لایلا دی آل سحره نورا بو یانسین  
 آل منی قوینونا لایلا دی لایلا  
 خلل اوغلو دایانسین یوللارین اوسته  
 اوزانیم دینجه لیم قوللارین اوسته  
 اوزومو سؤیکه بیم خاللارین اوسته  
 آل منی قوینونا لایلا دی لایلا

یا ائکله یا اوفور یانماسا یانماز دئییب لر ، اورک  
 آغریلاری توختامایان اوکتای ۲۰۰۳یلده یول  
 قضاسینا اوغراییب دونیاسینی دیشدی. گؤزومده  
 ملک لر مرتبه سینه ی وکسه لن نافیه خانیم، هر  
 آغری-آجییا قاتلاشیب وضوحه خانیمدان دا حالالیق  
 آلیب اوشاقلارین تویلارینی توتدو . آی دولاندی ایل  
 دولاندی بیر اوغول نوه سی دونیا یا گلدی ، دردلرینه  
 تسلی اولسون دئییه آدینی اوکتای قویدولار ، بئله  
 لیک له ده هم خلیلین هم ده اوکتاین آدی یئنی دن  
 عایله نین قوتسال آندینا چئوریلدی .  
 آنجاق صبا آنانین اوریندن اوغول داغی گئتمه دی  
 کی گئتمه دی.

قایماقلی، کمرلی و آسلان بیلی کیمی اوچ کندی  
 بیرلشدیرن اینجه دره سینین قمربانیسینا چئوریلدی  
 ، قمربانی اوغول دئییه اورینی کریمه کؤکله ییب  
 آغلابیردی صبا آنا دا «آل منی قوینونا لایلا دی لایلا»  
 ماهنیسیلا ایللردی آغلابیر.

<https://t.me/Adabiyatsevanlar>

يورقون خياللارين باشدان چكىلمير  
قانداق ياراسينا اؤزلم بله نير  
اوريمده سنه نفرت اكيلمير  
سئوگيندن گوزومه نيسگيل اله نير

### "اؤزلم"

گوزلرينه ديوان يازديم  
يوم گوزونو اوخونماسين  
گوزلريمي نذير دئديم  
گوز گوزونه توخونماسين

گوزلرينين بولاغيندان  
سئوگي جاميميز دولدوردوم  
تامسيديب دا اوريمه  
اؤزلمين كوكون سولدوردوم

كيپريك لر بندن آسلائيپ  
دخيل دوشدوم گوزلرينه  
پارچا ياشيلار باغلاديم  
اومودلانا سوزلرينه

اينتظارين كولگه سينده  
بو كولموشم ايزلرينه  
سن گلمه دن گوز يوممارام  
گل دوشه نيم ديزلرينه

گل كي نذير گوزلريمي  
گليشينه قوربان كسيم  
بسله دييم سئوگيميزده  
وفالي ياريم اول بسيم

هايده بلوكي "اؤزلم"

كيفلي گنديميز

كور دوگون دوشويدور ايلديريميره  
داغلارن آلن نندا قالماقالدادير  
زمان هوس دوعوپ، گون دوعماميشدان  
سخرين گوزونده چالهاچالدادير

توپراقلا قاووشان گويون گوز ياشي  
گندين قوجاغيندا بزيبير داشي  
گونش آليشلايير بئله نقاشي  
عشوهلي بنفشه، شئهلي يولدادير

گندين ياشيل دونو بولانير سويا  
دوواغي دومانلي دوداغي بوبا  
داشلارن سئلييله اؤپوشور گويا  
كؤيشنين هاي كؤبو هله دالدادير

بيريسي طبليدير بيريسي سازدير  
ييلديريم سسلري بو داغا آزدير  
گنديميز پاييزدا ائله بيل يازدير  
قييقاجن ذره لر بو ماحالدادير

باش اوجا سؤگوتلر، چاي قيراغيندا  
دالقالن ساچلارن، يئل داراغيندا  
سئويشير داغييله سئل ياتاغيندا  
گنديميز چوق ايچيپ، كيفلي حالدادير



كوسموشم فلگدن  
اكرم حاجي

قورخورام سئوگيمي بوكوپ تؤوللام



تل لنىپ اوست اوسته، بوردا قالاق دىر؛

بورداكى خانىملار گۆزۈ توق گزىپ.  
اودقونوپ اىستگىن، سسى يوق گزىپ.

قىزلارنى اللرى گۆگىدە، چوق گزىپ.  
دعانىن قاپىسى بوردان اوزاقدير.

قىز تىكىپ ورنى يە يام ياشىل گۆزون،  
ياغدىرىپ سمانىن يانان اولدوزون،  
اىپكىلى خالچانىن توخويوپى وزون،  
اويندە كىلىمى ياماق ياماقدير.

پايىزى شىشىتىدى او قىزىن دردى  
او وقتكى كىلىمە، آرزولار سردى  
قورويان آرزودان، گۆز ياشىن دردى  
گۆز ياشى پايىزا گىنە قوناقدير

شبنم فرضى زاده



آنلايىر هر كىمسە دونيادا منى  
نئجه گوزله مه سين غريب، وطنى؟  
اوز آنا دىلىمدە سئویرم سنى  
اونجه وطنىم دىر؛ سونرا گوزلرین

بوتون قايدالارى، گرک اونوتام  
جهنمى ايچه م؛ اوت لارى اوتام

سَن آدل ئ بهار ئ قىشا يوللايام

دلىلىك، دوه سين قارا چوللايام

دوزلم يوللارا، قوجالار كىمى

كوسموشم فلكدن، كوسن يار كىمى

شاختالى هوانى، يوق سايىپ گئچدىم

قابلاى يوواركن، گۆز ياشى ايجدىم

گۆينىن يارايما، هى قوجاق آچدىم

كى يانار سئوگىدە، دؤنام قار كىمى؟

كوسموشم فلكدن، كوسن يار كىمى

دىلنجى گئجه تك، چىراق دىله دىم

هر سطر ساواشا، بارىش آله دىم

يوللارا گۆزومون ياشىن چىله دىم

دئە اوتان گۆزومدن، عار چك آر كىمى

كوسموشم فلكدن، كوسن يار كىمى

آرامىزدا قورۇپ دۇمانلار كومه

يار ئ جان اولموشام آيرىلاق دئمە

باخارسان بو قورخو، دؤنر ترس تيمە

يول ياغيپ قارشىما، قان ياغار كىمى

كوسموشم فلكدن، كوسن يار كىمى

### بىزىم كوچه

قارغانمىش «اھر» دە، بىزىم كوچه دە

حياتىن سۆزۈ وار، اۆزۈ ياساقدىر؛

اللىن ايجىندە يايىلان چادداق،

گۆستريپ بورادا، چۆرك قاچاقدىر.

ورنى يە باغلانىپ ياشايش بوردا،

بىر تکه چۆرگىه، اوزانىپ داردا،

نيسگىللى ياشاماق يازىلىپ هاردا؟

سئوگی سانکی دنیزیدی کی بولاندیردین اونو  
 بو دنیز گئت به گئت اولموشدو لجن تبریزده  
 هر اهردن گلنی سهو ائلیبیردیم سن سن  
 بوروموشدو یاراماز یوللاری چن تبریزده  
 ایلر اؤتدو قوجا تبریزده گوروشدوک یئنی دن  
 اونداهوربت منه اولموشدو وطن تبریزده  
 بیر قادین آرزولاریندان سنه کؤینک توخودو  
 کؤینک آخیردا اونا اولدو کفن تبریزده

### رقیه محمودی

#### سن اولماسان

قوی داغلارین باشیندا چن اولسون سن اولماسان  
 شنلیک بو دونیادا نه دن اولسون سن اولماسان  
 اؤز عالمیمده بیر یئنی دوستاق یاراتمیشام  
 قوربت کی سهلیدیر وطن اولسون سن اولماسان  
 البت کی گوزلریمده دنیز قان کوپوهله سین  
 البت کی ساچلاریمدا دن اولسون سن اولماسان  
 من کی ایچیمده اوخشاییرام یاسلی لار کیمی  
 یئر، گوی بوتون نه فایدا شن اولسون سن اولماسان  
 پس من کیمین گوزونده آنیم سئوگی تانیریمی  
 کیمده او مایه وارکی سن اولسون سن اولماسان  
 کیم داغلارا بنویشه داغیتسین قوجاق-قوجاق  
 باغلاردا کیم چیچکله تن اولسون سن اولماسان  
 آند اولسون عشقه لاپ اوره بیمدن سوزور بوسوز  
 اینیمده کوینه بیم کفن اولسون سن اولماسان

### نوریه لوح

#### بیلرک لر (حیکایه)

خانیم پرستار بالان جانی بونلاری کسمه دئییه  
 گوزلری نین یاشی سئله دؤنن بیر قادینا یاخینلاشدیم  
 قیز نه دن بئله آغلایرسان؟ سوروشدوم. آلتدان اوسته  
 منه باخارکن خانیم منه قولاق آسمای یرلار باری سن  
 دئگینن کسمه سینلر قول باغلاریمی.

سرحدلری آشام؛ اللرین توتام  
 اللرین منیم دیر سونرا گوزلرین

سونمز بیر ایشیق، اوجاقین بیلیر  
 ساچلارین شاهید دیر؛ داراقین بیلیر  
 چوخ یاخینام سنه! قوجاقین بیلیر  
 اونلار کفیم دیر! سونرا گوزلرین

دالغالار گلیبیدیر؛ قاپینی چالیر

سحره جک اوره گیمده یئر سالیر  
 اینجیدیر؛ دوزنمیر، کونلومو آلیر  
 دالغالی چنیم دیر؛ سونرا گوزلرین

بیر آینادیر؛ مین داش! ائله بیل منم  
 یارالی ساوالان! اردبیل منم  
 بیر قادین وار شکیل لرده! سیل منم  
 بلکه دوشمنیم دیر، سونرا گوزلرین

### رقیه محمودی



آخشام اوستو گوروشوب منله دونن تبریزده  
 اؤزو گئتدی، اوره یی قالدی گورن تبریزده؟!  
 گله جک دیر یئنه ده تبریزه مندن اؤتری  
 وئره جک دیر گوره سن سئوگییه تن تبریزده؟  
 من اهرلیدیم آخی سنده اهرلی، نه عجب  
 قهوه یه دعوت ائدیردین منی سن تبریزده  
 شاعیریدین آخی سن سونکو گوروشلرده نییه  
 تئتیبیردی غزلین تن، ت، ت، تن تبریزده

خانیم بونلاری سن ساخلا افغولوم گلنده وئرسن  
دئدی.

روحوم سانجی وئره-وئره  
-قیز گوجلو اول آدم دا دمیر تیکه سینه بئله قرارسیز  
آغلایارمی!!!؟

خیدمتچی ویلچئری یولا سالارکن قادین سون دؤنه  
اولاراق ایچی نین لاپ درین لیک لریندن بیر آه چکب  
آخی سیز بیلمه ییرسیز کی ی فرقان س ی رای ی ب  
بونلاری آلمیشدیم

لاپ إله تزه لیکده آلمیشدیم  
ایندی یاری-یاری اوستوندن گؤتوره جکلر... دئییه  
بیزدن اوزاقلاددی.

پرستارلار دوغال حالدا ایش لرینه باشلاسالار دا، آما  
منیم روحوم ایله جیسمیم پارچالانمیش تکی اولوب  
گؤزومون یاشی ماسکایا جوموردو

کرونانی، باجیمین سینیق قولون و تام هر نه یی  
اونودوب و تکجه او قادینی دوشونوردوم.  
آخی

قادینین سومویونه یورقان ایینه سی بانمیشدی...  
گوز ۱۳۹۹

### ایرج امانی "دومان یالچین"



آیاغیم باغلیدی آیاقلارینا  
دؤن منی آیاقسیز قویوب گئدیسن  
کلمه لر یئتیمدی دوداغلاریم  
بو اوزو دوداقسیز قویوب گندیسن

ساجیندی گئجه می گونشه بوغان  
عینادیندی منده سنسیزلیک دوغان



من ایسه پرستارا اوز توتارکن:

-چوخ زامان لار اوستوندن بیر چسب وورولار، ایمکانی  
وارسا سیز ده اوستوندن چسب وورون بو قادین  
بونلاری چوخ سئویر دئییه سن.

یوخ بو دؤکتور حساس دیر عمل اوتاغیندان قایتارار  
مریضی دئییه پرستار سؤزومو آغزیمدا قویدو.

قادین یئنی دن خیسین-خیسین آغلاماغا باشلادی

آخ سئروم ووران پرستارا دئدیم دا!!!

دئدیم دؤز بونلاری چیخاردیم دئدی چسب  
ووراجاقلار...

جرأحی بخشی نین خیدمتچی سی موو قایچی سینا  
بنزر بیر قیچی ایله یاخینلاشیب قادینی بیرداها  
دریندن آغلتماغا باشلادی

منیم گؤز لریم دؤلارکن یئنی دن:

- قیز قوی کسه لر، بوراخ بونلاری تکجه ایکی دمیر  
تیکه سی دیر، صباح وئره جکسن جوشلا سینلار و  
یادی ندان چ ی خاجاق هر نه. اؤنملی سی سنین جان  
ساغلیغیندی جانویون هاییندا اول. ایندی عمل  
اوتاغیما گئدیرسن گرک ایسترسین اولمایا.

خیدمتچی کیشی کسمه یه داوام وئردیکده سانکی  
قادینین قولونو دیبیندن کسیردیلر.

آغلایا آغلایا

گۆینه تدی باغیرینی ایزیم یوللارین  
سارالدى آغیندا گۆزوم یوللارین  
اولمادی قووشاغی بیزیم یوللارین  
گنجهلر یوخودا گۆروشک باری

یوخولار دئییل کی دره قورخاسان  
بیر ایت یوخ اوستونه هوره قورخاسان  
آدام یوخ غفیلدن گۆره قورخاسان  
گنجهلر یوخودا گۆروشک باری  
بو گنجه یوخودا بیر آه چکمیشم  
گل آهدان من سنه یولاق چکمیشم  
کۆهنه خاطیره دن آراق چکمیشم  
گنجهلر یوخودا گۆروشک باری

سئوگیلیم هر شئییی خئییره یوزاق:  
دونیا دا نه درد وار نه هیجران نه داغ  
حیاتی آلداداق، حیاتدان اوزاق  
گنجهلر یوخودا گۆروشک باری

گنجهلر یوخودا یوخو یاتمایاق  
گنجهلر بیر داستان اوخو یاتمایاق  
گنجهلر شهری یوخودا قویاق  
گنجهلر یوخودا گۆروشک باری

### توحید نامور (آدلیم)

#### منیم شعیریم

ناز - نعمت سویوندا چیمن یوسونلار  
یانغیندان قورخانلار اوخوماسینلار،  
سئونلر اورهیین اودلا یوسونلار  
کۆزو وار، اودو وار منیم شعیریمین

قیریلان بیر تارین چالان سیمی دی  
قویروغو تاپتانمیش ایلان کیمی دی  
بیر آغری قالاسی، درد طیلسیمی دی  
یئنمز عینادی وار منیم شعیریمین

ائی منیم یولوما دومان - چن قویان  
یولومو سورا قسیز قویوب گندی بسن

سن دو یغولاریمین سونسوز آناسی  
آجی درد لریمین سئوینج آیناسی  
ائی گۆیلر زؤهره سی، یئرلر سوناسی  
تئلینی دارا قسیز قویوب گندی بسن

بو سنسیز لیک منی دوز کیمی اؤپور  
گل سنسیز دیلیمین آجیسین سوپور  
گنجهلریم اولدوز یوخ! یوخ! داش سپیر  
گنجه می مایا قسیز قویوب گندی بسن

منده بیر «یالچین» وار وطنی سئوگی  
پلمه لی داغلارین کؤوشنی سئوگی  
مله ییرم قاییت گل سنی سئوگی!  
اؤلکهنی بایرا قسیز قویوب گندی بسن

### توحید نامور " آدلیم "

#### یوخودا گۆروشک



اوره ییم دوزمه ییب یولا چیخدی گل  
نییه گلمه ییرسن یول آچیق دی گل  
یوخوم داغ باشیندا آلاچیق دی گل  
گنجهلر یوخودا گۆروشک باری

يارالى كۆنلومه گوندوز وورولان ياره لره  
مهربان يار الى ايستر قويا مرهم گئجه لره

نه وئرر گوندوزو مؤهلت منه هيجران سيطمي  
نه قويا باش يئرر بير لحظه قويا غم گئجه لره

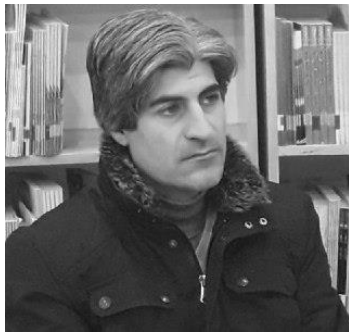
عشقينه صاديق اولان جهديله هيمنت كمرين  
درد و غم چكمه يه باغلار بئله محكم گئجه لره

منده مجنون كيمي زنجيرده گوررم اوزومو  
اوندا كي زولفون اولار گوزده مجسم گئجه لره

من چكن غم يوكونو بير گئجه چرخين بئلينه  
قويسالار، پشت فلک غمدن اولار خم گئجه لره

پرده لي قويدو سوزون «بارز»ه فاش ائيله مه دي  
سيرلر اورتويو بو قورخولو مبهم گئجه لره

### بابك اسلامي



ملكيم، بير گئجه جنتدن اوغورلان، بيزه گل  
سوز قارانليقلارا گيزلينجه اول اينسان بيزه گل

اينسان اولماقدان آير شهله نيسن دؤن ايشيق اول،  
قوشول اولدوزلارا دام-دام باجالاردان بيزه گل

دوزدور هئچ وقت سن اولانماز آي، آما سن دؤن آي اول،  
دولان ايوانلاري گوردون اويانير دان بيزه گل

چاپ دئييب نه يازيق چاپا يئتمه دي،  
سازدا ديبله نمه دي، آشيق اؤتمه دي،  
ياشادي بير تهر اولوب، ائتمه دي

ميسكين حياتي وار منيم شعيريمين

گويه رن بير قيشدي، تالانان يازدي

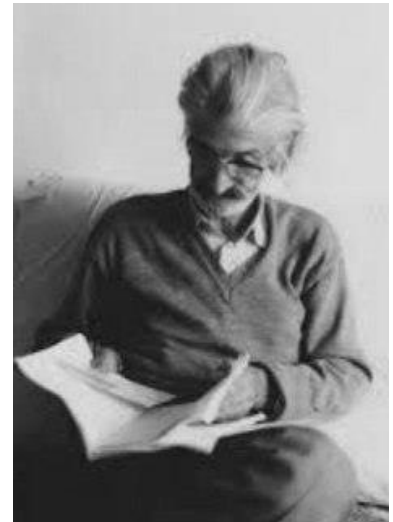
داغيلان بير كورپو دئسم بو آزدي

حسرتدي، شوشادي، درددی، آرازدي

آيريليق دادی وار منيم شعيريمين

### عباس اسلامي " بارز "

### " گئجه لره "



تنگ اولور باشيما تك ليك ساري، عالم گئجه لره  
بير نفر اولمادي منله اولاهمدم گئجه لره

عشقه بيگانه اولانلار نه بيلير كيم نه چكير  
چكمه سين من چكني اهل جهنم گئجه لره

بير منم، بير بو قلم، بيرده بو ويرانه كؤنول  
اوچوموزده گليريك ناله يه باهم گئجه لره

كيمسه بيلمز اورگيم سيرريني دونيادا منيم  
ياز قلم دورما كي سنسن منه محرم گئجه لره

ھاواقتاجان سالاجاقسان منى يولوندا قارا.

ھاواقتاجان قوراجاقسان گولوشلرينده تله،

ھاواقتاجان سالاجاقسان باخيشلاريندا تورا.

ھاچان منى سره جكلر آياقلاريندا يئره،

ھاچان منى آساجاقلار ھۇروكلرينده دارا.

ھاينداسان ايتيريبيدير دادين، دوزون بو حايات،

ھاينداسان بيتيريبيدير دوزون دادين بو يارا.

\*

اۆزوم قايديميşam ايندى اوزانميشام ائوده،

وگۆزلريم واغزالدا باخير گلن قاطارا.

كى، سن يقين گله جكسن كى، سن يقين بير گون،

و گۆيلومون آچاجاقسان آتيشقاسين باھارا.

و اوندا گۆزله ديگيم قيز آلين قاشين آلاجاق،

گلين گلين چيخاجاقدير چيمن چيمن ھامارا.

واوندا گۆزله ديگيم قيز يازين دونون گئيه جك،

بولودلارا دئيه جكدير چيچكلرى سووارا.

منيم گۆزوم دوشه جكدير سنين ساچيندا دنه،

سنين گۆزون دوشه جكدير منيم اليمده نارا.

بونار سنيندى بويور سوي بوقان منيمدى بويور،

دامارلاريمداكى سن سن اينانميرام قوتارا.

الينده بر چاناغام من ايچيم دولو نيفرت،

ايچ ايچ منى سن ايچ ايچيم ايچيم سونرا.

باشين دولانمادا گۆيلرده...اللين، آياغين،

وگۆزلرين...دولاشيرسان بوتونسه دام دووارا.

زامان دۆنوبدو نچولدو او گوز گولو گونلر،

بيز ايندى هر ايکيميزده بوغولموشوق غوبارا.

زامان دۆنوبدو سوزوم يوخ غزل قحطليغيدير،

سن كى، يوخسان ائله بيل قيبيله سى ايتميش ايمام،

نامازين وقتيدير، آى گۆزلىرى شيطان بيزه گل.

دئيرم بير تيكان اول، آما بيزيم باغدا بوي آت،

دئيرم، گۆردون اولوبسان لالا -ريحان بيزه گل

گئجه اولدون بيزيم ائوميزده قارائليقلا فقط،

گونوز اولدون يوخويا قالما اوباشدان بيزه گل

بولود اولدون باغا ياغما، سنى توپراق بيزه ياغ،

دومان اولدون داغا گئتمه، سنى اورمان بيزه گل

حايات اولسان منى دولدور ديرليک اويخوسونا

اؤلوم اولسان...اؤلوم اولساندا اولوبسان بيزه گل

قيش گلنده كولک اول، باغلا گديکده يولومو،

ياز گلنده چيچک اول، باغلاری فيرلان بيزه گل.

دويموشام اوچولارين گيزلى پيچيلداشما لارين،

ذيره يالنيز تله دير آى دلى جيران بيزه گل

بابک اسلامى

سلام منيم زلى سوو سئوگيليم، قانيم گووارا!

منيم قانيملا گرکدير دوداغلارين قيزارا.

بو قان منيمدى بويور بايدا - بايدا چک باشينا،

بو جان منيمدى بويور گولله - گولله ياخ دووارا.

دوداقلاريندا نه سير واركى، آنلاييدى قانيم،

سيغيشمايير داهى يولسوز سيغيشمايير دامارا.

اير اؤلومدو حؤكوم والله امر اميريندير،

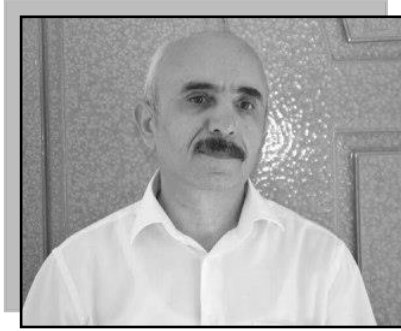
اير حاياتديسا دور گل اوزولدوم اينتظارا.

كى، دوستاغين الين آچسين سنين كيمي بير ايگيت،

آزادليغين دؤشون امسين منيم كيمي آوارا.

ھاواقتاجان چكه جكسن منى دالينجا داغا،





## سخاوت عزتی عندلیب او یول

او یول بیزیم کندین کۆهنه یولودور،  
توزوندا، بیر اوشاق آغلابیر اونون.  
گئدیر چیننی یوکلو بیر آنا گئدیر،  
ایزینده، بیر اوشاق آغلابیر اونون.

او بولاق ائلترین یادگاری دی،  
ساده کۆنولترین یادگاری دی،  
توز اولموش ایلترین یادگاری دی،  
گۆزونده، بیر اوشاق آغلابیر اونون.

خیال لار فیکریمی هارا آپاردی!  
اوردا خیال قیریق، فیکیرده داردی،  
اوردان یادداشیمدا بیر اوجاق واردی،  
دیزینده، بیر اوشاق آغلابیر اونون.

بیر عمر تانیرام! دوه سیز، آتسیز،  
چکیر اؤز یوکونو قولسوز، قاناتسیز،  
داغی یوخ، باغی یوخ چیچکسیز، اوتسوز،  
دوزونده، بیر اوشاق آغلابیر اونون.

اوردا بخته وردی، بوردا گرفتار،  
قالیب عمر آدلی گوردا گرفتار!  
بیر شاعر دانیشیر درده گرفتار  
سۆزونده، بیر اوشاق آغلابیر اونون.

## ناظیم احمدلی نین اوج شعری من ده بیر بئله اوغولام

من ده بیر بئله اوغولام،  
اوغولام، سۆزومون اوسته؛

اوزو گۆیلره یاتیرام،  
یاتمیرام اوزومون اوسته؛

گۆی اوزو منی تانیبیر،  
روحوم یارپاقدی، اوبینویور،  
سۆزوم بولاقدی، قاینیبیر،  
دفتریم دیزیمین اوسته؛

آییلیب گونوم آزاجیق،  
گل، سنه دؤنوم آزاجیق،  
سو چيله، سؤنوم آزاجیق،  
یانیرام، کۆزونون اوسته؛

درددرین اوخدو، وور منه،  
او غریب بختی در منه،  
حسرتین چوخدو، وئر منه  
گتیریم گۆزومون اوسته؛

گۆتور قایبغی، اوز گۆله،  
دردی یارپاقلا، دوز گۆله،  
قورخورام سنه سۆز گله،  
بو دلی ناظیمین اوسته.

## اوزون گنجه

بو گنجه اوزانسین بیر آز،  
بو گنجه لاپ اوزون اولسون؛



نئینیرسن منی، آی ملک،  
بو عۆمور بیر سولان چیچک،  
بیر سن بیلیرسن، بیر فلک،  
نه گلر آخیر، باشیما.

**آشیق تانیتیمی**  
**حاضر لایان : علی طالبی قایاباشی**  
**اوکتای زمانی**



آذربایجانیمیزین جنتی تانینان قارداغ ماھالییین  
خدآفرین بۆلگه سینین یوخاری طوعلی کندینده  
۱۳۵۹ -جی ایلده دونیایا گوز آچمیشدیر  
اوشاق چاغلاریندان تاхта اوسته سیم دوزوب ساز  
چالان لارین بیری ده اوکتای زمانی اولموشدور هر  
گونون چوخلو ساعاتلارینی دوغما آشیق موسیقی  
سینی دینله مه یه و اونلاردان لذت آلماغا حصر  
اندیرمیش . نهایت ۱۳۷۵ اینجی ایلده دونیانین آدلیم  
اوستادی چنگیز مهدیپورون محضریندن ساز درسی  
آلماغا گئدیپ و اوستاد مهدیپورون طلبه سی  
اولموشدو ۱۳۷۷ اینجی ایلدن بیر نئچه فئستیوال  
لاردا چیخیش اندیب و لایق مقام لار کسب  
اتمیشدیر .

اوکتای زمانی ۱۳۸۰ اینجی ایلدن دالغا گوروپونون  
باش مودورو استاد مهدیپورون " آموزشگاه روشن "  
آدلی مکتبینه ساز درسی وئرمه یه باشلاییب و تبریز

یوخوموز عرشه چکیلسین،  
یوخوموز اولدوزون اولسون؛

من عاشیق، بیخیلیم سنه،  
یاخین گل، سیخیلیم سنه،  
قیلم اول بیخیلیم سنه،  
گۆزلرین گۆی اوزوم اولسون؛

ساجیمدا داغلارین قاری،  
سئودامیز باھارین باری،  
پاییزین دلی قوباری،  
چیچگین، یارییزین اولسون؛

حسرتیم بولاغا چکیب،  
یاشیلیم بوداغا چؤکوب،  
دردینی یارپاغا بوکوب،  
آتاجام پاییزین اولسون.

**بیر سن بیلیرسن**  
گۆی اوزو باشیمدان اوجا،  
بولودلار یاغیر باشیما،  
بو سئودا هاردان گول اولدو،  
منیم بو فاغیر باشیما؛

سن منیم آلین یازیمدا،  
ایتیب گئتمیشم نازیندا،  
قار یاغیب عۆمرون یازیندا،  
بو داغدان آغیر باشیما؛

موخنتت داواینان گلیر،  
درد ائلنن-اوباینان گلیر،  
دللیک هاواینان گلیر،  
حسرتین چیخیر باشیما؛

سینده ۱۳۸۴ ده فارغ التحصیل اولموشدو  
۱۳۸۲جی ایلده پروفیسور دکتر علی داشقین  
جنابلارینین حضوروندا تورک دیلی اویرنجیسی  
اولموشدور.

۱۳۸۲ ده آنالار گونو مناسبت ایله تهران دا قادین لارا  
اوچون کنسرتی اولموشدور .

بیر سیرا موشکول لر اوزوندن نئچه ایل موسیقی دن  
اوزاقلاشمیشدیر آنجاق ۱۳۹۳ ده موسیقی فعالیتینی  
یئنیدن باشلامیشدیر و استاد چنگیز مهدی پورون  
حضوروندان آشیق هاوالاری و ساز درسینی آماغا  
باشلامیشدی . بیر نئچه آی سونرا اکتای زمانی دن  
ساز درسلی آماغا باشلایب .

(آتام هر زمان آرخام دا داغ کیمی دایانیب چوخ سوز  
صحت لری نه گوردو نه ائشیتدی و بورا چاتماغیمین  
اصیل سببی آتام دی).

۱۳۹۶ اینجی ایلده دالغا گروپونون چنگیز مهدی  
پورون رهبرلیله عضو اولموشدو و آذربایجانین باکی  
شهرینده حیدر علیوو ساراییندا و ترکیه نین ارزوروم و  
قارص شهرلرینده کانسرت لر کئچیرمیش دیلر .

۱۳۹۶ اینجی ایلده ایشیق آدلی گروپون (قادین لار  
گروپو) باشچیسی اولموشدور و ۱۳۹۷ تهران دا قادین  
لارا عاید کنسرت لری اولموشدور .

۱۳۹۷ اینجی ایلدن تبریز ده بیر نئچه موسیقی  
مکتبینه سس " اوخوماق " و ساز تدریس ائدیورلر

۱۳۹۷ اوکتای بی له ائولنمیشدیله و بو ائولی لیبین  
نتیجه سی آنیل آدلی بیر گوزل قیزدیر کی بیر یاشی  
تامام اولوب .

خاطره خانیم عایله سی اکتای بی له تبریز شهرینده  
یاشاییرلر و ائلیمیزین شنلیک لرینه دعوت اولورلار .

## بهار گونیلی

### (بهارک روشنی نظر لو)

## وطن

گنچدی قارا بولوت آیازا چاتدیم  
عهدیمه قوووشدوم نیازا چاتدیم

و باشقا کیچیک شهرلرینده نئچه ساز مکتب لرینده  
ساز درسی وئرمک له چالیشیر

۱۳۸۰ اینجی ایلده پروفیسور دکتر علی داشقین  
جنابلارینین ( تورک دیلی ) اویرنجی سی اولموش و  
تورکجه دیلینین دیپلومون آلمیشدیر.

اکتای زمانی ۱۳۸۶ اینجی ایلدن دالغا گروپونون  
استعدادلی عضو لریندن بیری اولماسینین افتخارینی  
قازانیب و بو گروپ لا بیر چوخ دولت لرده او جمله  
دن تورکیه - آذربایجان - سوئد - ترکمنستان ... و  
ایرانین بیر چوخلو شهرلرینده کنسرت لری و  
چیخیشلاری اولموشدور .

۱۳۸۸ اینجی ایلده حسابداری رشته سینده دانشگاه  
کئچیب و ۱۳۹۲ ده فارغ التحصیل اولموشدولار .

۱۳۹۴ روشن مکتبین ده حیات یولداسی خاطیره  
ممدخانلو ایله تانیس اولموشدور و بو استعدادلی  
خانیملا ائولنمیشدیر .

بیر بیر لرینه یاراشان صنعت کارلاریمیز تبریزده  
روشن آموزشگاهیندا هم اوخوماق هم ساز چالماق  
درس لرینی تدریس ائدیورلر و خالقیمیزین شنلیک  
لرینه دعوت اولونورلار .

آذربایجانیمیزدا بئله موسیقی له باغلی اولان عایله  
لرین آرتیرماسینی آرزولایاراق عزیزیمیز استاد اکتای  
زمانی یه و اونون حیات یولداسینا اوزون عومور و  
باشاریلار آرزولاییرام .

## خاطره ممدخانلو

خاطره ممدخانلو ۱۳۵۹ دا آذربایجانین قاراداغین  
خداآفرین بولگه سینین قاغالی کندینده آنادان اولوب  
قاراداغین چوخلو قیزلاری - اوغلانلاری کیمین  
خاطره خانیمین دا اوخوماغا ماراغی چوخ اولموشدور .

۱۳۷۹ دا تبریز ده موغاماتی استاد ابوالفضل  
دریاهی دن آشیق حسن اسکندی نین آموزشگاهدا  
اویرنمه یه باشلامیشدیر .

۱۳۸۰ اینجی ایلده ادبیات انگلیسی رشته سینده  
دانشگاه کئچمیشدی و نهایت کارشناسی مقطع

اۋ ايشين باشلييار لاب نارين نارين  
دۇشوير بووساتين آچار بازارين  
يئرسيزدن چوخ يئكه دانيشانلارين  
ميداندا يئلىنى آلار تيراختور

اول رقيبىنى چكر منگه  
دارانار هجوما سالار گونگه  
باشلييار فشارا گتيرر تنگه  
چوخونون ييغديغىنى جالار تيراختور

تانييار يئرئنده هر كسين فرقين  
چكر هر بير زامان ائلىنين دردين  
گؤورچين باشىنى اوزه ن نامردين  
كؤكونو ديبيندن يولار تيراختور

چوخونون باهارين پاييزا يازار  
ايشين آخرىنى اولده يوزار  
كسر اختيارين عنوانين پوزار  
چوخلارين تاريخدن يالار تيراختور

### شاعير باهار گونئىلى (بهار ك روشنى نظر لو)

گولوشون زهردير، باخيشين اوخدور  
عملين زاي اولوب، ايستكين توخدور  
بييرزادكى داي سنين اوره كين يوخدور  
سنه محبىتى نئجه آنديريم؟؟؟

گل بئله آدالار داي ساتما منه  
سالما بير ساعات دا غملردن غمه  
بوصنعت ده بير كى اؤرگدم سنه  
سنه محبىتى نئجه آنديريم؟؟؟

قارشيندان گئچيرم دويوب گؤرموسن  
منن ايستكيوى هئچ واخت بؤلموسن

عؤمرون پاييزندا بير يازا چاتديم  
اكديگيم آرزولار نهالا دؤندو

اولدوم درد اليند ن لاب پارام- پارا  
گئجه م طولمات اولدو، گوندوزوم قارا  
۳۰ يىل سينه مده قور ائدن يارا  
وطنه چئوريلدى، ماحالا دؤندو

اومودون اؤلمسه دوزه لر هرايش  
آختارانلار تاپار بابالار دئميش  
دؤزوم باغچاسيندا اكديگيم يئميش  
يئتيشدى باغچامدا بير بالا دؤندو

سينماديم بلادن، كؤچمه ديم قمدن  
گئچمديم حاياتدان، دوشمديم دمدن  
كسمدى يارادان نظرين منده ن  
قاينادى حسرتيم وصالا دؤندو

كؤنول اؤلكه سينه چاتدى آياغيم  
بار وئردى سون گونده آخير بوداغيم  
گول چيچگه دؤندو باهارلى باغيم  
گؤي، ياشيل قئىنييب بير آلا دؤندو

### باهار گونئىلى (بهار ك روشنى نظر لو) تيراختور

اوز وئر ناشىيا، يول وئر خاما  
دقيقه ي دوخساندا چالار تيراختور  
اؤجونو اوخويار ايشىنى گؤرر  
طرفين تورونا سالار تيراختور

تاپار گيره ونى، گؤز لر زامانى  
ايستسه يارالدار هر جور ايمكانى  
حريفين اليندن آلار ميدانى  
چاپيب اوقاتىنى تالار تيراختور

۴۸ اۆلچوده پالتار گئیردین،  
کسر ساختا منی، دؤیر قارمنی  
۴۸ اۆلچویه چئور یلیب در دین  
ویتیرندن بویلانیب یاندرار منی

امکانیم هر دفعه امکانسيز لاشار،  
باخار ۴۸- لر آرخامجا دس- دس.  
هامیسی اینینه گؤزل یاراشار،  
نییه بیرینیده آلانمیرام بس؟

قالیب گوزلریمده مورادیم منیم،  
تسلیم بیر شیرین گوماننا قالیب.  
سئوینمک قستمیم قیزیم زهره نین  
اۆلچوسو ۴۸ اولانا قالیب.

دوشر بوی بؤخونون یادیم هر گون  
بویون گندر- گلمز یولچوسو اولوب.  
گور نئجه ایلدیرکی، آیین- باش اۆلچون  
دؤنوب حسر تیمین اۆلچوسو اولوب.

یاز باشی قار یاغار ایلك نوباریما،  
من سنی یاز باشی ایتیردیم آنا!  
آیین- باشین اوچون ییغدیقلاریما  
سنی سون منزله اؤتوردوم، آنا!

او واختدان پاییم نه، تحفه لریم نه؟  
اوغول یوخ، اوره یی داش اولموشام من!  
پالتار عوضینه، سنین اینینه  
۴۸ اۆلچوده داش آلیمیشام من!

۴۸ اۆلچوده گورسم هر نه یی،  
نبضیم قیرخ سگگیزه ائر آن با آن.

بیر زادکی حؤرمته قیمت وئرمیسن  
سنه محبیتی نئجه آندیریم؟؟؟؟

باخیشین باخیشدان تمنا اونمور  
دویغولار اوینامیر ایستکلر جونمور  
اوره کین دؤیونمور، نبضین چیرپینمیر  
سنه محبیتی نئجه آندیریم؟؟؟؟

حیییس بیر گوش ده بیر پرلییه اوچا  
یوخسا گونش دئییل پارلییا ساچا  
سئوگی چیچک ده بیر باهاردا آچا  
سنه محبیتی نئجه آندیریم؟؟؟؟

### باهار گونئیلی (بهارک روشنی نظر لو)

ایللردی سنی نیسگیلیکیله یازمیشام ،  
ایللردی هامیدان سورموشام سنی،  
ندن آدین حسرت اولموش؟؟؟  
سنه باخارکن دونیانین غم کدری  
اوره کیمده یووا قورموش،  
چوخ آغیر گئچدی آیریلیق گونلریم....  
آما

روبالریمده گورموش گونلرین قوخوسو گلیر،  
گوزلریمدن سئوگی سوویو آمانسيز آخیر...  
سالاملار سنه وطن،  
سالاملار سنه قووشماق (یئتینج) کورپوسی....  
بو دؤنوم یالنیز منه وطن دانیش  
من سئوگینی وطنده دوشوندوم وصالی سنده...

### شاهمار کبرزاده

#### ۴۸ اۆلچولو قادین پالتاری

گئییملر گورنده آنا، هر دؤنه  
۴۸ اۆلچوده قالار گوزلریم  
جیبیم پوللاریمین قبرینه دؤتر  
تیتره یر دیزلریم، دولار گوزلریم.

«دیللن» دئییلنده سوسوب اۆلهسن.

آرخاندا تر-تمیز بیر آدین قالا،  
بیر ایکی سؤالا جاوابین قالا،  
بالاجا، ال بویدا ئاوابین قالا،  
ائهمالجا باغرینا باسیب اۆلهسن.

سیلمه یه نه وار کی؟! وای او گونه کی،  
گولمه یه نه وار کی؟! وای او گونه کی،  
اۆلمه یه نه وار کی؟! وای او گونه کی،  
وارلی یاشایسان، کاسیب اۆلهسن...

### صدیار وظیفه ائل اوغلو

#### بیر آز

من سنه عؤمرمو قوربان ائله دیم  
سن ده قوربانینا دوز یالات بیر آز  
بیر گون دؤنجک دیر دوزلاق داشینا  
حله دؤنمه میشدن اوز یالات بیر آز

بیر گون نه اینجیب نه اوماجاقسان  
مزارلار کونج وندنه هئی توماجاقسان  
سن ده گۆزلیکدن گۆز یوماجاقسان  
باری واخت آشیری گۆز یالات بیر آز

او تیتراکلیک ندیر بارماقلاریندا؟  
لاله سن ساوالان یاییلاقلاریندا  
کۆزدورمو کۆزریر یاناقلاریندا؟  
من آتش پرستم کۆز یالات بیر آز



اوجونوب یئریندن قوپار اوره ییم.  
سورونر مقدس تورپاغینا جان.

۴۸ اۆلچولو قادین پالتاری  
توستومو تپه مدن قالخیزار گۆیه  
گله رم، اؤستونده بیتن اوتلاری  
گۆزومون یاشیلا امیزدیرمه یه.

گئیملر-کئجیملر گلمز عینینه،  
بیگانه قالمیسان، آنا هر شئیه.  
وطن تورپاغینی گئییب آیینه  
چوخدان قوووشموسان اۆلچوسۆزلوبه

گئیملر گۆرنده آنا، هر دؤنه  
۴۸ اۆلچوده قالار گۆز لیریم.  
جیبیم پوللاریمین قبری نه دؤنر،  
تیتره یر دیز لیریم، دولار گۆز لیریم

### خلیل آدیگۆزل

#### اۆلمه یه نه وار کی؟!

دایانیب کناردان گۆروب اۆزونو،  
عؤمرون یوللارینا سرب اۆزونو،  
شعیردن بیر کندیر هؤروب، اۆزونو-  
بولودون گۆزوندن آسیب اۆلهسن.

وارین، یوخلوغونا قاریشیب بیر گون،  
اۆزونو اۆزگه دن سوروشوب بیر گون،  
دونیا دا هر کسله باریشیب بیر گون،  
سسسیزجه اۆزوندن کوسوب اۆلهسن.

هر گونون اوستوندن ایل-ایل اۆته سن،  
عؤمرو آیاق-آیاق، ال-ال اۆته سن.  
«سوسون» دئییلنده، دیل-دیل اۆته سن،

## زبان ترکی در ایران

زبان ترکی در ایران در کوتاه مدت از سویی از جانب حکومت مورد احترام قرار خواهد گرفت و از سوی دیگر، موجب ناراحتی برخی از گروه های ملی گرا خواهد شد.

پس از فروپاشی حکومت قاجارها و تلاش رژیم پهلوی برای ساختن یک دولت-ملت با الهام از تاریخ ایران پیش از اسلام، زبان ترکی در ایران در معرض زوال موقعیت و اعتبار قرار گرفت. ترکان آذربایجان که خود را یکی از اصلی ترین اقوام ایران، اما نه اقلیت می دانند، کوتاه زمانی پس از اجرای سیاستهای رژیم پهلوی مبنی بر آسیمیله کردن عناصر غیر فارس، روابط عاطفی خود را با «پادشاهی ایران» گسستند. در ادامه نیز، طی انقلاب سال ۵۷، قیامی که توسط ترکان آذربایجان در تبریز به پا شد، برگ مهمی از تاریخ انقلاب اسلامی را تشکیل داد. پس از پیروزی انقلاب و با باز شدن نسبی فضای سیاسی، انتشار تعداد بیشماری از نشریات ترکی نیز نشانگر تلاش ترکها در ایران برای جبران بیش از نیم قرن سکوت بود.

گسترش زبان ترکی

در طی فرآیندهای پس از انقلاب، حق یادگیری زبان مادری در اصل پانزدهم قانون اساسی به رسمیت شناخته شد و محدودیتهای مربوط به استفاده از زبانهای مادری در زندگی اجتماعی نیز از میان برداشته شد. بدین معنی که دیگر همانند گذشته، سیاست انکار هویتهای قومی به صورت سیستماتیک از طرف حکومت به اجرا درنیامد. یکی از نتایج این امر این بوده که زبان ترکی در حال حاضر چه در تهران و چه در بسیاری از شهرهای دیگر در عرصه هنر، ادبیات، فولکلور و موسیقی همانند زبانهای دیگر خود را نمایان می کند. به عنوان مثال، در ایران شاهد اجرای کنسرتهای موسیقی و اجرای نمایشهای تئاتر و

انتشار کتابها و نشریات مختلف به زبان ترکی هستیم. همچنین اخیراً فیلمهای کوتاه و بلندی نیز به این زبان ساخته شده است. در حقیقت، امروزه نه تنها در شهرهای ترک نشین مانند تبریز، اردبیل، ارومیه و زنجان بلکه حتی در تهران نیز زبان ترکی در مکانهای عمومی قابل مشاهده است. اجرای مرثیه های ترکی در مراسم عزاداری محرم در حضور رهبر انقلاب نشان می دهد که هیچ مکانیزم تبعیضی علیه زبان ترکی در صدر حکومت وجود ندارد. با این حال، به تازگی اخبار مربوط به تعطیلی دو مرکز انتشارات در تهران که کتابهای ترکی منتشر می کردند، مورد توجه عموم قرار گرفته است. تا آنجا که مشخص است دلیل تعطیل شدن «انتشارات تک درخت» که درب آن پلمپ و مالک آن به زندان انداخته شده، نزدیکی با جنبشهای نامتعارف تصوفی در ایران اعلام شده، نه انتشار کتابهای ترکی. از سوی دیگر، فعالیتهای «انتشارات اندیشه نو» که اخبار مربوط به آن نیز منتشر شده بود، به طور موقت متوقف شده است.

دعوی لفظی بر سر ساخت فیلم به زبان ترکی کوتاه زمانی پس از این حادثه، در طی مراسم سی و هشتمین جشنواره فیلم فجر در نشست که پس از نمایش فیلم ترکی «آتابای» برگزار شد، یک مشاجره لفظی به وجود آمد که سبب داغ شدن دوباره بحث جایگاه زبان ترکی در ایران گردید. در این نشست که با حضور نویسنده فیلمنامه، هادی حجازی فر به همراه تهیه کننده و کارگردان فیلم، نیکی کریمی برگزار شد، یکی از روزنامه نگاران حاضر سؤالی بدین شرح مطرح کرد: "زبان رسمی مملکت پارسی است. این چه وضع فیلمسازی در ایران است که فیلم ایرانی را باید با زیرنویس فارسی ببینیم؟". این سؤال با واکنش حجازی فر و کریمی مواجه شد. در مقابل تأکید خبرنگار بر واژه «پارسی» که نسبت به واژه «فارسی» بار ملی گرای بیشتری دارد، حجازی فر با اشاره به قانون اساسی در واکنشی معنی دار چنین بیان داشت که: «همین نگاه شما موجب به وجود

## برخورد ملی گرایان فارس

با این حال، گسترش زبان ترکی، صبر ملی گرایانی را که نوعی تقدس نسبت به زبان فارسی قائل هستند، لبریز می کند. زیرا ملی گرایان سکولار (باستانگرایی) که در سالهای اخیر در ایران رو به افزایش نهاده، از ترک ستیزی و همچنین عرب ستیزی تغذیه می کنند. اصرار این ملی گرایان که نگاه «امنیتی» نسبت به اقوام را از رژیم پهلوی به ارث برده اند، بر سیاست تک زبانی می تواند مانع پیوند اقوام غیر فارس با ایران شده و سبب فعال شدن گسله‌های اجتماعی در ایران گردد. از طرف دیگر، می توان گفت که یکی دانستن زبان فارسی با موجودیت کشور و تلقی این مسأله که امتیازدهی! از زبان فارسی سبب تضعیف هویت ملی شده و گسست پیوند اقوام با کشور را موجب شده و در نهایت راه را برای تجزیه کشور هموار می کند، در واقع نوعی اختلال وسواسی است که مختص سیاستمداران اوایل قرن بیستم بوده است. ایران از گذشته تا به امروز به عنوان یک جغرافیای چند زبانه و چند فرهنگی شناخته شده است. این هویت چند زبانه و چند فرهنگی باعث ایجاد هارمونی و هماهنگی فرهنگی در ایران شده است. اگرچه قرار بود این چند رنگی از طریق نوسازی اقتدارگرایانه در دوره پهلوی "تک رنگ" شود، اما این تلاشها چیزی جز ایجاد انگیزه های اجتماعی منجر به وقوع انقلاب اسلامی ایران را در پی نداشت. از طرف دیگر، وقتی از دیدگاه جامعه شناسی زبانی به این قضیه نگاه شود، ملاحظه می شود که زبانهای غیر از فارسی در ایران از نظر گستردگی و تعداد متکلمان بسیار عقبتر از زبان فارسی مانده اند.

علاوه بر این، در دوره جمهوری اسلامی با افزایش تعداد مدارس و سطح تحصیلات، تعداد متکلمان زبان فارسی به بالاترین سطح در تاریخ ایران رسیده است. در کنار این، نباید حمایتها و پشتیبانی های رسمی توسط سیاستها و برنامه ریزی های حکومتی از زبان فارسی به عنوان زبان رسمی کشور را از نظر دور

آمدن افکار جدایی طلبانه می شود. «اساسا نمایش فیلمهای کوتاه و بلند به زبان ترکی چه در جشنواره فیلم فجر و چه در جشنواره های در مقیاس کوچکتر در حقیقت تحول جدیدی نیست. حتی در سینمای ایران دیالوگهای ترکی امری رایج است. با در نظر گرفتن این وضعیت، سؤالی که می توان پرسید این که واکنشها به فیلم «آتابای» را چگونه باید تفسیر کرد؟

## رشد زبان ترکی در دوران جمهوری اسلامی

مدتی است که تولید محصولات فرهنگی و هنری به زبان ترکی در ایران هم از نظر کمیت و هم از نظر کیفیت به میزان قابل توجهی افزایش یافته است. به بیان دقیق تر، هنرهای نمایشی به زبان ترکی (نمایش زینپ پاشا، نمایش موزیکال شهریار و غیره) شروع به پر کردن صحنه ها نموده و در کنار این، طراحی و کیفیت چاپ مجلات ترکی (بایرام، بوتا، آنا وارلیق، آیدین گله جک، بان، ایشیق و غیره) نیز افزایش یافته است. همچنین چاپ کتابهای ترکی و به خصوص تعداد فیلمهای کوتاه به زبان ترکی نیز فزونی یافته است. به علاوه، تولید آثار منثور به زبان ترکی هم افزایش یافته است. به عبارت دیگر، در دوره جمهوری اسلامی زبان ترکی فراتر از اینکه فقط زبان شعر و موسیقی باشد، در شاخه های مختلف هنری تقویت و نمو یافته است. در وقوع این حالت، دو عامل مؤثر بوده است. اول اینکه تا زمانی که برخی از نخبگان سیاسی در جمهوری اسلامی ترک تبار باشند، محدودیتی برای فعالیتهای فرهنگی و هنری به این زبان اعمال نخواهد شد، مگر اینکه این فعالیتهای جنبه سیاسی به خود بگیرد. مورد دیگر اما افزایش آگاهی در زمینه هویت قومی در بین ترکهاست. از آنجا که زبان یکی از مهمترین مؤلفه های این هویت است، آگاهی در مورد زبان مادری افزایش یافته است. مسلم است که فعالیتهای هنری به زبان ترکی به غنای فرهنگی در ایران کمک می کند.

وجود این، هنوز اقدامی عملی در این زمینه انجام نگرفته است. با این وجود، ملاحظه می شود که دولت روحانی قصد دارد نه تنها در مورد زبان ترکی، بلکه در زمینه مطالبات اقوام در ایران نیز قدمهای مشخصی بردارد. به عنوان مثال، با وجود بحثهای داغ در این حیطه در دوره روحانی، گروه زبان و ادبیات آذربایجانی در دانشگاه تبریز تأسیس شد و بنیاد پژوهشی شه‌ریار در تبریز فعالیت خود را آغاز کرد. با این حال، به نظر می رسد دولت روحانی که زمان زیادی برای پایان کارش باقی نمانده، نسبت به مطالبات مربوط به آموزش زبان مادری بسیار محتاط عمل می کند و نمی خواهد واکنش گروه های مؤثر ملی گرا در داخل نظام را برانگیزد. مسئله دیگری که سبب نگرانی دولت شده، این است که دستاوردهایی که ترکها در زمینه زبان مادری به دست آورده اند، می تواند الگویی برای سایر اقوام باشد. حال اینکه حکومت ایران که هنوز ساز و کار لازم را برای این منظور فراهم نکرده است، به تعبیری در تلاش است تا کار را به آرامی به پیش ببرد. از یک طرف، آیت الله خامنه ای والدین را ترغیب می کند که به فرزندان خود زبان ترکی آموزش دهند و ائمه جمعه که نمایندگان او هستند، درباره اصالت زبان ترکی سخنرانی می کنند. از طرف دیگر اما یک روزنامه نگار معتبرترین برنامه سینمایی کشور، نسبت به ساخت فیلمی به زبانی غیر از فارسی به شدت واکنش نشان می دهد.

### موقعیت و آینده زبان ترکی

در حقیقت، تئوری مربوط به ریشه غیر ترکی مردم آذربایجان که در دوره پهلوی ساخته شده، هنوز به طور کامل کنار گذاشته نشده است. درحالی که زبان ترکی از طرف توده ها نهادینه شده، واکنشهایی متناقض از قبیل آنچه در جشنواره فیلم فجر روی داد، نشانگر این است که در ایران هنوز گروه هایی وجود دارند که در تلاش برای قرار دادن خواسته های فرهنگی اقوام در چارچوب مسأله امنیت ملی هستند.

داشت. به عبارت دیگر، در تحلیل نهایی می توان گفت نه زبان ترکی و نه هیچ زبان دیگری توان به چالش کشیدن زبان فارسی را نداشته و یا نخواهد توانست خود را به عنوان جایگزینی برای این زبان در ایران عرضه دارد. واقعیتهای جامعه شناختی و علمی، این استدلال را تأیید می کنند. در این حالت، به حاشیه راندن زبان ترکی و یا هر زبان دیگری توسط حکومت، زمینه را برای سوء استفاده از این شرایط فراهم می آورد. از این روی، موضوعی که در معرض سوء استفاده قرار دارد، می تواند به راحتی توسط هر شخص و یا گروهی که هدفش تحت فشار قرار دادن ایران باشد، مورد بهره برداری قرار گیرد. به عنوان مثال، کشورهای متخاصم ایران از جمله آمریکا، می توانند با پیدا کردن زمینه سوء استفاده در آینده نسبت به سرمایه گذاری بر روی گروه های مخالف منتسب به اقوام ترک اقدام نمایند. به همین دلیل، و به ویژه با توجه به اینکه در مورد حقوق بشر و آزادی های شخصی، انتقادات زیادی نسبت به ایران وجود دارد، افزودن مسأله زبان ترکی به این لیست بلندبالا نباید وضعیت مطلوبی برای ایران باشد.

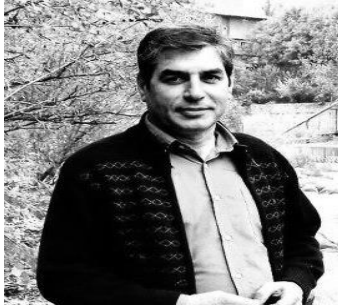
### جایگاه زبان ترکی در سالهای اخیر

حساسیت نخبگان فرهنگی در بین ترکهای ایران به زبان مادری و مطالبات آنها در زمینه آموزش زبان مادری امری است که مسئولان بدان واقفند. از طرف دیگر، سیاستمداران نیز این خواسته ها را به ویژه در مورد اجرای اصل پانزدهم قانون اساسی، گاه گاه از تربیون مجلس بر زبان می آورند. در این راستا، در ایران اقداماتی در این زمینه در حال اجراست. مدتی پیش اعلام شد که در آغاز سال تحصیلی در پاییز گذشته، زبان ترکی به طور آزمایشی در برخی از مدارس استان آذربایجان شرقی، به مدت دو ساعت در هفته و در مجموع ۶۰ ساعت، آموزش داده می شود. اگرچه در ادامه این اقدامات، انتظار می رفت که فرهنگستان زبان ترکی که یکی از وعده های انتخاباتی حسن روحانی بود، آغاز به کار نماید ولی با



## عدالت دومان

### عدالت نصیب اوو اوستادیمیز!



زیره لره یوکسلمه یه جان آتماز  
 اؤزو زیروه، اؤزو داغدی عدالت  
 شوخ گورکمی، شاه ووقاری ال چاتماز  
 سهند کیمی چال پاقادی عدالت

بارماغیندا سیزیلداشان آری وار  
 او جوشاندا یاری یوخدو، یاری وار  
 هر فصیلده مئیوه سی وار، باری وار  
 حاقین بنجر دیبی باغدی عدالت

وطن بویدا آغرسی وار جانیندا  
 قاراباغین دردی آخیر قانیندا  
 دده م قورقود پیریمیزین یانیندا  
 آلنی آچیق اوزو آغدی عدالت

بیرجه آندا گوی اوزو تک دولاندی  
 خیالیندا گورن نلر دولاندی!  
 دومان کوچر داغ یئرینده قالاندی  
 مین ایل سونرا یئنه ساغدی عدالت

نه واخت سا هارداسا بیر آن ایچینده  
 مندن یورولاجاق بیر گون اوره بیم  
 سن ده ائشیدرسن، فیکیرلشنده  
 ایندی دن اوزولور اوزگون اوره بیم

این وضعیت متناقض، موقعیت تراژیک زبان ترکی را در ایران به مثابه تویی که میان نظام، ملی گرایان و مردم دست به دست می شود، نشان می دهد. اینکه وضعیت فعلی پایدار باشد یا نه، موضوع دیگری است که جای بحث دارد، اما می توان گفت که زبان ترکی در ایران در کوتاه مدت از سویی از جانب حکومت مورد احترام قرار خواهد گرفت و از سوی دیگر، موجب ناراحتی برخی از گروه های ناراضی از این وضعیت خواهد شد.

\*\*\*\*\*

## علی وند

### فرزانه یازا

قلبیم سور؛ عشق اهلینی فرزانه یازا  
 عشقین دردینه درمانی؛ مستانه یازا  
 شمعین عشقیله؛ آغلاماقین دامنینه  
 نچه پریانوری پرو پروانه یازا  
 عشق حقیقت یازسان؛ یاز اصلی کرم  
 گو توریب زال ورستمی؛ افسانه یازا  
 فرهادا تیشه وریب دور داق پارچالییا  
 خسروی شیرینیلن؛ هم پیمانه یازا  
 بیلمورم فلکین ایشلریندن باش آچام  
 حکمتین قانمامیشام؛ حکیمانه یازا  
 هر یازان تعصب یلن؛ باز بیدور اوز ایلین  
 اولما ییب دوزگین؛ بیر بیتنی؛ دیوانه یازا  
 لطف ایله صبا؛ بیر بیزیم شهرده گل  
 اهل دل اولوبان؛ خردمندانه یازا  
 قلم اولمیا یاز مییا؛ یازماسا خوش دور  
 زروزوری اولا ناربی فرزانه یازا  
 گل مه یار؛ آه دل بیچاره نی یاز سن  
 دردیلر دردینه درمان؛ درمانه یاز

رسم  
 سلطان



سس وار کی قایانین هوندور لویوندن  
سس ده وار قویونون دیبندن گلیر.

سس وار هتکلیدیر زرین، داش قاشین  
سس وار خطیر لادیر یئتیم گۆز یاشی  
سس او لوب اوّلچوسو آغیلین باشین  
بو اوّلچو زامانین دیبندن گلیر

دومان دوندور و بومو قار، بوز سسیمی؟  
یوخسا یاندیر بیمی اود، کۆز سسیمی؟  
بعض ائشیدیرم من اوّز سسیمی  
ائله بیل یاریمجان چیبندن گلیر!

### یانسا

گونشی بوز باغ لار، عؤمرو سارالار  
بیر گون کۆرپه سیندن بیر آنا یانسا  
آه لاری لئیسان لی بولودو قارسار  
ائولاد او جباتین دان بیر آنا یانسا

حالادی خئییر ایش قوروب دوزه نه  
ایری ختا یاپسا اوندان دوزه نه؟!  
سؤز اوّزو دوزه لر دوشر دوزه نه  
حاق دان اورینه بیر آن آیانسا

کیمه سه یار دئدین، یار اول! یاشا یار  
عشقه نه وار! اویمورسا دا یاشا یار  
عؤمرونون قدرینی بیلر یاشا یار  
عدالت بوش اوّتن بیر آنا یانسا...

### بو دونیا

قاپ قارا قارالیر من آغلایاندا  
گولنده منیمله گولور بو دونیا  
جیبیمده نه ییم وار، کؤنلومده نه ییم  
باخاندا گۆزومدن بیلیر بو دونیا

ایتیرمه اوزونو، چاشما او آندا  
تمکین له قبول ائت، آغلادا یان دا  
منی ترک ائتسه ده بیل کی هر یاندا  
سنینله اولاجاق دوزگون اوره ییم

دومان دیر دردینه سئوینجله دؤز ن  
آرزو دا خیالدا سعادت گزن  
دایان فارشیسیندا سیغاللان، بزه ن  
ئچه کی سینماییب گوزگون. اوره ییم

اون اوچ یاز عومرو مدن بال خاطیره لر  
ایندی سیز دولانان او داغلاردادی  
منی شاعیر ائدن لال خاطیره لر  
دینله بین او دورو بولاقلاردادی

داش دا منی سوراقلاییر ائله می؟  
منسیز منی سایاقلاییر ائله می  
یاد آياقلار آياقلاییر ائله می  
روحوم او تاپدانان. تورپاقلاردادی

یوز سئوینجیم بیر غمیمه باتیشمیر  
هئی گندیرم یولوم یولا قاتیشمیر  
الیم کی هئچ خیالیم دا چاتیشمیر  
آرزوم خیال چاتماز اوزاقلاردادی

سؤیله بین آغ دومان چوکورمو یئنه  
کنده حاله سینی چکیرمی یئنه؟  
اوشاقلار داش ائوجیک تیکیرمی یئنه  
عدالت حله ده او چاغلار دادی

### جیبندن گلن سس

آمان الله کیشیلرین سسلری  
قورخورام کی دئه یم جیبندن گلیر.

گلیشیمدن سئویندیلر بیللمه دیم  
گندیشیمدن آغلاسالار نه بیللم؟  
گۆبه ییمی دوغرادیلار بیللمه دیم  
گۆزلریمی باغلاسالار نه بیللم؟

ده لی گلدی ده لی گئتدی دئین ده  
سایمازلیقلا اوزون منه اؤین ن ده  
مندن سونرا دیزلرینه دؤین ده  
سيزلاسالار، سیتقاسالار نه بیللم؟

دومان یوخسا ساخلا یارمی چؤل یاسی؟  
اوغول دئییه توتاجاقمی ائل یاسی؟  
اوزاق باشی قیرخدان سونرا ایل یاسی  
میننت ایله ساخلاسالار نه بیللم؟

### آتا

سحر ده آخشام دا خاطیر لاییرام  
گۆزومه قاینایان یاشینان سنی  
دئمه کی بالانین اوره یی داشدی  
بوردا همدم ائدیپ داشینان سنی

آتاسیز ائولادا ظولمتدی نوردا  
هیجران بوز الهییر اوچاغا یوردا  
ائله بیل اوره ییم سیخیلیر اورد  
سیخاندا باغرینا داش، اینان سنی

باهاری گلمه یهن قیش عومور سوردو  
آنجا ق حرارتلی بیر اوچاق قوردون  
سن سیز نیسگیل ساچیر او سنلی یوردون  
ایندی ها آغلا ییم واشینان سنی

ایمی الینه وئره بیللمه رم  
نیسگیلی کؤلونو هوره بیللمه رم  
بیرجه آنلیغادا گوره بیللمه رم  
میلیون ای کاشینان، کاشینان سنی

کیم سئویب اوخشادیر زره ، داش قاشا  
کیم کؤل وئردییی شوخ قلم قاشا  
کیمی ایلك باهاری، کیم قارلی قیسا  
هر نه یه بنزتسن اولور بو دونیا

دایانیب یئرینده بولانمیر آخمیر  
اؤزونو نه داغا، نه داشا، چاخمیر  
اولومچون وارلییا کاسیبا باخمیر  
اودورکی خوشوما گلیر بو دونیا

گاه اولور غدار ی مین بیر دیله بین  
گاه گئییر دؤنونو گۆزهل مله بین  
عدالتا بیر سحر آچان چیچه بین  
گۆزنده آخشاما سولور بو دونیا

### گۆز بالتاسی

اودلو محبت دن دوغان دوغونو  
آیریلیغین بوز بالتاسی قیردیمی؟  
حالال باخیش لاردان یاغان سئوگینی  
کال دیلمین سوز بالتاسی قیردیمی؟

نه واریمیش بیز یازیغین بختینده  
اوتورمادیق سئوگی لی لر تاختیندا  
گۆز دوغاسی یازدیرمادیق واختیندا  
بد نظرین گۆز بالتاسی قیردیمی؟  
مردوم آزار بیزدن آییق چیخدیمی؟  
سۆز لیریمیز ایچی اویوق چیخدیمی؟  
طالعی میز اوزو سویوق چیخدیمی؟  
باختیمیزین اوز بالتاسی قیردیمی؟

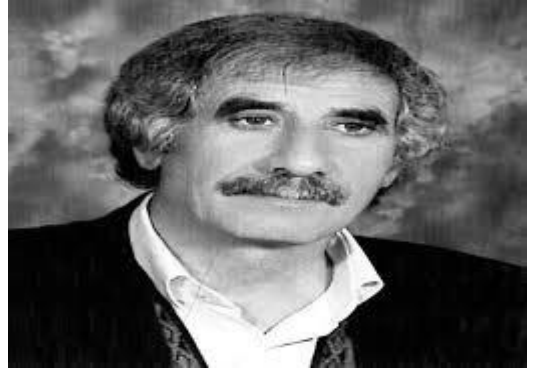
شادلیق لارا یان-یان باخان فله بین  
وعده لری بومبوش چیخان فله بین  
سئون لرین کؤلون بیخان فله بین  
سینمیش الی اؤز بالتاسی قیردیمی؟

### نه بیللم

## حکیم

آچدی شاها بیر حکیم  
 جانیندا قالمیب چکیم  
 کؤرپه اوشاقلار قانین  
 ایچسن اوزولمز جانین  
 شاه دئدی سؤنسم ده من  
 هر یولا دؤنسم ده من  
 کؤرپه بوغازی بیچمه م  
 جانیمسا قانی ایچمه م  
 وزیر دئدی واردی چوخ  
 کؤرپه لی سون خرجی یوخ  
 راضی دیر آرتین ساتا  
 بئش گون آجی توخ یاتا  
 سؤیله دی قیلدین چارا  
 اوجور سه تاپ وئر پارا  
 گزدی تاپیب بیر فاغیر  
 ائوینده آزچوخ صا غیر  
 وئردی پارا تا اولادی  
 پئول لا آویین اولادی  
 ساتدی اوشاغین آنا  
 دگمزینه سولطانا  
 آپاردیلار دربارا  
 اولدو بوغازی پارا  
 شاهین دوداغی قاندا  
 گولدو اوشاق بیر آندا  
 شاه دئدی تدبیر ائدین  
 هارداسا درکی گئدین  
 ییغینجالار قوردولار  
 دویوب بئله یوردولار  
 آرتار اوشاق اوچ ذاتا  
 شاه دی آنای لا آتا  
 قاینار ازل آنای لا

## اماوردی سامانی "ایمان"



### بولاق

باغلاما یول وئر قولاق  
 بیر اوجا داغدان بولاق  
 آخیردی نم نم یاواش  
 آخار یولون کسدی داش  
 دؤشله دی دال دور چکیل  
 یول سنه وئرمم اکیل  
 تیتره مرم یئللره  
 بودره مرم سئللره  
 بولاق گوردو آخماسا  
 دالقالانیب قالخماسا  
 قونچا سوسوزدان سولار  
 کؤنوللره قم دولار  
 زینه ده اولسا سوزدو  
 داملایا داملا دوزدو  
 کوکره دی آشدی داشدی  
 داش قاباغیندا چاشدی  
 سال قایادان یول آلدی  
 سؤزو دیللره سالدی  
 ائل سه «ایمان» لاهاماش  
 یوللارین آلماز می داش

عقرب چالاراق چالدى صنم قهريله يارى  
 يوخدور آناوين سؤيله دى درك ايله چيخارى  
 هئج زاد يوخ هله يان باخيش ايله منى اوخلور  
 اولسام گليني ائودن آتار چؤللره سارى  
 ايستيرسن اگر دايم اولام نازلى نيگارين  
 ظاليم آناوى قانلاماغا باغلا قرارى  
 قلبين چيخاريب قانلى گتير من ده باخيم بير  
 بوندان آشاغا يوخ سؤزوم اوندان دا يوخارى  
 فرمانى آلان مجنون آناسين يئره چالدى  
 ياردى قمه ايله اوره يين قيردى دامارى  
 قيبراق صنم عشقينه قاچيردى اوره ك الله  
 دگدى يئره توپراقدا اوره ك باشلادى زارى  
 مجنون اوره يين نالا لاريندان سسى آلدى  
 گؤردو دئير ائى واى بالامين سولدو عيذارى  
 جوشدو آنالار فيطرتينه طبعى «ايمان» ين  
 يازدى آنا شأينده اولان باشقا نيشارى  
 بيلدى آنادان اوستون اولان يوخدى يارانميش  
 آلچاقلادار آما ايگيدى ائلده نيگارى  
 شاه «عباس» حددى ايشه شرط قيليب ائيله دى جار  
 هر كيمين شاه بگه نن يورقانى اولسا يولو وار  
 گتيريب جاييزه آلسين شاه اليندن توره لى  
 يورقانىن سئوسم اگر باشقا مين آلتين پولو وار  
 من او يورقان سئويرم حدديمه اندازه اولو  
 يوخسا يورقانا قالا قصرده داملار دولو وار  
 هره بير يورقان ايله قاچمادا شاه قوللوغونا  
 بيرى سالديرميش ايپكدن بيرينين زر گولو وار  
 يا ساويلار صف ايچينده چوبانى گؤردوله كى  
 يورقانا توهمت اولان الده قزيلدن چولو وار  
 تاپداييب شاللاق ايله باش قولاغين قانلاديلار  
 شاه دئدى صفده قويون آلمالى بلكه زولو وار  
 هره نين يورقانىنا شاه بورونوب نؤويت ايله  
 دئدى اوغلان گئرى قاچ يورقانيون ساغ سولو وار  
 هامنين يورقانىنى اگری اوزون قيساسانيب  
 نؤبه چاتدى چوبانا چولدو قزيلدن بولو وار  
 چول شاها قيسا گليب قيچلارى قالدى يازيدا  
 دئدى گؤردون كى چوبان قيل چولوون بامبولو وار

آز بؤيودو آتاي لا  
 سونرا شاهى يار بيله ر  
 دردينى اون لا، ديله ر  
 ايندى گورور اوچ كسى  
 بير بيره وئرميش سسى

### باشا دوش

باشا دوش سال دا باشا  
 دئدى بير داشچى داشا  
 گل سنى بت قايريم  
 يئنى بير طرح آيريم  
 آنليوا چالما چاليم  
 زوراكى بير تاج آليم  
 باشيوا باسيم تاجى  
 آليم ائلدن ده باجى  
 ائل آتيب ائل بالاسين  
 سنى دوز تك يالاسين  
 آدين اولسوندا آغا  
 مئيلين آزديرما داغا  
 خوشلاييرسان ديله گل  
 ديله ييم له بيله گل  
 داش دئدى چاش دئييلم  
 سن دئيه ن داش دئييلم  
 كاش يئنى مكتب اولو  
 ياييلام من ده يولو  
 اوشاق اوستوم جه گنده  
 كؤكسوم اوستون يول ائده  
 اوخويوب علمه دولو  
 جهلى كؤكدن ده يولا  
 نه يه لازيم كؤله ليك  
 باشا دوش يا ائله ليك  
 داش يونان باخدى داشا  
 دئدى دويغونجا ياشا  
 منى سالدن دا باشا  
 قويمام «ايمان» ي چاشا

### مجنون ايله صنم

## سئودیم آلی

اثل ایچینده واریدی بیر قاراگون سئودیم آلی  
 شهردن بیر قیز آلیب قددی اوزون فیرتالی  
 «خدیجه» آدلی بییمجیل دلی ساو بیر قیزی  
 دیلی قددیندن اوزون جهلدن ایلهام آلالی  
 داییم هذیان دانیشیب قانماز ایدی یاخشی پیسی  
 هونه ره سونجوق آتان عاقلی دابانیندا نالی  
 های کویوکند آرا سیندا گونوگوندن چوخالیب  
 قیها حددیندن آشیب اولدو دلی سئودیم آلی  
 خدجه نی آل دیل ایله سالدی درین بیر قویویا  
 حیله سی درمان اولوب ائلده کسب قیل وقالی  
 نچه گوندن سورا گلدی گوره ایشدن نه خبر  
 قویودان گوردو گلیر ناله سسی آغلامالی  
 دندی آغلیر چیخاریم ترک قیلار عادتینی  
 ایپی سالدی دندی توت سئودیمین آغلامارالی  
 چکدی گوردو دولاشیب ایپ له گلیر نسنه ایلان  
 ایسته دی قاچسین ایلان سسله دی قاچما اوبالی  
 قویودان هئیوره بیر ارواد الیندن قاچیرام  
 ایلان اصلینده ده اولماز بئله بیر شیمر ادالی

## سورون

سورون حاق یوللارین آنلاش ، دیل اینسانا اصالت دیر  
 اصالت دن دؤنوب آزماق ، هر اینسانا جهالت دیر  
 مَحک دیر دیلر اینسانا ، عیاری اونلا پارالانمیش  
 شرف قاینقلارین آنسان ، دیل ائلرچین شرافت دیر  
 یونیسکو آنلادیب تورکو ، ماراقلی دیل مقامیندا  
 ولی ایرانلی مکتبده ، تورکو یازسا ندامت دیر  
 تانی دونیا دیلین باخ گور دیل اصلینده نه لر یازمیش  
 ده ده قور قود یازان دیلده ، یازیب پوزماق سعادت دیر  
 بو دیل دومرول تک آسلاندان ، نه بابک قانلی قافلاندان  
 تپه گوزدن قیصاص آلمیش ، بوساط لاردان امانت دیر  
 عرب یاغلیری ایلر ، توتوب آلمیشدی ایرانی  
 تور کون آل قافلانی بابک ، عرب قیرماقدا بابت دیر  
 هشته سرده عرب باشین ، کسب بده تئوکوب لاشین  
 نچه مین یاغی لر باشین ، کسب قیرماق جسارت دیر  
 «ستار» لا «باقر» آسلانیم ، تبریزدن پارلانان خانیم  
 ده میر قیناقلی قافلانیم ، لووخلانمیش صدارت دیر  
 ورقله «کسروی» لووحو ، قاتیندا گور نه قاتلانمیش  
 روم قئیصرین اسیر ائتمه ک ، تورکلر چون شهامت دیر

## ذات

شاه عباس هئی ووردو گئچن گون وزیر  
 هانسی سولیم کسب عاقلین سزیر  
 ادب دیر اینسانی اوجالدان یا ذات  
 قالمیشام اوستون ندن اولماقدا مات  
 وزیر دندی شاه ساغ اولامات ندی  
 یارانمیشا باشدی ادب ذات ندی  
 اینانمیشان گئجه قوناق گل منه  
 دئیم پیشیک سالسین ایشیقلا سنه  
 شاه او گئجه اولدو قوناق وزیره  
 سوفره آیاق باش یئمک اولدو زیره  
 نچه پیشیکلر اله شمع آدیلار  
 ایشیقلا رین سوفره لره سالدیلار  
 وزیر دندی سانما شاهیم بو دب دی  
 دب ده اول لازیمه سی ادب دی  
 دالدا لایب شاه وزیرین گوزیله  
 نچه سیچان گتیرمیشدی اوزیله  
 سوز آراسی توربانین آغزین آچدی  
 چیخان سیچان سوفره یه قارشی قاچدی

## جان بی جمال جانان

یوخسا جانان جامالی ، مئیلین جاهانی یوخدور  
 هرکسده کی بو یوخدور ، دوزلوکده جانی یوخدور  
 آلماق کؤنول نیشانین ، اول کیمسه دن گورمه دیم  
 یا من خبر سیز اوندان ، یا اول نیشانی یوخدور  
 هر شب نمین بویولدا ، وار اولو یوز دنیزی  
 تا پاجادیر سه دردا ، شرح و بیانی یوخدور  
 سرمنزیلین صفاسین ، اولماز می وئرمک الدن  
 ائی ساروان دایانیدیر ، یولون کرانی یوخدور  
 چنگ ایله یایی قامت ، ایستیرسنی یاییلدا  
 آل پیردن نصیحت ، هئچ سه زیانی یوخدو  
 ریند اولماغین طریغین ، اولمام دئی ن دن اؤیره ن  
 مست اولموش اون چون افسوس ، کسلرگومانی یوخدور  
 قارونون آدلی گنجین ، زامان یئله ساویردی  
 باتیر اوره ک قولاغنا ، زین ناهانی یوخدور  
 شمع دیر اگر رقیبین ، اسراری گیزله اوندان

### اوتوز بئشینجی غزل « ویلیام شکسپیر دن »

هر ایش گؤردونمی غمگین اولما ائی یار  
بولاقدا گیل اولارمی گولده ده خار  
توتولسا گون بولوت آزدیرسا آیی  
حیاتین گولشه نین انگل سارالدار  
خطا تام کیمسه لردن باش وئره رمی  
دوشم بو فئعله شاید من ده ناچار  
اولام پیس کس سنه حاق وئرمه ییمله  
خطاوی حاقلا یام دوزلوکده تکرار  
ساغالدام مرحم ایله اشتباهین  
گوناهیندا ثوابی ائیله یم جار  
بو علت له آشا حددن گوناھیم  
نه چین، سن تک گوناھکارا طرفدار  
ایچیمده دیرچه له بیر حاق بوساطی  
ائده عشق ایله نیفرت جنگ و پئیکار  
اولوب اورتاق بیر عشق اوغروسيله  
ائدم ویجدانیمی قهریله ایثار

### باغبان

باغبان آچ باغ بره سین، باغلاما رضوانی منه  
گول ندی لاله ندی، گیزله مه مأوانی منه  
درمه رم اؤزگه گولو، چکمیشم هیجرینده قمین  
آختار آلاله لری، گوستر او طوبانی منه  
گل وفا ایله منه، گؤز لرین آخدیرما نمین  
رحمه گل وار خیرین، قایتار اورؤیانی منه  
یانیرام هیجرانینین، شمعینه پروانه کیمی  
وئر نیشان بیرده گؤروم، لعل سلیمانی منه  
باغریمین قان چيله یی، باغلالی جان تئللرینه  
یوخسا او ایسته مه رم، وئرسه له مین جانی منه  
باغبان عهد ائدمه ییین، باغلادی ایستک یولومو  
ائيله بیل یوخ خیالی، گؤستره مینانی منه  
گزمیشم داغلار ایله، باغلاری مجنون قه دری  
تاپمامیش دورسام اگر، باغلاما «ایمان» ی منه

او باش کسیک له شوخون ، باغلی زبانی یوخدور  
بیر بنده یوخدور اولماز ، سن تک جاهاندا «حافظ»  
چون هنج کسین سنین تک ، شاه سا جاهانی یوخدور

### زاهد خلوت نشین

خلوتی زاهد ووروب ، دون گئجه مئیخانه یه  
پئیمانی وارسا قیریب ، قورولدو پئیمانیه  
صوفی کی سیندیریدی ، دونن قدح له جامی  
بیر جورعه مئی له دؤ نوب ، عاغیلی فرزانه یه  
رؤیا سینا جاوانلیق ، شاهیدی گلمایش گئجه  
قوجالیق عشقین یئنه ، وئردی او دیوانه یه  
کؤنول دینین آیردی ، «موغبه چه» گئتدیجه یول  
او تانیش آردینجا ائل ، تای اولدو بیگانه یه  
خرمینی بولبولون ، یاخدی یاناق اودلا گول  
چؤندو شمعین شوعله سی ، آفت پروانه یه  
اولمادی ضایع شوکور، آغلاماق آخشام سحر  
دؤندو یاغیش داملامیز ، گوهر بیر دانه یه  
نرگس اویوب ساقی تک ، افسون ائدن آیتی  
ویردلاری چولقادی ، مجلیسی افسانه یه  
ایندی ائوی «حافظ»ین، اولوبدی شاه بارگاهی  
آخدی دیلی دیلبره ، جانی دا جانانه یه

### الایا ایها الساقی

قدح له دؤوره گل ساقی ، مئی آندر دینله سین دیلر  
از لده اولدو عشق آسان ، چتین باشلاندی سون ایلر  
آچارسا نافه لی زولفون ، خوته ن عطرین صبا یایسا  
قارا قیوریمی زولفوندن ، دوشوب چولقار قانا دیلر  
منیم جانان سراسیندا ، یوخ عنیشیم له آمانیم چین  
اوجا سس له چالیر زنگین ، دوزولسون سانا محمیلر  
بويا سجادهنی مئی له ، دئسه سن چین موغان پیری  
خبرسیز ایزچی اولماز می ، یول آیدین اون لا منزیلر  
گئجه خووفو قارانیققدان ، دالقا بورغان دا بیر یاندان  
هاچان آنلاریبیم حالی، یونگول یوک سئیری ساحیلر  
هامی ایشلر منملیکدن ، آدیم چکدی پیسه آخر  
او سیرهاردا قالارگیزلین ، قورولسا اون لا محفیلر  
حضورین ایسته سن «حافظ» ، قاییب اولما کنار اوندان  
سنوینجین گؤرمه یه ال چک ، جاهاندان اومما حاصلر

## شرح چگونگی تصرف سرزمین تورکمنها در جنگ گوگ تپه توسط قوای روس

سربازان روس به داخل آن هجوم بردند. طی انفجار اولیه صدها تن از مدافعان قلعه کشته شدند. و بسیاری دیگر طی درگیری که در پی آمد جانشان را از دست دادند. با ورود روس ها به قلعه، باقی مانده مدافعان و غیرنظامیان سعی کردند از راه بیابان فرار کنند. آنان توسط سواره های نظامی اسکوبلوف مورد تعقیب قرار گرفتند. حدود ۸ هزار جنگجوی غیر نظامی تورکمن در خارج از قلعه و ۶۵۰۰ تن دیگر در داخل قلعه کشته شدند. روس ها تمامی مردان تورکمن باقی مانده در دژ را کشتند، تصرف گوگ تپه و قتل عامی که در پی آمد مقاومت تورکمن ها را در هم شکست و سرنوشت تورکستان را رقم زد. در ۶ می ۱۸۸۱م، تورکستان به طور کامل بخشی از امپراطوری روسیه اعلام شد. طی عملیات گوگ تپه روس ها تلفاتی معادل به ۲۴۵ کشته و ۸۸۳ نفر زخمی متحمل شدند. بیماری نیز عامل مرگ ۶۴۵ سرباز دیگر اعلام شد.

ژنرال اسکوبلوف پس از قتل عام اظهار داشت: (هر چه شدیدتر آن ها را بزنی، بیشتر مطیع می شوند) اسکوبلوف به خاطر کشتار رخ داده از مقامش برکنار شد. در سال ۱۸۸۱م، شهر عشق آباد در جنوب شرقی گوگ تپه بنیان نهاده شد. @turk\_bilgi



طی سال های ۱۸۵۳م تا ۱۸۶۸م روس ها با پیشروی به سمت جنوب بخش اعظم سرزمین هایی را که بعدها آسیای میانه روسیه خوانده شد اشغال کردند. آن چه هنوز به اشغال آن ها در نیامده بود سرزمین امروزی تورکمنستان بود. در سال ۱۸۶۹م شهر بندری کراسنودسک در ساحل شرقی دریای خزر توسط روس ها بنیان نهاده شد. روس ها در ۱۸۷۹م با حرکت به سوی شرق سعی کردند تا گوگ تپه را تصرف کنند. پس از گلوله باران به وسیله توپ خانه قوای روسی کوشید با حمله سریع آن را تسخیر کنند. اما تورکمن ها که برتری عددی داشتند آنان را عقب راندند. روس ها عقب نشینی کردند و از متوقف کردن تعقیب کنندگان تورکمن عاجز ماندند. نیروهای روس با عبور از بیابانها به کراسنودسک بازگشتند. این بدترین شکست روس ها در تورکستان از سال ۱۷۱۷م تا آن زمان بود. در دور دوم حملات، نیرویی بزرگتر و مجهزتر و از جمله شامل ۲۰ هزار شتر برای حمل و نقل به گوگ تپه اعزام شد.

در دسامبر ۱۸۸۰م، ۷۱۰۰ نیروی روس تحت فرماندهی جنرال میخائیل اسکوبلوف گوگ تپه را محاصره کردند. شمار مدافعان گوگ تپه که غیرنظامیان نیز شامل بودند ۲۵ هزار تن تخمین زده اند. با توجه به تجربه حمله های قبلی اسکوبلوف تصمیم گرفت که به جای یورش مستقیم دژ را محاصره کنند.

محاصره گوگ تپه ۲۳ روز به طول انجامید با وجود مقاومت شدید مدافعان، نیروهای روسی توانستند تونلی در بخش زیرین دیوار قلعه حفر کرده و سپس ماین بزرگی را در آن جابجا نمودند. در ۱۲ ژانویه ۱۸۸۱م، با انفجار ماین و شگاف برداشتن دیوار قلعه،



موقوفات را از دست مغولان رهایی بخشد و آن‌ها را بازسازی کند.

غازان به وارثانِ شخصیت‌هایی که توسط بایدو به قتل رسیدند یا مجبور شدند به مناطق دیگر عزیمت کنند، صدقات لازم را بپردازد.

### نبرد میان بایدو و غازان خان

غازان خان تمام این شرط‌ها را پذیرفت و نام خود را محمود گذاشت و به پیروی او ده هزار تن از مغولان دیگر نیز اسلام آوردند. این واقعه، دشمنی میان او و بایدو را شدت داد.

### درگیری نظامی غازان و بایدو و سرانجام آن

غازان خان، امیرنوروز را به فرماندهی سپاه خود منصوب ساخت و به جنگ با بایدو فرستاد. طغاجار و امرای دیگر هم که قبلاً به غازان مایل شده بودند، جانب بایدو را رها کردند و خود را به سپاه امیرنوروز رساندند. هنگامی که خیر مسلمان شدن غازان خان به مردم رسید، آن‌ها نیز به تکاپو افتادند تا سلطه مغولان یاسایی را به اتمام برسانند. بایدو در چنین شرایطی که از حمایت مردم برخوردار نبود و سپاهی کمتر از غازان داشت و نیز موفق نشده بود به طور کامل افراد صدرجهان را از حکومت بزداید، مجبور شد درخواست صلح کند. بایدو پیشنهاد داد که در صورت عقب‌نشینی غازان، علاوه بر خراسان و مازندران، کرمان، فارس و عراق عجم را نیز به وی خواهد داد. غازان این پیشنهاد را پذیرفت، اما پس از مدتی متوجه شد که بایدو خیال دیگری در سر دارد و نمی‌توان به وعده‌های او توجه کرد؛ پس طی مجلسی که تشکیل دادند، تمام هواخواهان غازان از جمله امیرنوروز به قرآن قسم خوردند که تحت لوای او به سر برند. غازان که به صفای نیت بایدو اطمینان نداشت، به خراسان بازگشت و چندی بعد امیر نوروز نیز به غازان پیوست. غازان خان هیئتی نزد بایدو فرستاد تا از او بخواهد به وعده خود عمل کند. هنگامی که آن‌ها بازگشتند، غازان را از اقداماتی که

## غازان خان حاقیندا بیلگی (۲)

حاضیرلادی: تانای شرقی دره جک



### رویاری با بایدو

هنگامی که بایدو علیه گیخاتو شورش کرد، توان خود را کافی ندید و پیغامی به غازان، که در خراسان ساکن بود، فرستاد و به او گفت: «حق حکومت از آن تو است، بیا و با یاری ما خان شو». پس غازان با مشورت اطرافیان خود، درخواست وی را پذیرفت و به سمت پایتخت حرکت کرد؛ وی برای کسب پشتیبانی کامل امیرنوروز، حکمی به او داد با این مضمون که پس از به تخت نشستن غازان، امیرنوروز، فرمانروایی ایالات و فرماندهی کل سپاه را در دست بگیرد. این مسئله نشان می‌دهد که غازان از همان لحظه، خود را به عنوان سلطان خوانده بود. هنگامی که غازان به نزدیکی تهران رسید، متوجه شد بایدو، گیخاتو را کشته‌است و خود به جای او به تخت نشسته و از دعوت غازان نیز پشیمان گشته‌است. پس غازان خان راه بازگشت خراسان را در پیش گرفت و در راه گیلان با صدرجهان، که به دستور بایدو از وزارت خلع شده بود و حال حکومت روم را در دست داشت، رو به رو شد. او به غازان پیشنهاد داد که از لشکریان وی استفاده کند، تا موفق شود بایدو را برکنار کند. اما این پیشنهاد مشروط به قبول شروطی از سوی غازان بود که به قرار زیر است:

غازان مسلمان شود و خوش رفتاری با مسلمانان را در پیش گیرد.

دینار افشانند و به وی لقب «محمود، ملک العراقرین و خراسان و فارس و الجزیره و روم» دادند. سلطان، خود در همان روز روحانیان را انعام بخشید و رسولانی به اطراف و اکناف فرستاد تا همه ایالات و ممالک اسلامی، از مسلمانی وی آگاه شوند. در مورد اسلام آوردن مغولان و اطرافیان غازان عدد کلاتی ذکر شده است. در منابع تا ده هزار مغول را برشمرده اند که به تبع سلطان و به مصداق «الناس علی دین ملوکهم» به اسلام روی آوردند.

### غازان خان در حال قرائت قرآن

#### شیوه برخورد غازان با ادیان دیگر پس از گروش به اسلام

غازان خان در روز به تخت نشستن خود فرمانی صادر کرد مبنی بر این که همه مغولان مسلمان شده به انجام مراسم دینی بپردازند و کفر را از کشور بزدایند و همه کافران و مشرکان نیز باید به دین اسلام بگردند. اهل ذمه اگر جزیه می دادند و لباس مخصوص خود را می پوشیدند، در امان می بودند. در این ایام، عیسویان جز با علامت زنار یا وصله ای بر لباس خود نمی توانستند در معابد ظاهر شوند و یهودیان نیز برای تشخیص از مسلمین، کلاهی مخصوص بر سر می گذاشتند. غازان سپس دستور داد تا مجسمه های بودا، بت ها، آتشکده ها، معابد، کلیساها و کنیسه ها را ویران کنند. به دستور ارغون خان، صورت غازان خان را بر روی دیوار یکی از معابد بودائی طراحی کرده بودند؛ به امر وی آن تصاویر و نقوش و حتی تصویر پدر او را نیز خراب و محو کردند. غازان خان می دانست رهبانان بودایی میل به اسلام ندارند، پس دستور داد هر کس از آنان خواست، اسلام بیاورد و بقیه به ممالک خود بازگردند. گروهی مسلمان شدند و باقی آنان، که اکثریت را تشکیل می دادند، راه دیار خویش در پیش گرفتند و کشور از گروه رهبانان پاک شد. غازان به بخشیان مسلمان شده اخطار داد که اگر از آنان کوچکترین عملی حاکی از بوداییگری سرزند،

ضد او در حال شکل گیری بود، آگاه ساختند و در نتیجه، غازان تصمیم گرفت به بایدو حمله کند. وی در چهارم شعبان سال ۶۹۴ هق در لار دماوند اردو زد و پس از غسل، پوشیدن لباس های پاکیزه و به زبان آوردن کلمه توحید، به سمت آذربایجان حرکت کرد و تا اوجان به مانعی برنخورد. غازان امیرنوروز را در پی بایدو که به شمال گریخته بود، فرستاد. امیرنوروز در نخجوان به بایدو دست یافت و در ۲۳ ذیقعه سال ۶۹۴ هق به دستور غازان خان، بایدو را به قتل رساند. آنان سپس به پایتخت حمله کرده و تبریز را در همان سال فتح کردند.

#### گرویدن غازان به دین اسلام

غازان خان دریافت که تنها با تغییر دین آبا و اجدادی اش و پذیرش اسلام می تواند در قدرت خود پایدار بماند و دشمنان داخلی و خارجی خود را نابود کند. در شورایی که غازان با حضور امیرنوروز بر پا کرده بود، امیرنوروز گفت که منجمین، علما، اهل زهد و ورع چنین پیشگویی کرده اند:

«در حدود سال ۶۹۰ هق سلطانی قیام خواهد کرد که اسلام در کنف حمایت او رونق پیشین خود را از سر خواهد گرفت و رعایای او قرین امن و رفاه خواهند شد و خداوند به پاداش این امر خیر لشکریان او را نصرت و ظفر خواهد بخشید.»

این سخنان به مزاج غازان خوش آمد و چون پیش از آن هم به امیر نوروز وعده داده بود که مسلمان می شود؛ در اوایل شعبان سال ۶۹۴ هق به حضور صدرالدین ابراهیم حمویی رفت و با حضور تمام امرا کلمه توحید گفت و به پیروی از او عده بسیاری مسلمان شدند. در آن ماه، جشن هایی برپا کردند. غازان خان، جماعت سادات، ائمه و مشایخ را مورد لطف قرار داد و صدقات بسیاری داد. او از میان فرق چهارگانه اهل سنت، حنفی گری را برگزید و مسلمانان با شنیدن این خبر تا مدتی به جشن، سرور و شادمانی پرداختند. بزرگان بر پای تخت او درم و

پادشاهی وی اتفاق نظر کردند و در وفاداری خود به او قسم خوردند. خواجه صدرالدین زنجانی که در این ایام قدرتی فوق‌العاده حاصل کرده بود، به استقبال او شتافت و به همراه او بسیاری از سادات، علما و ائمه آن شهر جلوتر از غازان از تبریز بیرون رفتند و در روز یکشنبه بیست و سوم ذیحجه سال ۶۹۴ هـ ق او را بر تخت نشاندند و بدین ترتیب، غازان وارث تاج و تخت مملکت هلاکو گردید. اولین یرلیغی که به دست غازان در همان روز جلوس صادر شد، فرمانی بود دایر بر قبول مذهب اسلام برای مغول، اجرای آداب دینی و رعایت جانب عدالت، منع امرا و اکابر از ظلم به زیر دستان. غازان خان، خواجه صدرالدین احمد خالیدی چاوایان زنجانی را به وزارت، شرف‌الدین سمنانی را به سمت اولغ بیتکچیو امیر نوروز را به منصب امیرالامرائی تعیین نمود. اسلام آوردن غازان، جایگاه او را در جامعه مسلمان تقویت کرد، اما بسیاری از شاهزادگان مغول این کار را نمی‌پسندیدند و برای از میان برداشتن او تلاش می‌کردند و به همین سبب، در آغاز سلطنت او، شورش‌ها و توطئه‌هایی سر گرفت که همه به سختی سرکوب شد. غازان خان پادشاهی قهار بود و سلطنت او چنان که هوراث اشاره می‌کند سراسر آکنده از ذکر سیاست‌کردن‌ها و خون‌ریزی‌ها است. دسون نیز می‌گوید که در شرح پادشاهی این ایلخان در تألیف رشیدالدین فضل‌الله کمتر صفحه‌ای است که اشاره به قتل و اعدام یکی از ارکان دولت در آن نباشد. غازان طغاجار نویان را هم برای دور داشتن از اردو و جلوگیری از دخالت‌های احتمالی او، به رهبری اردوی مقیم بلاد روم فرستاد و چندی بعد یک نفر ایلچی را با فرمان قتل او گسیل داشت. غازان سپس به سرکوبی شاهزادگان مخالف خود پرداخت؛ از آن جمله پسر ارشد گیخاتو خان یعنی آلافرنگ را دستگیر کرده و سپس عفو کرد. توکان، پسر بایدو، را که در گرجستان قدرتی بهم رسانده بود، از میان برداشت و امرایی که در قتل گیخاتو خان دست داشتند را از دم تیغ گذراند.

به قتل خواهند رسید. همچنین بوداییان، زرتشتیان و گروه بازمانده اسماعیلی نیز که به دنبال ضعف مسلمانان (خصوصاً سنیان که اسماعیلیه را مسلمان نمی‌دانستند) قدرتی یافته بودند، از میان برداشته شدند؛ البته گروهی از آن‌ها گریختند و بار دیگر اعمال خود را پنهانی از سر گرفتند.

## مهر پیشین غازان خان

### دیگر اقدامات غازان پس از گروش به اسلام

به‌طور کلی اقلیت‌های مذهبی چون بازماندگان مزدکی، مانوی، اسماعیلی و زرتشتی که در دوره بوداییگری نیروی مناسبی کسب کرده بودند، صدمه کامل دیدند و کارشان از رونق افتاد. همچنین غازان خان دستور داد مهرها مانند گذشته مدور ساخته شود و نام خدا و رسول به خط عربی بر آن‌ها نقش بندد. بر سر نوشته‌ها و مراسلات سلطنتی و دیوانی نیز کلمات «الله اعلی» نوشته شد. در پی این تحولات، دین اسلام در تشکیلات اداری رسمیت یافت. غازان خان در کار اسلام‌دوستی و تقویت قوانین اسلامی، سعی بیشتری از خود نشان داد؛ تاج از سر برداشت و به جای آن عمامه گذاشت و به همه اطرافیان و درباریان دستور داد که لباس روحانیت به تن کنند. برای جلب قلوب مردم، فرمانی صادر کرد مبنی بر این که از آن پس هیچ کس مجبور نباشد کلاه مغولی به سر بگذارد. وی یک سال پس از جلوس بر تخت سلطنت به بغداد رفت. به تقلید خلفا روز جمعه در مسجد جامع شهر نماز جماعت خواند و به زیارت آرامگاه ابوحنیفه کوفی رفت. در واقع پس از گروش غازان خان به دین اسلام، حلقه‌های سنتی آبا و اجدادی وی گسست.

### آغاز سلطنت غازان خان

غازان از تبریز به مغان آمد و امیر نوروز نیز پس از دو هفته به او پیوست. در قاراباغ آذربایجان همه خاتونان، شاهزادگان، امیران و بزرگان دولت گرد آمدند و بر

### شورش شاهزادگان و سران سپاه اوجای

در ماه صفر سال ۶۹۵ هـ ق خبر رسید که مغولان ماوراءالنهر، که در این تاریخ تحت امر اوجای، پسر براق‌خان، بودند، از انقلاب‌های خراسان و نبود قوا در آنجا استفاده کرده، پس از عبور از جیحون به خراسان حمله‌ور شده‌اند و تا مازندران تاخته‌اند. غازان خان دستور داد که لشکر از تمام نقاط کشور، عازم بلاد شرقی شود و امیرنوروز را به فرماندهی آن‌ها معین کرد؛ ولی چون کمتر از یک سال، سه بار تخت ایلخانی دستخوش تغییر شده و لشکریان مختلف از مردم مالیات بسیار گرفته بودند؛ خزانه جهت پرداخت حقوق قشون جدید وجهی نداشت. امیرنوروز در تبریز به زحمت چند تومان زر از عده‌ای قرض کرد و به جنگ لشکریان اوجای رفت.

مغولاندر خراسان از جلوی سپاهیان امیرنوروز گریختند. امیرنوروز در نزدیکی هرات به ایشان رسید و در آنجا جمعی از آن طایفه را کشت و تا کنار جیحون مابقی آن‌ها را تعقیب کرد و پس از آن که خراسان را از شر تعرض ایشان خلاص کرد، در هر قسمت ناییبی از جانب خود منصوب کرد و موفق و پیروز نزد غازان خان بازگشت. امیر نوروز پس از مراجعت از خراسان، خواجه صدرالدین زنجانی را به اتهام این که در اموال دیوانی بدون اجازه تصرف می‌کند و از پیش خود یریغ و فرمان صادر می‌نماید، از وزارت عزل کرد و جمال‌الدین دستجردانی را به جای او گماشت. وی حل و عقد امور دیوانی و تهیه مایحتاج لشکریان را بر عهده برادر خود حاجی بیک گذاشت؛ صحه و امضای فرمان‌ها را نیز به برادر دیگر خویش ناصرالدین سائلمش سپرد و به این ترتیب زمام تمام مشاغل مهم لشکری و کشوری را در دست خود گرفت.

### سوکای، بورلا و ارسلان اوغول

چون امور خراسان بی‌حضور امیر نوروز، صورت انتظام نمی‌گرفت، غازان بار دیگر امر کرد که امیر نوروز با

چند نفر از شاهزادگان و امرا به سمت خراسان حرکت کنند. از جمله همراهان امیر نوروز، شاهزاده سوکای، پسر یشموت بود که با دو نفر از رؤسای لشکری یعنی بورلا و ارسلان اوغول طرح اتحاد ریخته‌بود. این جماعت که از اسلام امیر نوروز و غازان ناراضی بودند، مصمم شدند که به همراهی هم اساس دولت نوروزی و غازانی را برچیدند و بر اثر آن، بار دیگر معابد بودایی را تجدید کرده و شوکت اسلام و مسلمین را در هم بشکنند.

شاهزادگان سوکای و بورلا که به عنوان مقدمه سپاهیان امیر نوروز عازم خراسان شده‌بودند، تصمیم گرفتند راه را بر امیر نوروز ببندند و او را بکشند، اما پیش از انجام این کار، رسولی پیش شاهزاده طایجو فرستادند و او را هم به طرف خود خواندند. طایجو ظاهراً دعوت ایشان را پذیرفت، ولی فوراً امیر نوروز را از توطئه سوکای و بورلا باخبر ساخت. نقشه امرای عاصی این بود که سوکای و بورلا امیر نوروز را در خراسان به قتل برسانند و ارسلان نیز غازان را از میان بردارد. امیر نوروز که از قصد شبیخون مخالفین آگاه شده‌بود، شبانه خیمه خود را خالی گذاشت و در کمین نشست و پس از آن که توطئه‌کنندگان بر خیمه او وارد شدند، امیر نوروز از کمین بیرون آمده و به آن‌ها حمله کرد که به دنبال آن بورلا کشته شد و سوکای گریخت، ولی به زودی به دست هرقداق دستگیر و کشته شد. ارسلان و یاران او نیز که به قصد غازان، سپاهیان خود را آماده کرده‌بودند، به زودی مغلوب گردیدند و غازان و امیر نوروز تمام مخالفین را به دست آورده و کشتند. همچنین جمعی از دشمنان صدرجهان، وی را نیز به همدستی با یاغیان متهم کرده و عده‌ای از اعضای دیوان هم به مجرمیت صدرجهان شهادت دادند. حکم شد که خواجه را بگیرند و پس از آزار و عذاب بسیار، وی را به قتل برسانند؛ دو تن را موکل کردند که او را مقید و برهنه در بیشه‌ای برده و به قتل برسانند. اتفاقاً خواجه در عهد گیخاتو خان، در حق این دو موکل

بزند که صراحتاً در قرآن ممنوع گردیده نشان می‌دهد که سنن قدیم هنوز در میان مغولان ریشه‌های استواری داشته‌است.

### مرگ امیر نوروز

نورین آقا، از قوم قیات، نزد غازان خان محترم و مورد اعتماد بود. اویراتای، برادر امیر نوروز، در دستگاه این شخص بود و نورین چندان به وی اعتماد نمی‌کرد. پس چون نوروز به حدود خراسان رسید، گناه غلبه یافتن شورشیان را به گردن نورین انداخت که موجب رنجش همگان از وی شد و این رویداد، نقطه آغاز شکست وی بود. نوروز چون به خوشان رسید، لشکریان را آماده ساخت و در پی شورشیان رفت، اما پس از چند روز لشکریان را رها کرد و به بهانه بیماری همسرش، روانه آذربایجان شد؛ همچنین به فرمان غازان خان گناهکارانی فرستاده شده بودند تا در وقت جنگ در مقدمه لشکر قرار گیرند، اما همه در پی نوروز روانه شدند و صحنه نبرد را ترک کردند. امیرنوروز در میانه راه، بی‌اجازه پادشاه بر سر امیری شورشی تاخت. پس به فرمان غازان به خراسان احضار شد، اما از اطاعت آن سر باز زد. نوروز در بیست و یکم شعبان سال ۶۹۵ هـ ق در صاین به حضور وی آمد. غازان با این که قتلغ‌شاه، نوپان و چند امیر دیگر گفتند که رفتن دوباره نوروز به خراسان صلاح نیست، باز او را به اعزاز روانه داشت و نظام‌الدین یحیی را نیز به اسم نیابت حکومت، با او همراه ساخت. تمام این وقایع سبب خشم و بدبینی غازان به امیر نوروز شد؛ اما علت اصلی آن نبود.

صدرجهان چون بار دیگر بر مسند وزارت نشست، درصدد برآمد که انتقام خود را از امیر نوروز، که در عزل او دست داشت، بگیرد و به همین خیال با دشمنان او همدست شده و به اتفاق در سرنگون کردن دولت امیر نوروز کوشیدند. صدرجهان و برادرش، قطب جهان، از زبان امیرنوروز و برادر او، مراسلاتی خطاب به سلطان مصر ساختند به این

انعام و اکرام کرده‌بود. ایشان صدرجهان را تا شب در آن بیشه نگاه داشتند. در این میان امیر هرقداق که از انجام کار سوکای فراغت یافته بود، به اردو بازگشت و از حال خواجه پرسید؛ پس ماجرا را برای او شرح دادند. فوراً دو سوار فرستاد و دستور داد که تا صبح دست نگه‌دارند. روز بعد فهرستی از اسامی مخالفین به حضور غازان خان آوردند که اسم صدرجهان در میان آنان نبود؛ چیزی نگذشت که خواجه از طرف غازان مورد عفو قرار گرفت و مقرر گردید که در مجاورت اردو زندگی نماید. غازان خان، امیر هرقداق را پس از فیصل دادن ماجرای سوکای، به حکومت فارس منصوب نمود و او در تاریخ ۷ جمادی‌الثانی سال ۶۹۵ هـ ق به فارس وارد شد و به رفع مشکلات و جمع‌آوری مالیات‌ها پرداخت. غازان در ششم ذیحجه سال ۶۹۵ هـ ق، خواجه جمال‌الدین دستجردانی را به قتل رساند. او همچنین در اول محرم سال ۶۹۶ هـ ق خواجه احمد زنجانی، صدرجهان، را مورد توجه قرار داده و بار دیگر به مقام صاحب دیوانی برگزید که این انتخاب و قتل خواجه جمال‌الدین، برخلاف میل امیر نوروز بود و نشانگر این امر بود که قدرت او رو به زوال است و ایلخان تصمیم دارد که خود و دیوان را از چنگ او و عمالش خلاصی بخشد.

### ازدواج غازان و همسرش در دربار

غازان در ۶ ذیحجه ۶۹۵ هـ ق تبریز را به قصد آران ترک کرد تا زمستان را در آن ناحیه قشلاق کند. در منازل اولیه سفر مراسم ازدواج وی مطابق سنت اسلامی با بلغان خاتون شکل گرفت. مغولان رسم داشتند که پسر باید با بیوگان مادر، البته به جز مادر خودش ازدواج کند؛ پدر و نیا و نیای بزرگ غازان با بیوه پدرشان ازدواج کرده‌بودند و دوقوز خاتون معروف، زوجه مسیحی هلاکو، قبلاً همسر پدرش تولوی بود. این که یک روحانی حاضر شده‌باشد خطبه چنین ازدواجی را بخواند تقریباً باور نکردنی می‌نماید، و این که نو مسلمانی، ظاهراً صادق دست به وصلتی

همدانی نیز در این توطئه شرکت کرده و ضد او سخنانی به غازان گفته‌است؛ پس صدرجهان به پادشاه شکایت برد، ولی غازان به او گفت که رشیدالدین سخنی ضد خواجه نگفته‌است. در این میان امیر قتلغ‌شاه که برای سرکوبی پادشاه گرجستان رفته بود، در کنار شط کورا (کر) به اردوی غازان آمد و شنید که صدرجهان نزد ایلخان بدگویی اطرافیان و اقوام او را کرده‌است و قتل و غارت بسیار به آن‌ها نسبت داده‌است. قتلغ‌شاه چون مورد خشم غازان قرار گرفت، از خواجه پرسید: «که علت این خشم و سرزنش چیست چه کسی نزد غازان از او به بدی یاد کرده‌است؟» صدرجهان در این ماجرا خواجه رشیدالدین فضل‌الله را مقصر معرفی کرد و به همین خاطر قتلغ‌شاه هم بر رشیدالدین متغیر گردید. رشیدالدین که از اوضاع بی‌اطلاع بود، نزد غازان خان شکایت کرد. غازان پس از احضار قتلغ‌شاه دانست که ماجرا از چه قرار است و این صدرجهان است که رشیدالدین را متهم کرده‌است. غازان خان به همین جهت بر صدرجهان خشمناک شده و دستور داد او را در تاریخ ۱۷ رجب سال ۶۹۷ هـ ق م مورد محاکمه قرار دهند و پس از آن او را برای مجازات به قتلغ‌شاه سپردند. قتلغ‌شاه خواجه را در ۲۲ رجب سال ۶۹۷ هـ ق م از میان دو نیم کرد و به این ترتیب دوره حیات صدرجهان خاتمه یافت. در اواخر سال ۶۹۷ هـ ق م، موقعی که غازان از تبریز به عزم قشلاق، به طرف بغداد می‌رفت، در اوجان سمت وزارت و صاحب دیوانی را به خواجه سعدالدین محمد مستوفی ساوجی و نیابت وزارت را به عهده رشیدالدین فضل‌الله طیب همدانی گذاشت و این دو نفر به کمک یکدیگر به اداره ممالک غازانی مشغول شدند.

### مصر و شام

غازان خان پس از به حکومت رسیدن، درصدد برآمد تا همچون پدران خود جنگ با ممالیک مصر و شام را

مضمون که «با وجود اسلام غازان چون امرای او هنوز به این شرف نایل نیامده‌اند، برای لشکرکشی به او و قلع ریشه کفر سلطان را فرصتی مناسب فراهم است و امیر نوروز و برادران او جهت قیام به کمک لشکریان مصری حاضرند و به علاوه در آن نامه ذکر فرستادن چند ثوب جامه گران بها را از طرف امیر نوروز به عنوان هدیه برای سلطان گنجاندند.» افشای این مسئله باعث خشم غازان خان شد؛ ایلخان که در این تاریخ در همدان بود، به عجله از آنجا به سمت شهر وان حرکت کرد و به قدری خشمناک بود که در یک روز قریب سی فرسخ راه را پیمود و در جمادی‌الاول سال ۶۹۶ هـ ق م به شهر وان رسید. او در آنجا دستور داد که برادران امیر نوروز را بدون محاکمه و پرسش به قتل برسانند. غازان خان مأمورینی را فرستاد که کسان و پسران امیر نوروز و هشت برادر او را در هر جا باشند به یاسا رسانند؛ وی برادر خود خدابنده را که با لشکری عازم خراسان بود، امیر قتلغ‌شاه و هرفدای را با دو تومان لشکر و امیر چوپان و چند تن دیگر از امرا را از نقاط مختلف کشور احضار کرد و همگی را به دستگیری امیر نوروز مأمور کرد. امیر نوروز در نیشابور از اوضاع اطلاع یافت و با وجود مخالفت سران لشکری خود و جدا شدن آن‌ها از او، با چهارصد نفر به جانب هرات فرار کرد تا به پناه ملک فخرالدین کورت که با دختر برادر او ازدواج کرده‌بود، برود؛ ولی ملک فخرالدین، امیر نوروز را تسلیم سپاهیان قتلغ‌شاه کرد و قتلغ‌شاه او را در ۲۲ ذیقعد سال ۶۹۶ هـ ق م کشت و سر او را نزد غازان خان فرستاد.

### قتل صدرالدین زنجانی

پس از قتل امیر نوروز در ۲۲ ذیقعد سال ۶۹۶ هـ ق م، عده‌ای از عمال دیوانی و امرای غازانی، خواجه صدرالدین احمد زنجانی را به تصرف در اموال متهم کردند و بدین ترتیب غازان او را از نظر انداخت. صدرجهان گمان کرد رشیدالدین فضل‌الله طیب

### برقراری روابط با مسیحیان

پس از اسلام آوردن غازان خان، این ترس در دل مسیحیان ایجاد شد که آیا از این پس ایلخانان منجی مسیحیان نیستند؟ جواب منفی است؛ چون سلطان برای سرکوبی شامات و مصر به آن‌ها نیاز داشت. پس غازان تماس‌هایی با آنادولی صغیر و مسیحیان برقرار کرد و سیاست تسامح را در داخل و خارج کشور پیش گرفت تا از کمک آن‌ها بهره ببرد. او به هتوم دوم نامه‌ای فرستاد؛ با این مضمون که برای رهایی فلسطین از دست مصر و شامات آماده است و اگر او سپاهیان را در اختیار سلطان بگذارد، وی فلسطین را به آن‌ها خواهد داد. پس هتوم با رضایت تمام سپاهیان را در اختیار غازان خان قرار داد. گرجیان نیز سپاهیان برای مقدمه لشکر او آماده ساختند. امید بسیاری در دل مسیحیان روشن شده بود که باعث شده بود در سال ۷۰۰ هـ ق / ۱۳۰۰ م، هتوم دوم کتابی بنویسد؛ با این مضمون که غازان خان ارضی موعود را از مسلمانان خواهد گرفت و آن را به مسیحیان می‌سپارد. این اخبار آنچنان گسترش یافت که مردم در بیزانس گمان می‌کردند غازان اورشلیم را فتح کرده است و به این مناسبت لوح یادبودی ساختند که همچنان موجود است.

### برقراری روابط با الملک العادل زین الدین کیتو بوغا

غازان خان به رغم کمک گرفتن از مسیحیان، به تهاجم خود به شامات رنگ مذهبی بخشید؛ غازان در میانه راه از اماکن مذهبی عراق دیدن کرد. او نذوراتی بسیار برای آن‌ها در نظر گرفت و نه‌ری را به جانب نجف جاری ساخت. وی از طرفی دیگر حنفی مذهب بود و قصد داشت این فرقه را بین ۳ فرقه دیگر به برتری رساند. وی از جانبی دیگر به شیعیان وعده داد که حقوق از دست رفته خاندان علی را باز خواهد گرداند. غازان خان در ابتدا سیاستی مسالمت‌آمیز با مصر در پیش گرفت تا بتواند نقشه مناسبی طراحی کند، بزرگان داخلی و خارجی که با مسلمان شدن او

ادامه دهد و دلایلی به شرح زیر برای اقدامش بیان داشت:

سلاطین و حاکمان مناطق مصر و شامات، مسلمانانی واقعی نیستند، پس باید شخصی حاکم شود که مسلمانی راستین باشد.

چون غازان خان حاکم مسلمان بود، پس تکیه او بر مسند خلیفه، وی را مجاب به دفاع از اسلام می‌کرد.

حاکمان مناطق مصر و شامات غلامزاده‌اند و اصل و نسبی ندارند، اما نیای غازان به چنگیز می‌رسد.

در گذشته هلاکوخان از رود فرات عبور کرده و بر شامات نیز تسلط پیدا کرده بود، پس این سرزمین‌ها تا این حدود متعلق به ایلخانان بود.

### رسیدگی به اوضاع روم

غازان خان ابتدا از روم شروع کرد؛ چون آن‌ها وضع آشفته‌تری داشتند و این اوضاع به خاطر فرماندهان مغولی بود که با رفتار ناپسند خود مردم را عاصی کرده بودند. سلطان غیاث‌الدین مسعود، حاکم روم، در این زمان نزد غازان بود و به خاطر احتمال شورش و اعلام استقلال، اجازه سفر به روم را نداشت. سلطان در سال ۶۹۸ هـ ق، شاهزاده‌ای مغولی به نام سولامیش را به امیرالامرای روم برگزید و وضع رو به بهبودی رفت. در این زمان غازان خان در حال آماده‌سازی امکانات برای حمله به شامات بود و سولامیش وظیفه داشت پس از آرام ساختن حکومت رومیان، سپاهی مشتمل بر بیست و پنج هزار نفر آماده سازد و به محض شروع نبرد توسط غازان خان، لشکریان خود را از طریق آنادولی صغیر و شهر سیس به حرکت درآورد، اما او این فرمان را اجرا نکرد و علیه حکومت مرکزی شورش کرد. این چنین بود که کار نیمه تمام ماند. غازان خان پس از مدتی شورش را سرکوب و همچنین امیرالامرای جدیدی را برای این منطقه منصوب کرد.

فرمان غازان به هتوم دوم برای همراهی لشکریان قتلغ‌شاه (حمله به دمشق)

### تسلط بر شامات

حملات مغولان در سال‌های (۶۹۸-۶۹۹ هـ ق) هنگامی که سلطان نزدیک حمص رسید، اهالی تسلیم شدند و خزانه سلطان مصر را نیز تقدیم کردند و این چنین راه دمشق باز شد. مردم شهر که دچار هراس فراوان شده بودند، تصمیم گرفتند امان‌نامه‌ای برای غازان بفرستند؛ پس غازان خان امان‌نامه را پذیرفت و در نماز جماعت روز جمعه شرکت کرد و سرانجام بر شامات مشروعیت یافت. غازان خان به علت وجود رقبا، دشمنان داخلی، اولوس جوجی و جغتای در شرق و شمال شرقی کشور، نمی‌توانست مدت مدیدی از پایتخت دور بماند؛ وی می‌دانست که رها کردن این مناطق نتیجه خوبی در بر ندارد اما مجبور شد که بازگردد. پس قتلغ‌شاه را که از بزرگترین و بهترین یارانش بود، مأمور نظارت بر امور آن نواحی کرد و خود راهی تبریز شد. با فتح مجمع‌المروج، نور امیدی در دل مسیحیان تابیدن گرفت و روابط بین شرق و غرب دوباره آغاز شد. جمهوری ونیز نامه‌ای به دربار غازان فرستاد و خواستار فرستادن سفیر نزد او شد و به دنبال آن در سال ۷۰۰ هـ ق جیمز دوم، پادشاه آراگن، نامه‌ای برای سلطان فرستاد؛ در آن نامه غازان مقتدرترین و بزرگترین ایلخان خوانده شده بود و آن‌ها بیان کرده بودند که خواهان زیارت فلسطین‌اند و حاضرند در کنار غازان خان بجنگند. به گفته بعضی از مورخان مسیحی، سلطان بعضی از نواحی فلسطین را در ازای روابط و اتحاد بین سلاطین اروپا و حکومت ایلخان، در اختیار آن‌ها گذاشت.



مخالف بودند را سر جای خود بنشانند و اسلام‌دوستی خود را به اثبات برسانند. پس به سلطان مصر که الملک‌العدل زین‌الدین کیتو بوغا نام داشت، نامه‌ای دوستانه نوشت تا اسلام‌دوستی خود را به اثبات برساند. غازان متذکر شد که اگر پدرانش به این حدود لشکر می‌کشیدند، در راستای تعارضات دینی بوده اما غازان خان خواهان روابط دوستانه و بازرگانی است و به آن‌ها پیشنهاد داد شخصی را حاکم کنند که نسل در نسل پادشاه بوده تا این درگیری‌ها و جنگ‌های داخلی نیز به پایان برسد. زمانی که نامه به دست سلطان رسید، از لحن غازان به شدت عصبانی شد اما به دلیل مشکلات حکومتی، با روابط بازرگانی موافقت کرد. باید به این نکته توجه داشت که با وجود این نامه‌ها، هیچگاه دو طرف به خواسته‌هایشان نرسیدند و این چنین بود که جنگ آغاز شد.

### نبرد با الملک الناصر محمد بن قلاوون

در سال ۶۹۶ هـ ق سلطان مصر خلع شد و الملک المنصور حسام‌الدین لاجین المنصوری السلحداری جایگزین او شد. ۵ تن از سرداران سلطان پیشین از مصر گریختند و نزد غازان خان آمدند. در بین این ۵ نفر، نایب‌السلطنه شام نیز بود؛ آن‌ها سلطان را از اوضاع نامناسب مصر آگاه ساختند و او را تشویق کردند تا نبرد را آغاز کند. در سال ۶۹۸ هـ ق حسام‌الدین لاجین کشته شد و الملک الناصر به حکومت رسید؛ اما غازان فرصتی نداد که او پایه‌های حکومتی خود را محکم کند و سریع به الملک الناصر حمله کرد. سلطان از تبریز به راه افتاد و تا حلب پیش آمد. الملک الناصر نیز از قاهره راه افتاد. غازان در مجمع‌المروج راه بر مصریان بست و نبرد میان طرفین آغاز شد. در این نبرد، ۹ نفر از سرداران مصری و شامی کشته شدند. این نبرد از صبح تا غروب ادامه داشت و با شکست سرداران مصری و شامیان به اتمام رسید.



به ترکی. خنک آن که پندی گرفت  
یا:

دلَم تنگ شد. پر شده حوصله

کنم ساز با لهجه ی خود گله

و یا:

چه پیچیده ای بر زبان دری

نه آخر تو از مردم ابهری

همه خوب رویند و ترکی زبان

ز فردوس آن خطه دارد نشان

حکیم اوز یوردونو هنج زامان اونوتمور و هر یئرده

اولموشسا ائله هیدج و زنگان دا یاشایئر و اوز اولکه

سین بوتون اولکه لردن یاخشی بیلیر و اوز

دیلداشلارین سئویر. او نموه لردن دیر:

مرا جایگه صفحه ی هیدج است

که بر نو عروس صفا هودج است

یا:

صفای صفحه ی شیراز گرچه مشهور است

هوای هیدج ما نیست کمتر از شیراز

یا:

اولار کی وصف ائلیبیلر صفاده شیرازی

منه گمان یوخی ترجیح هیدجه شیراز

یا:

فغان کی حسرتی قالدی اورکده هیدجین اول

سویوق بولاقلاری. باشی دومانلی داغلاری

یا:

اگر بو تورک منیم گوگومو آلا الینه

باغیشلارام تئلینه اردبیل و خلخال

یا:

های خمسه (زنگان) نین اول سویوق سولاری

به هیدجین اول سرین هاواسی

و یا:

اهل تفریش ایا کاش کی سینسین قلمی

خلق تبریز همیشه ایتی اولسون قمه سی



## حکیم محمد علی هیدجی

حکیم محمد علی هیدجی ۱۲۷۰ قمری ایلینده هیدج شهرینده (زنگانین ۷۰ آغاجلیقیندا) آنادان اولور. همن یئرده تحصیله باشلائیئر و اونون داوامی ایچین ۱۲۹۷ ده قزوینه کوچور. سونرا نجف شهرینده فقه ایله اصول درس لرینی آلیئر و و یوخاری معلومات ایله طلبه پالتاریندا وطنه قاییدیر و تهراندا ساکن اولور . اوردا چوخ طلبه لره تدریس ائلیئر . و ۷۶ ایل عزتلی یاشاییشدان سونرا ۱۳۶۴ قمری ایلینده دونیاسینی دئییشیر و تانریسینا قارشلی قانادلانیر . روحو شاد. یولو گئدرلی. (حکیم سوبای بو دونیادان کوچ ائلیئر )

۲- اثرلری:

۱- شرح منظومه سبزواری

۲- رساله دخانیه

۳- دانشنامه

۴- تورکی شعرلر

۵- فارسی غزللر

۶- کشکول هیدجی

۳- حکیمین شعرینه گوره:

حکیم هیدجی آذربایجانین اوچ دیللی شاعری و فیلسوفی دیر. حکیم اوچ دیلده اثر یارادیئر. اما او اوز دیلیندن یاخشی دیل سوز لرینی دوزگون دیمه گینه گوره و منظورون ایثرت یئتیرمه سینه تاپا بیلیمیر نئچه نمونه بونو بللندیرمک اچین اونون دیوانین دان سئچیپ بورادا گتیریره م:

از آنجا که آرد تفنن طرب

به ترکی زلم از برای تو گپ

یا:

نوشتم من این داستان شگفت

# Xudafərin



Türkçə - Farsca

Ocaq-şubat 2021- İL19- SAY 190-(ƏLMI-ƏDƏBİ-KÜLTÜRƏL DƏRƏİ)

[WWW.KHUDAFARIN.IR](http://WWW.KHUDAFARIN.IR)

**ARAZ her bir türk üçün özləm və həsrət simgəsidir**

